

Univerzita Hradec Králové

Pedagogická fakulta

Katedra kulturních a náboženských studií

**Etnické napětí během druhé světové války a těsně po ní ve svědectvích
česko-německých obyvatel východních Čech**

Bakalářská práce

Autor: Barbora Motlová
Studijní obor: Transkulturní komunikace
Vedoucí práce: Mgr. Bc. Miloš Zapletal Ph.D.
Oponent práce: Mgr. Luděk Jirka Ph.D.

Hradec Králové

2022

Zadání bakalářské práce

Autor: Barbora Motlová

Studium: P18P0546

Studijní program: B6107 Humanitní studia

Studijní obor: Transkulturní komunikace

Název bakalářské práce: **Etnické napětí během druhé světové války a těsně po ní ve svědectvích česko-německých obyvatel východních Čech**

Název bakalářské práce AJ: Ethnic tension during and shortly after World War II witnessed by Czech-German inhabitants of East Bohemia

Cíl, metody, literatura, předpoklady:

Práce se věnuje tématu etnického napětí, násilí a vymezování v národnostně smíšených oblastech ve východních Čechách v letech 1939 - 1950. Primárně na základě polostrukturovaných rozhovorů s pamětníky z řad potomků česko-německých manželství žijících v dané oblasti tato práce přináší nové poznatky o jednom z klíčových momentů novodobých českých dějin, ovšem nikoliv z hlediska empiricko-faktografického, nýbrž pomocí analýzy fenoménů strachu, agrese, vyčlenění a splnutí, stejnosti a jinakosti apod. Zaměřuje se přitom na subjektivní prožívání, konceptualizování a hodnocení dobře známých a zdokumentovaných událostí, vycházejíc z metod a teoretických přístupů historické antropologie (včetně mikrohistorie), orální historie a teorie nacionalismu (Gellner, Anderson). Cílem práce je poskytnout diferencovanější, detailnější a v zásadě humanistický pohled na komplex fenoménů, jež bývá běžně redukován na pojem etnického násilí nebo etnické čistky.

ANDERSON, Benedict. *Představy společnosti: úvahy o původu a šíření nacionalismu*. Praha: Karolinum, 2008.

BURDA, František. *O násilí v kultuře: girardovské reflexe*. Ostrava: Moravapress, 2013.

GELLNER, Ernest. *Nacionalismus*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2003.

GRULICH, Josef. Zkoumání ?maličností?. Okolnosti vzniku a významu mikrohistorie. *Český časopis historický* 2001, roč. 99, č. 3, s. 519?547.

LOEWENSTEIN, Bedřich. *My a ti druzí: dějiny, psychologie, antropologie*. Brno: Doplněk, 1997.

Zadávací pracoviště: Katedra kulturních a náboženských studií,
Pedagogická fakulta

Vedoucí práce: Mgr. Bc. Miloš Zapletal, Ph.D.

Oponent: Mgr. Luděk Jirka, Ph.D.

Datum zadání závěrečné práce: 29.3.2017

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci Etnické napětí během druhé světové války a těsně po ní ve svědectvích česko-německých obyvatel východních Čech vypracovala pod vedením vedoucího práce samostatně a uvedla jsem všechny použité prameny a literaturu.

V Hradci Králové dne

Poděkování

Mé díky patří Mgr. Bc. Miloši Zapletalovi Ph.D. za trpělivost, ochotu a rady při zpracování této práce. Současně bych chtěla poděkovat mým Josefům za inspiraci a ochotu, protože bez nich by tato práce nevznikla.

Anotace

MOTLOVÁ, Barbora. *Etnické napětí během druhé světové války a těsně po ní ve svědectvích česko-německých obyvatel východních Čech*. Hradec Králové: Pedagogická fakulta Univerzity Hradec Králové, 2022. 107 s. Bakalářská práce.

Práce se věnuje tématu etnického napětí, násilí a vymezování v národnostně smíšených oblastech ve východních Čechách v letech 1939-1950. Primárně na základě polostrukturovaných rozhovorů s pamětníky z řad potomků česko-německých manželství žijících v dané oblasti tato práce přináší nové poznatky o jednom z klíčových momentů novodobých českých dějin, ovšem nikoliv z hlediska empiricko-faktografického, nýbrž pomocí analýzy fenoménů strachu, agrese, vyčlenění a splynutí, stejnosti a jinakosti apod. Zaměřuje se přitom na subjektivní prožívání, konceptualizování a hodnocení dobře známých a zdokumentovaných událostí, vycházejíc z metod a teoretických přístupů historické antropologie (včetně mikrohistorie), orální historie a teorie nacionalismu (Gellner, Anderson). Cílem práce je poskytnout diferencovanější, detailnější a v zásadě humanistický pohled na komplex fenoménů, jenž bývá běžně redukován na pojem etnického násilí nebo etnické čistky.

Klíčová slova: česko-německé vztahy, historie, východní Čechy, orální historie

Annotation

MOTLOVÁ, Barbora. *Ethnic tension during and shortly after World War II. Witnessed by Czech-German inhabitants of East Bohemia*. Hradec Králové: Faculty of Education, University of Hradec Králové, 2022. 107 s. Diploma Bachelor Degree Thesis.

The thesis deals with the topic of ethnic tension, violence and delimitation of nationally mixed areas in Eastern Bohemia in the years 1939 to 1950. Primarily based on semi-structured interviews with witnesses from the descendants of Czech-German marriages living in the area, this work brings new insights into one of the key moments of modern Czech history, but not in terms of empirical-factual, but by analyzing the phenomena of fear, aggression, segregation and merging, identity and otherness, etc.. Theoretical approaches of historical anthropology (including microhistory), oral history and the theory of nationalism (Gellner, Anderson). This work aims to provide a more differentiated, detailed and fundamentally humanistic view of the complex of phenomena, which is usually reduced to the concept of ethnic violence or ethnic cleansing.

Key words: Czech-German relations, history, Eastern Bohemia, oral history

Obsah

1	Úvod	9
2	Metodologie – historická antropologie.....	10
2.1	Orální historie.....	10
3	Kolektivní paměť	14
3.1	Pamatovat si	17
4	Historie česko-německých vztahů	20
4.1	Bójové, Markomani, Kvádové a Boleslav I.	20
4.2	Základy česko-německých vztahů 13. století.....	20
4.3	Bohemocentrismus Karla IV. a Dekret Kutnohorský Václava IV.	22
4.4	Husitství a víra	25
4.5	Habsburkové, Bílá hora.....	26
4.6	Jaro národů, revoluce a přelom 19. a 20. století.....	29
4.7	Němci a vznik Československa.....	37
4.8	1918.....	39
4.9	První republika	41
4.10	Hospodářská krize – krize pohraničí	45
4.11	NSDAP, SdP a vliv na Československo.....	46
4.12	Mnichov a cesta k němu	49

4.13	Odboj	62
4.14	Atentát na Heydricha – druhá polovina války	66
4.15	Právní předpisy týkající se německé menšiny	69
4.16	Závěr války a divoký odsun	72
4.17	Transfer, vysídlení, vyhnání - odsun	74
4.18	Rok 47-48	81
4.19	Přesídlení	82
4.20	Závěr historické kapitoly	85
5	Orlicko a Podorlicko.....	87
6	Transkulturní perspektiva práce	95
7	Závěr.....	101
8	Seznam použité literatury	102

1 Úvod

Touto prací chci poukázat na často opomíjenou skupinu na pomezí dvou národů, které se přímo dotýkalo etnické napětí zejména pozdních čtyřicátých let. Jen si představte, že žijete klidný život v česko-německé rodině, který naruší nenávistná ideologie s tvrzením, že váš milovaný rodinný příslušník je nehodný vaší přítomnosti, protože je. *Být někým*, identifikovat se s určitou národnostní skupinou bylo nezbytné. Bohužel často vaše *jsem* určovalo okolí bez možnosti vaší osobní intervence. Cílem je podat diferencovanější a hlavně humanističtější pohled na fenomény zobecněné pod pojmem etnické násilí nebo čistka za pomoci orální historie. Na základě polostrukturovaných rozhovorů se chci pokusit nastínit příběhy lidí z pomezí a poukázat na to, že historie rozhodně není černobílá, jak by se mohlo zdát z některých učebnic o ní, protože jestliže by byla, tito lidé by byli šedí.

Považuji za nezbytně nutné v rámci této práce nejprve shrnout historii česko-německých vztahů na území českých zemí. Má práce se zaměřuje na region východních Čech, a právě z toho důvodu nechybí ani kapitola o historii česko-německých vztahů na tomto území. Součástí práce, jak jsem již zmínila výše, by měla být i praktická část se vzpomínkami česko-německých potomků. Obávám se ale, že je příliš pozdě na realizování tohoto záměru, neboť čas plyne a lidé stárnou. Jedním z hlavních důvodů výběru tohoto tématu je můj velice osobní zájem o tuto (ne)známou část naší historie, protože člověk by měl znát svou historii.

2 Metodologie – historická antropologie

Dějiny nejsou jen o vítězích, poražených nebo významných osobnostech, ale jsou o lidech. O obyčejných lidech a jejich obyčejně, neobyčejných, životech. Právě tito lidé se stali předmětem zájmu badatelů 20. století, protože i „obyčejní“ lidé mohou vyprávět neobyčejné příběhy.¹

Historická antropologie staví do svého středu zájmů konkrétního člověka v jeho zvláštnosti, tedy jeho jednání, myšlení, pocity, radosti i strasti. Dále také říká, že člověk se přímo podílí na dějinách jako takových a vnáší do nich svá přání, zájmy a myšlenky. Dějiny jsou tedy podle historické antropologie vytvořeny lidmi a člověk je definován jako dějinami formovaný.² Základní badatelské otázky se pak ptají, do jaké míry je člověk determinován prostředím, ve kterém žije, jakým způsobem je schopen se v tomto prostředí uplatnit a jak se zásadní dějinné události odráží v životě „obyčejného“ člověka.³ Díky historické antropologii se můžeme odpoutat od obecných historických faktů a vtisknout jim konkrétní osobní zkušenosti. Domnívám se, že když si některou z dějinných událostí dokážeme spojit s osobním příběhem konkrétního člověka, který tuto událost reflektuje ze svého pohledu, celá věc nabývá pro nás většího významu a můžeme ji i lépe pochopit.

2.1 Orální historie

Zdrojem svědectví o myšlení „obyčejných“ lidí jsou často písemné materiály a osobní výpovědi, jako jsou deníky, dopisy apod. Když je těchto dokumentů nedostatek, antropolog se obrací k využití například: soudních spisů, novinových anket, dopisů čtenářů. Na druhou stranu v historii soudobých dějin, kdy psaných osobních výpovědí ubývá důsledkem internetu a sociálních sítí, může badatel využít

¹ MLYNÁŘ, Jakub. (Tí)živá minulost: Dějiny, fakta a orální historie. *Maskil*. 2013, (10-11), 8-9.

² DÜLMEN, Richard van. *Historická antropologie: vývoj, problémy, úkoly*. Praha: Dokořán, 2002. Bod (Dokořán). ISBN 80-865-6915-2.

³ MARKOVÁ, Lucie. Přítel, nebo nepřítel? Vztah historické antropologie a orální historie ve výzkumu dějin 20. století. *AntropoWebzin* [online]. 2018, (1-2), 31-35 [cit. 2021-03-04]. ISSN 1801-8807. Dostupné z: <https://dspace5.zcu.cz/bitstream/11025/30988/1/Markova.pdf>

svědectví žijících pamětníků, neboť právě jejich osobní vyprávění může nahradit osobní korespondenci nebo deníky.⁴

Původně byla metoda orální historie využívána především historiky, ale v současné době je rozšířena mezi zástupci jiných vědeckých oborů, mimo jiné i etnologů. Orální historie má svůj původ ve 30. letech 20. století v USA, kdy byla původně používána jako prostředek pro provádění interview s významnými představiteli společnosti. Důležité období orální historie přichází po konci druhé světové války, kdy se začala objevovat řada organizací, které sbíraly svědectví o válce, a tak bychom mohli hovořit o využití metody v praxi. Od 60. let v USA pak můžeme vidět její teoretický rozvoj. Orální historie je v této době definována jako „metoda, která shromažďuje historické informace zprostředkované ústním podáním a tyto zaznamenává na nahrávací přístroj“.⁵

Jádrem orální historie je paměť „bezdějiných“ vrstev společnosti, tedy takových, které historie přehlíží.⁶ Lze říci, že zkoumá především kolektivní paměť na pomezí antropologie a historie. Cílem těchto rozhovorů tedy není rekonstruovat minulost nebo zkoušet z dějin, ale zjistit, co se zachovalo v lidské paměti a jak lidé vnímají vlastní minulost. Nemůžeme pro to očekávat, že vzpomínky budou dokonale přesné a objektivní.⁷

Přínosem orální historie je především možnost zaznamenat dosud nezaznamenané, a právě pomocí této metody mohou být doplněny takzvaná bílá místa naší historie.

⁴ MARKOVÁ, Lucie. Přítel, nebo nepřítel? Vztah historické antropologie a orální historie ve výzkumu dějin 20. století. *AntropoWebzin* [online]. 2018, (1-2), 31-35 [cit. 2021-03-04]. ISSN 1801-8807. Dostupné z: <https://dspace5.zcu.cz/bitstream/11025/30988/1/Markova.pdf>

⁵ BREDNICH, Rolf Wilhelm: *Oral History*. In: Enzyklopädie des Märchens. Bd. 10. Berlin: de Gruyter, 2002, s. 313 v NOSKOVÁ, Jana. *Biografická metoda a metoda orální historie: na příkladu výzkumu každodenního života v socialismu*. Brno: Etnologický ústav AV ČR Praha - pracoviště Brno, 2014. ISBN 978-80-87112-84-7.

⁶ MARKOVÁ, Lucie. Přítel, nebo nepřítel? Vztah historické antropologie a orální historie ve výzkumu dějin 20. století. *AntropoWebzin* [online]. 2018, (1-2), 31-35 [cit. 2021-03-04]. ISSN 1801-8807. Dostupné z: <https://dspace5.zcu.cz/bitstream/11025/30988/1/Markova.pdf>

⁷ MLYNÁŘ, Jakub. (Tí)živá minulost: Dějiny, fakta a orální historie. *Maskil*. 2013, (10-11), 8-9.

V historii skoro každé společnosti se nacházejí období, kdy docházelo k ovlivňování historického obrazu převážně vládnoucím režimem (Československo, Nacistické Německo, SSSR apod.) a pro to hodnota pramenů z této doby nebývá považována za relevantní. Z pravidla po pádu režimu pak docházelo ke zmizení, skartaci historických pramenů. A právě tím vznikají bílá místa, která mohou být doplněna díky informacím z rozhovorů, jejich následné analýze a interpretaci. Dalším kladem metody orální historie může být v případě videozáznamu zachycení řeči těla, která může badateli pomoci daleko lépe rekonstruovat vzpomínanou událost. Důležitý faktor, který může ovlivnit celé interview, je vztah mezi narátorem a tazatelem, hlavně v rovině důvěry. Pokud narátor badateli příliš nevěří, rozhovor dostává nový rozměr.⁸

I přes bezsporný přínos rozhovorů orální historie, není tato metoda neproblematickým zdrojem. Často bývá této metodě vycítáno, že je příliš subjektivní. To bez pochyby je, neboť jde právě o subjektivní zkušenost jedince v kontextu historických událostí. Ale za každým i psaným zdrojem stojí nějaký autor, proto i v písemných pramenech, které považujeme za objektivní se může projevat autorova subjektivita. V několika případech ale také dochází k tomu, že se vyprávění neshoduje s historickými prameny, což opět souvisí s tím, že ne všechny prameny mohou být objektivní. Posledním bodem, který je terčem kritiky, je spolehlivost a platnost pramene. Faktem je, že orálně historické prameny se opírají o paměť, která je nepřesná a má tendenci vzpomínky zkreslovat. Pro to je velmi důležité, aby všechny tyto rizika bral badatel na zřetel a vstupoval do terénu už se získanými znalostmi.⁹ Faktorů, které tedy mohou, jakkoliv ovlivnit tuto

⁸ KOHOUTOVÁ, Klara. Klady a zápory orální historie aneb s čím se badatel ve svém výzkumu může setkat. In: DENKOVÁ, Zuzana, ed. *Etnológ v teréne: Zborník z XX. konferencie cyklu Etnológ a múzeum, ktorá sa konala 21. -23. júna 2016 na Starom zámku v Banskej Štiavnici*. Banská Štiavnica: Slovenské banské múzeum Banská Štiavnica Zväz múzeí Slovenska, 2016, s. 54-61. ISBN 978-80-85579-53-6.

⁹ VANĚK, Miroslav a Pavel MÜCKE. *Třetí strana trojúhelníku: teorie a praxe orální historie*. Praha: Fakulta humanitních studií UK v Praze, 2011. ISBN 978-80-7285-145-4.

metodu je hned několik. Mezi ně patří i kontext výzkumu, ve kterém interview vzniká. Ten totiž ovlivňuje jak vnější, tak vnitřní pohnutky, které se neprodleně odráží v komunikaci. Dalším faktorem, je narátorova snaha o „dobrý příběh“, neboť chce, aby posluchači jeho příběhu porozuměli. Posledním neméně důležitým faktorem je již zmíněná lidská paměť.

3 Kolektivní paměť

Od konce 60. let 20. století je paměť středem nemalého počtu vědeckých zkoumání. Výzkumy paměti jsou vedeny napříč vědeckým spektrem od historie, přes antropologii až po neurologii.¹⁰ Orálně historický výzkum tedy stojí na ne velmi stálém a proměnlivém základu, jehož hlavní vlastností je zapomínat, a to z jednoho prostého důvodu. Co nebylo akceptováno, není předáváno a přestává existovat. Zůstává jen to, co se neustále opakuje, přičemž je preferován příběh, událost, před popisem. Tato selektivita není nic jiného než snaha interpretovat smysl prostřednictvím představ, symbolů a pojmů, které nám dovolují uspořádat přítomnost.¹¹ A právě zapomínání je pro badatele pomyslným strašákem. Avšak není zapomínání jako zapomínání.

Například při sledování dějin spojených s traumatem je důležité vzít v potaz tzv. Pollyanin princip, který spočívá v reakci lidského mozku na negativní nebo traumatizující zážitky každodenního života. Náš mozek, s cílem zachovat si duševní zdraví, tyto negativní traumatizující vzpomínky jednoduše vytěsňuje. Dalším častým důvodem zapomnění je tabuizace. Narátor buď nehovoří z nějakého důvodu o některé z událostí, anebo o ní mluví zkratkovitě a jeho vyprávění je neutrální bez osobního komentáře. Také ale může nastat „významové ticho“ například v situacích, kdy se narátor nebo badatel dotkne citlivých, traumatizujících témat, kterým si byl narátor nucen projít často na podnět někoho druhého (mučení, perzekuce, pobyt v koncentračním táboře, setkání s násilím apod.) nebo se z dnešního pohledu považují za tabuizovaná, a tudíž nevhodná debaty (členství ve

¹⁰ BOOZER, Anna Lucille. Memory, collective. BAGNAL, Roger S., Kai BRODERSEN, Craig B. CHAMPION, Andrew ERSKINE a Sabine R. HUEBNER, ed. *The Encyclopedia of Ancient History* [online]. Oxford: Blackwell Publishing, 2012 [cit. 2021-03-10]. ISBN 978-14-4433-838-6. Dostupné z: https://www.academia.edu/431744/Memory_collective_

¹¹ MAYEROVÁ, Françoise a Zdeněk VAŠÍČEK. Minulost a současnost, paměť a dějiny. *Soudobé dějiny: Historie pod skalpelem teorie*. Ústav pro soudobé dějiny Akademie věd ČR, 2004, 11(4), 9-32. ISSN 1210-7050.

straně, kolaborace s režimem, aktivní činnost v dnes již zakázaných stranách apod.).¹²

Paměť můžeme rozdělit na individuální a kolektivní, přičemž jsou jedna ke druhé v protikladu. Termín kolektivní paměť poprvé použil sociolog Maurice Halbwachs ve 20. letech 20. století, který zároveň říkal, že paměť by měla být chápána jako sociální jev.¹³ Jacques Le Goff pak rozlišuje pět etap kolektivní paměti. Etnickou, která existuje v preliterárních společnostech. V období pravěku až starověku přechází z ústní podoby k psané. Středověká paměť pak využívá jak psanou, tak ústní podobu. Od 16. století pak dochází k rozvoji psané paměti. Poslední etapa je datována do posledních dvou staletí, kdy dochází ke zvýšenému zájmu o kolektivní paměť.¹⁴

Za základní znak paměti považoval Halbwachs její vázanost na sociální rámec, skupinu, ke které vzpomínající patří. Paměť začala být chápána jako fenomenologický proces, který naplňuje sociální významy minulosti, současnosti i budoucnosti.¹⁵ Kolektivní paměť je označení pamětí malých skupin (manželského páru, rodič-dítě apod.) nebo velkých skupin (společenství, minorit apod.). První

¹² VANĚK, Miroslav a Pavel MÜCKE. *Třetí strana trojúhelníku: teorie a praxe orální historie*. Praha: Fakulta humanitních studií UK v Praze, 2011. ISBN 978-80-7285-145-4.

¹³ BOOZER, Anna Lucille. Memory, collective. BAGNAL, Roger S., Kai BRODERSEN, Craig B. CHAMPION, Andrew ERSKINE a Sabine R. HUEBNER, ed. *The Encyclopedia of Ancient History* [online]. Oxford: Blackwell Publishing, 2012 [cit. 2021-03-10]. ISBN 978-14-4433-838-6. Dostupné z: https://www.academia.edu/431744/Memory_collective_

¹⁴ LE GOFF, Jacques. *Paměť a dějiny*. Praha: Argo, 2007. Historické myšlení. ISBN 978-80-7203-862-6.

¹⁵ BOOZER, Anna Lucille. Memory, collective. BAGNAL, Roger S., Kai BRODERSEN, Craig B. CHAMPION, Andrew ERSKINE a Sabine R. HUEBNER, ed. *The Encyclopedia of Ancient History* [online]. Oxford: Blackwell Publishing, 2012 [cit. 2021-03-10]. ISBN 978-14-4433-838-6. Dostupné z: https://www.academia.edu/431744/Memory_collective_

z uvedených zkoumá psychologie, tu druhou spíše, sociální a historické vědy. Toto rozdělení ovlivňuje, co si která skupina je schopna zapamatovat.¹⁶

Z hlediska psychologie dělíme dlouhodobou paměť na explicitní a implicitní. K explicitní paměti musí údaje projít našim vědomím a zároveň jsou v ní uloženy životní události a znalosti. Explicitní paměť můžeme verbálně popsat, můžeme ji vyprávět. Dále ale rozlišujeme dva druhy explicitní paměti a to epizodickou, která uchovává události z našeho života a její vzpomínání je doprovázeno pocitem prožívání minulosti, a sémantickou, která uchovává fakta a její vzpomínky se nemusí nutně týkat prožitých událostí. Pokud dojde ke vzpomínání sémantické paměti není doprovázeno pocitem prožívání. Epizodická i sémantická paměť jsou tzv. deklarativní tj., že je můžeme formulovat.

Oproti tomu procedurální (implicitní) paměť, která obsahuje „způsob jak“ tudíž dovednosti, nemusí být artikulovatelná,¹⁷ člověk ji nedokáže slovy popsat. V této části se ale zaměříme spíše na paměť explicitní.

Paměť velkých skupin obvykle obsahuje vzpomínky na události, které se dotýkají jednotlivců, kteří sice tvoří skupinu, ale nemusí se v ní aktivně angažovat. Často tito jednotlivci mají jen povrchní znalosti událostí. Z tohoto popisu tedy vychází, že paměť velkých skupin je obvykle sémantická. Je tedy nutné zvážit, jak si jednotliví lidé pamatují zásadní celospolečenské události. Jedinec si může epizodicky pamatovat osobní zkušenosti, které se vztahují k určitým událostem, ale do té míry, do které se vzpomínky týkají veřejných událostí, tak vzpomínka (sémantická) postrádá charakteristické rysy epizodické paměti. To znamená, že jedincova vzpomínka sémantická je ta, kdy vypráví o válce v obecném kontextu

¹⁶ MICHAELIAN, Kourken a John SUTTON. Collective memory. In: JANKOVIC, Maria a Kirk LUDWIG, ed. *The Routledge Handbook of Collective Intentionality* [online]. 2017, 2017, s. 140-151 [cit. 2021-03-11]. ISBN 9781315768571. Dostupné z: https://www.academia.edu/32181491/Collective_memory

¹⁷ PLHÁKOVÁ, Alena. *Učebnice obecné psychologie*. Praha: Academia, 2004. ISBN 978-80-200-1499-3.

(kdy začala, jak probíhala apod.) oproti tomu epizodická vzpomínka se stává vzpomínkou prožívanou, plnou emocí, kdy jedinec vypráví o tom, co dělal v den, kdy válka začala.

Paměť malých skupin, které jsou dostatečně malé na to, aby její členové mohli mezi sebou interagovat, může být také sémantická – neprožívají své vzpomínky. Ukazuje se, že malá kolektivní paměť může být i epizodická, na rozdíl od velké kolektivní paměti. Epizodická je v tom smyslu, že je pamětí událostí, kterých se členové skupiny aktivně účastnili, a pro to mají podrobné znalosti.¹⁸

3.1 Pamatovat si

Ve filozofii byla dříve paměť chápána jako jednoznačný, jednoduchý proces, při kterém se v průběhu času uchovává představa vyprodukovaná jiným zdrojem než pamětí. Psychologie chápe pamatování si jako konstruktivní, vícestupňový proces. Prvotní fází je sémantické kódování, které bezprostřední zážitek převede do představy v krátkodobé paměti. Toto kódování je spojeno s procesem výběru abstrakce, interpretace a integrace s dosud existujícími poznatky. Tím se často tvoří i nové představy. Proces konsolidace (zpevnění, ustálení) pak zajišťuje přetvoření nestálé krátkodobé představy na stabilní dlouhodobou představu. Až teprve po procesu konsolidace lze říct, že reprezentace dosáhla stabilního ukotvení.

I když celý proces ukládání představ do paměti je obvykle uváděn na úrovni jednotlivce, některá jeho stádia lze lépe chápat na úrovni skupiny, což vede k řadě forem kolektivní paměti. Jak kódování, tak rozpomenutí si (retrieval – znovu nabytí paměti?) totiž mohou být buď paralelní, kdy každý člen skupiny implementuje proces bez výrazné interakce s ostatními, nebo interaktivní, mezi členy skupiny

¹⁸ MICHAELIAN, Kourken a John SUTTON. Collective memory. In: JANKOVIC, Maria a Kirk LUDWIG, ed. *The Routledge Handbook of Collective Intentionality* [online]. 2017, 2017, s. 140-151 [cit. 2021-03-12]. ISBN 9781315768571. Dostupné z: https://www.academia.edu/32181491/Collective_memory

probíhá interakce. Z toho vyplývá, že můžeme rozlišovat čtyři formy kolektivního vědomí.

První formou je paralelní kódování a paralelní rozpomínání. Během něj nedochází v žádné fázi k interakci mezi jednotlivými členy, tudíž se každý jedinec poznává a vzpomíná sám. Toto vědomí může odpovídat termínu sebraná paměť nebo společná paměť jako opositum ke sdílené paměti. Kolektivní paměť v této formě je především užitečná pro účely srovnávání s ostatními formami. Druhá forma založena na paralelním kódování a interaktivním vzpomínání spočívá v tom, že v době kódování tak nedochází k žádné interakci mezi členy, ale dochází k ní až při vzpomínání. To odpovídá například skupině studentů, která se učí individuálně, ale pak si jej společně opakují, vzpomínají. V případě interaktivního kódování a paralelního vzpomínání, dochází k interakci mezi členy pouze během kódování a jedinci následně vzpomínají sami. Příkladem může být skupina přátel, která spolu tráví nějaký čas na cestách. Během cest kódují své vzpomínky na cestu, posléze se jejich přátelství rozpadne, tudíž každý bude na cestu vzpomínat individuálně, paralelně. Za předpokladu, že se skupina přátel nerozpadne, dojde k interaktivnímu kódování i vzpomínání. Jednotlivci si tedy budou společně utvářet představy i vzpomínat. V tomto případě si jednotlivci pamatují různé aspekty událostí a společně pak utváří komplexní obraz vzpomínky. Tato forma paměti je pro svou interaktivitu označována jako silně sdílená paměť, a proto může nejlépe reprezentovat opravdové kolektivní vědomí, to znamená, že k ní můžeme přistupovat jako ke vzpomínajícímu jedinci.

I když lze výše popsané formy vědomí identifikovat i u velkých skupin, není zcela jasné, zda jsou schopné něčeho podobného, jako je silně sdílené vědomí. Navíc nesmíme opomenout možnost nedostatku konsensu mezi členy v kontextu kolektivní paměti a tím pádem roli konfliktu v ní, na kterou upozorňuje T.J. Anastasio a další ve své studii. Podle něj individuální i kolektivní konsolidace závisí na fungování *selector/relator*, tedy voliči a vypravěči, který je zodpovědný za výběr představ pro dlouhodobé uložení a určení jejich vzájemného vztahu ve vytváření

komplexního celku. U člověka toto zajišťuje hipokampus, síť neuronů, ve skupině pak sociální hipokampus, názoroví vůdci (intelektuálové, novináři, politici apod.). Anastasio a další tvrdí, že jelikož sociální hipokampus hraje stejnou roli při formování dlouhodobých představ, můžeme hovořit o stejném procesu konsolidace jako u jedince. Ve společnosti však ve skutečnosti existuje více sociálních hipokampusů, kteří si navzájem konkurují, a právě tímto konfliktem je určeno, co bude v kolektivní paměti uloženo.²⁰¹⁹

Kolektivní paměť se pak podle Le Goffa projevuje díky vytvoření nových archivů, zejména těch ústních. Ve svém díle také uvádí, že rozvoj kolektivní paměti, zejména v poslední etapě, tedy období aktivního zájmu (viz výše), je podpořen mimo jiné propojením s metodou orální historie (dále fotografie, film apod.). Je ale také dobré zmínit, že kolektivní paměť se projevovala skrze společné mýty jednotlivých národů na jejichž základě byla postavena legitimizace vzniku národních států. Díky národní kolektivní paměti můžeme jako její projev chápat i památníky, muzea, galerie a veřejné připomínání důležitých událostí.²⁰

¹⁹ MICHAELIAN, Kourken a John SUTTON. Collective memory. In: JANKOVIC, Maria a Kirk LUDWIG, ed. *The Routledge Handbook of Collective Intentionality* [online]. 2017, 2017, s. 140-151 [cit. 2021-03-11]. ISBN 9781315768571. Dostupné z: https://www.academia.edu/32181491/Collective_memory

²⁰ LE GOFF, Jacques. *Paměť a dějiny*. Praha: Argo, 2007. Historické myšlení. ISBN 978-80-7203-862-6.

4 Historie česko-německých vztahů

4.1 Bójové, Markomani, Kvádové a Boleslav I.

Historie soužití Čechů a Němců má velmi hluboké kořeny. Zhruba 500 let před naším letopočtem se na území českých zemí usazují Keltští Bójové, od jejichž názvu se později odvodilo Bohemia, jako označení území české země. Kolem roku 350 našeho letopočtu přicházejí na naše území výbojní Markomani a Kvádové, Germáni. Po pádu Marobunda, vůdce Markomanů, se markomanský kmenový svaz rozpadl a v průběhu dalších let se území ocitlo pod vládou Říma a v bojích s ním. V tomto čase na našem území vznikaly a zanikaly germánské mocenské útvary. Během 5. století, po vpádu Hunů, vedených Atilou, které způsobilo stěhování národů, se germánské kmeny začaly hromadně přesouvat na západ. Podle byzantských historiků kolem roku 500 začaly do dnešních českých zemí přicházet předvoje slovanských kmenů. V té době tu sice ještě byly zbytky germánských osad, ale podle archeologů nedocházelo k žádným násilným střetům. Slované se tak usadili hned vedle Markomanů, předky Němců, a společně obdělávali půdu, chovali dobytek. Toto úzké soužití bylo následkem pozvolného vymizení rozdílů ve způsobu života, jazyka, kultury i mentality.²¹

4.2 Základy česko-německých vztahů 13. století

Ve 13. století přišel Přemysl Otakar I. s návrhem, jak si zajistit majetkovou a mocenskou převahu nad šlechtou. Prvními kolonisty, kteří se usazovali na pozemcích šlechty byly ve 12. století nejprve domácí, Slované, jejichž kolonizace posunula hranice až k podhůří pohraničních hor. Ve 13. století přicházeli hlavně Němci, zejména pak ze Saska a Bavorska. V průběhu kolonizace vznikla první královská města jako Olomouc, Brno, Hradec Králové apod. Města často vznikala při důležitých obchodních cestách, kde se rozkládala sídliště, avšak s příchodem

²¹ RICHTER, Karel. *Češi a Němci v zrcadle dějin*. Třebíč: Akcent, 1999. Fakta (Akcent). ISBN 80-726-8054-4.

Němců, vedených lokátory vznikala města, takzvaně na zelené louce, s pěti až deseti tisíci obyvateli. Lokátor, nebo také kolonizační podnikatel, uzavřel s králem smlouvu o udělení pozemků a na základě zákupního práva se pak jednotlivým kolonistům vyměřovaly pozemky pro výstavbu domů a provozování živnosti. Z lokátorů se posléze stávali rychtáři dané obce. Hornická města, Jihlava a Kutná Hora, díky příchodu německých horníků, začala zavádět německé horní právo. Prostřednictvím lokátorů si také kolonisté mohli zakoupit od klášterů, kapitul nebo šlechticů právo usadit se na jejich pozemcích s výsadami a úlevami. Až do této doby neexistovalo na území Čech ani Moravy žádné rozsáhlejší souvislé osídlení Němci. Kromě zakládání nových osad mnohdy kolonizace ovlivňovala obyvatelstvo ve smyslu poněmčení nebo počestění. Vždy však záleželo na původu feudálního pána. Do Čech přicházeli Němci například z Bavorska, Slezska, Frank, Durýnska apod. Mluvili tudíž různými nářečími a nikdy se tedy z nich nestal jednotný jazykový ani politický celek. S kolonizací souviselo i šíření německého jazyka, kultury i norem. Zejména šlechta s radostí přejímala rytířské mravy v čele s králem Přemyslem Otakarem I.

I když mluvíme o kolonizaci, nemůžeme si pod ní představit kolonizaci Nového světa conquistadory, dobývání území pro svého krále nebo císaře. V případě německé kolonizace 13. století se jedná o nabytí nového prostoru k žití a získávání obživy v přelidňující se Evropě. Němečtí kolonisté byli řádnými spolupoddanými domácích panovníků i když se lišili od domácího obyvatelstva řečí a privilegii. V tehdejších dobách to však nebylo nic neobvyklého, neboť neexistovalo národní vědomí a smíšená jazykovost byla normálním jevem evropských států, vzpomeňme si třeba na Anglii nebo Franckou říši.

Kolonizace probíhala po celé Evropě vlivem narůstání hustoty obyvatelstva a potřeby zajistit obživu pro stále narůstající počet lidí. To mělo za příčinu i výraznou změnu charakteru českých zemí. Zároveň s rozvojem měst se rozvíjelo i stavebnictví, řemeslná výroba, zemědělství, obchod a stoupala kulturní úroveň obyvatelstva.

Z počátku dovtjatost společnosti nevyvolávala žádné potíže, naopak byla zdrojem inspirace i obchodních příležitostí. Začátkem 14. století však v českých obyvatelích začal stoupat odpor k bohatším, tím privilegovanějším a tím mocnějším Němcům.²² Zde je dobré si uvědomit, že právě kolonizací ve 13. století začíná komplikovanost a negativita česko-německých vztahů, která je částečně „vyřešena“ odsunem Němců z Československého pohraničí v roce 1945. Tento jev počátku 14. století, odpor vůči německy mluvícímu obyvatelstvu, odborná literatura označuje jako středověký nacionalismus. Zdrojem podle ní byl pocit jednoty podmiňovaný jazykem, společnou politikou a jejími ideovými znaky.²³ Avšak ve středověku se o nacionalismu nemluvilo, neboť nacionální rovina konfliktu se projevila až retrospektivně s národním obrozením.

4.3 Bohemocentrismus Karla IV. a Dekret Kutnohorský Václava IV.

Vláda Karla IV. je, ne nadarmo, v odborné literatuře označována jako bohemocentrická. Když v roce 1348 založil pražskou univerzitu, odůvodnil to tím, „*aby věrní obyvatelé království, kteří lačnější po plodech věd, v cizině žebrali o almužnu nemusili, ale v království stůl jim k hostině připravený,*“ (Richter, 1993, s. 55). Díky tomu se českému království a Praze dostalo náležitého věhlasu. Mimo jiné, za jeho vlády dostala česká šlechta nečekaně velký prostor pro působení v politice. I přes to, že Karla IV. německá literatura označuje za Němce, sám ve svém životopise zdůrazňuje, že se narodil z české matky a jeho mateřštinou je čeština. Přestože, jak inklinoval k Čechům, byl si vědom, že v království také žijí Němci, z nichž někteří se sžili s českou zemí natolik, že pocítovali jakýsi zemský patriotismus. Pod vládou Karla IV. česko-německé vztahy byly celkem

²² RICHTER, Karel. *Češi a Němci v zrcadle dějin*. Třebíč: Akcent, 1999. Fakta (Akcent). ISBN 80-726-8054-4.

²³ BENEŠ, Zdeněk. *Rozumět dějinám: vývoj česko-německých vztahů na našem území v letech 1848-1948*. Praha: Gallery, 2002. ISBN 80-860-1055-4.

harmonické. Značná disharmonie však panovala na nové pražské univerzitě. I když byla založena jako internacionální byla univerzitou českou, na českém území, spravovaná českým králem a potencionální studenti a učitelé byli Češi i Němci.²⁴ S Václavem IV. však přichází vyostření, které začalo nenápadně na univerzitní půdě, jako filozofický spor o realismus a nominalismus, který se proměnil ve spor mezi Čechy a Němci.²⁵

Celkově království v té době procházelo krizí, jak finanční, tak sociální (zvýšená kriminalita apod.)²⁶ Václav IV. se dostal do svízelné situace, kdy univerzita v důsledku převahy německých hlasů zaujala odporující postoj vůči němu, a pro to si nechal poradit od Jana Husa, v té době rektora Univerzity Karlovy, aby ovlivnil dosavadní stav na univerzitě. Vydáním dekretu Kutnohorského byly upraveny počty hlasů při hlasování univerzitních spolků.²⁷ Univerzitní studenti i vyučující byli od založení univerzity rozděleni do čtyř společenství, národů (nationes), v současné době by tento pojem lépe vystihovalo slovo *státy* než *národy*, neboť koncept národa a národnosti pochází až z 18. století. Pražské univerzitní státy-národy byly čtyři: český (zahrnoval všechny poddané českého krále, takže i nečesky mluvící obyvatelé), bavorský, polský a saský. Každý spolek měl při hlasování o důležitých věcech jeden hlas.²⁸ Dekretem se poměr hlasů upravil. Jak se píše v dekretu „*národ německý, který v tomto království nemá obyvatelská práva, osobil si ve věcech, o kterých se při učení pražském jedná, tři hlasy, kdežto národ český, pravý dědic této země, má toliko jeden hlas*“ (Rádl, 1993, s. 60). Václav IV. tento stav označil za nespravedlivý a dekretem nařídil, aby tomu příště bylo naopak.

²⁴ RICHTER, Karel. *Češi a Němci v zrcadle dějin*. Třebíč: Akcent, 1999. Fakta (Akcent). ISBN 80-726-8054-4.

²⁵ RÁDL, Emanuel. *Válka Čechů s Němci*. 2. vyd., (V Melantrichu 1.). Praha: Melantrich, 1993. České myšlení. ISBN 80-702-3147-5.

²⁶ PÁNEK, Jaroslav a Oldřich TŮMA. *Dějiny českých zemí*. Vydání druhé, doplněné. Praha: Univerzita Karlova, nakladatelství Karolinum, 2018. ISBN 978-80-246-3994-9.

²⁷ RICHTER, Karel. *Češi a Němci v zrcadle dějin*. Třebíč: Akcent, 1999. Fakta (Akcent). ISBN 80-726-8054-4.

²⁸ RÁDL, Emanuel. *Válka Čechů s Němci*. 2. vyd., (V Melantrichu 1.). Praha: Melantrich, 1993. České myšlení. ISBN 80-702-3147-5.

Dekret však neznamenal útlak českých Němců,²⁹ neboť většina historických pramenů je psána v latině, Češi jsou v nich označeni slovem *Bohemi* a Němci *Theutonici*. Latinské slovo *Theuton* je etymologicky odvozeno od indoevropského slova *tauta*, označující členy kmene v protikladu k členům užšího kruhu rodinného. I české slovo *Němec* má svůj základ v *cizozemci* nebo v označení člověka *němého*, mluvícího jiným jazykem než většina. *Theutonici* tedy byli lidé cizí, potencionálně nepřátelští, ne však každý *Theutonic* byl Němec, neboť v českých středověkých pramenech se tento pojem jen málokdy vztahuje přímo k Němcům.³⁰

Důsledkem dekretu odešly stovky zahraničních studentů, bakalářů a mistrů, čímž se mezinárodní význam pražské univerzity snížil a také dal volné pole působnosti myšlenkám usilující o reformy církevního a společenského života, jejichž mluvčím se stal mistr Jan Hus , který byl pro své názory trnem v oku mnoha pražským církevním představitelům. Od roku 1402 mimo jiné kázal v Betlémské kapli, která byla založena českými vlastenci a byla určena pouze pro kázání a zpěvy v češtině. Arcibiskup z počátku hájil zastávce revolučních myšlenek viklefismu před stížnostmi, po tom, co se ale stížnosti dostaly až k říšské kurii, nařídil arcibiskup uzavření Betlémské kaple. Dalším přilítím oleje do pomyslného ohně husitské revoluce bylo nařízení spálení Wyclefových spisů v arcibiskupském dvoře.³¹

Jen pár dní před vydáním Dekretu Kutnohorského přichází filozof a teolog Jeroným Pražský s vymezením politické sounáležitosti osob, které musí samostatně, ale i jako společnost, splňovat podmínky příslušnosti k ní. Třemi podmínkami jsou podle Jeronýma jazyk, společný původ a víra. *Nacio bohemia*, jak tuto pospolitost nazval, se vymezuje českým jazykem a pravou neposkvrněnou vírou, navíc její člen musí mít český původ jak po matce, tak po otci. Jeroným také hovoří o *purus*

²⁹ RICHTER, Karel. *Češi a Němci v zrcadle dějin*. Třebíč: Akcent, 1999. Fakta (Akcent). ISBN 80-726-8054-4.

³⁰ BENEŠ, Zdeněk. *Rozumět dějinám: vývoj česko-německých vztahů na našem území v letech 1848-1948*. Praha: Gallery, 2002. ISBN 80-860-1055-4.

³¹ PÁNEK, Jaroslav a Oldřich TŮMA. *Dějiny českých zemí*. Vydání druhé, doplněné. Praha: Univerzita Karlova, nakladatelství Karolinum, 2018. ISBN 978-80-246-3994-9.

Bohemus, ryzím Čechovi, přičemž ryzím Čechem je každý, kdo splňuje výše uvedená kritéria. Takzvané pre-nacionální cítění se v Čechách rozvíjelo už ve 14. a 15. století a jeho rozvoj byl patrně rychlejší než v ostatních zemích.³²

4.4 Husitství a víra

Celá husitská revoluce nebyla o sporu mezi Čechy a Němci, ale o sporu náboženském. I když pravý Čech je podle Jeronýma pravověrcem, ne vždy se stal z Čecha kacír, stejně tak ne každý Němec zůstal katolíkem.

Jazyk však nebyl zásadním problémem česko-německých vztahů, i když byl nejviditelnějším. Podstatnější byly rozdíly právní, sociální, hospodářské a politické. Na sklonku 14. století přibývá k sociálním a hospodářským faktorům, faktor náboženský. Zejména se projevil ve sporu o přijetí viklefismu, ke kterému se spíše přikláněli mladší univerzitní mistři.³³ John Wyclef, hájil teorii, že církev má být odloučena od státu, čímž se vymezoval proti tehdejšímu uspořádání celé středověké Evropy. Hlásal, že církev je společenství všech lidí určených ke spasení a žádný člověk od věčnosti zatracený nemá na církvi podíl, tudíž člověk nemůže s jistotou tvrdit, že je jejím členem, tím pádem ani žádný papež nemůže tvrdit, že je hlavou církve, neboť si nemůže být jist svým členstvím. Právě Wyclef se stal ideovým otcem husitské revoluce. Idea husitství byla stejně jako Wyclef a další proti církvi, tehdy však nebyli husité označováni za *revolucionáře* ale *kacíře*.³⁴

Po upálení Mistra Jana Husa v roce 1415 propukla v českém království vlna nenávisi. Terčem husitů, byli obecně vzato všichni, kdo odporovali jejich revoluci. Jak Pražané, tak Táborité, si našli spojence mezi Němci. Husitská revoluce tedy

³² BENEŠ, Zdeněk. *Rozumět dějinám: vývoj česko-německých vztahů na našem území v letech 1848-1948*. Praha: Gallery, 2002. ISBN 80-860-1055-4.

³³ BENEŠ, Zdeněk. *Rozumět dějinám: vývoj česko-německých vztahů na našem území v letech 1848-1948*. Praha: Gallery, 2002. ISBN 80-860-1055-4.

³⁴ RÁDL, Emanuel. *Válka Čechů s Němci*. 2. vyd., (V Melantrichu 1.). Praha: Melantrich, 1993. České myšlení. ISBN 80-702-3147-5.

jasně byla o náboženství, nikoli o národnosti, i když byla vedena proti společensky vysoce postaveným, kterými byly spíše Němci, ale stejně tak bylo násilí použito i proti vysoce postaveným Čechům. Otázka národa se objevuje až později a předpokládá existenci národnostně uvědomělé společnosti, která vyžaduje například, jen jeden jazyk bez ohledu na další jazykové skupiny ve státě. Husitská revoluce neskončila zrovna tak, jak by si mnozí její zastánci přáli. Po bitvě u Lipan roku 1434 došlo konečně ke smíru mezi vítěznou umírněnou frakcí husitského hnutí a českým králem Zikmundem.³⁵

Husitská revoluce byla významná pro česko-německé vztahy svou internacionalitou. Z dnešního hlediska můžeme říct, že její ideje zastávali lidé bez ohledu jazykové příslušnosti, což je spojeno s myšlenkou zemského patriotismu, kdy české království bylo vícejazyčným královstvím. Česko-německé vztahy se zásadně začaly měnit až později v 16. století, kdy se česká koruna dostala do rukou Habsburků a setrvala v nich na čtyři století.

4.5 Habsburkové, Bílá hora

Po Jagelloncích, litevské panovnické dynastii, se na český trůn dostal Ferdinand I. z rodu Habsburků. Tím se české království připojilo roku 1526 k Habsburské monarchii. Království v té době bylo etnicky nehomogenní, neboť se skládalo ze samospráv, ve kterých žili lidé několika národností a rozdílných náboženství. Kromě Čechů tu žili, zejména v pohraničních oblastech Čech a Moravy, Němci, na severu Poláci a Lužičtí Srbové, ve všech zemích Židé a ve větších městech ostatní minority. Pohraničí Čech a Moravy sice obývali Němci, ale Češi tu měli významnou převahu ve všech společenských vrstvách. Podle zákona však jedinou oficiální řečí byla čeština, i když německy mluvící obyvatelstvo používalo ve styku s úřady svou mateřštinu, avšak podle zákona z roku 1480 (na Moravě), a 1495 (v

³⁵ RICHTER, Karel. *Češi a Němci v zrcadle dějin*. Třebíč: Akcent, 1999. Fakta (Akcent). ISBN 80-726-8054-4.

Čechách) byla čeština jediným jazykem užívaným především na sněmu a zemském soudu. Během 16. století ale němčina nabývala na svém významu komunikačního jazyka všech habsburských zemí, a tak se stala i pro Čechy cestujících do zahraničí druhým, dorozumívacím, jazykem.

Příchod cizinců probudil v domácím obyvatelstvu potřebu bránit český jazyk. Vrcholem tohoto snažení bylo přijetí zákona na ochranu českého jazyka v roce 1615. Nařízení sice zapříčinilo občasné projevy napětí mezi česky a německy mluvícími, ale v té době nebyly tak markantní, jako politické rozpory mezi často privilegovanými katolíky a evangelickou většinou. Tento konfesní boj, byl ale překrýván naléhavostí socio-hospodářských problémů, jež byly způsobeny neustálým růstem počtu obyvatelstva a téměř nulovým technickým pokrokem z počátku novověku.³⁶

S nástupem Ferdinanda Štýrského, který proslul svou oddaností katolické církvi a pronásledováním štýrských evangelíků, katolická šlechta pocítila v králi oporu a začala stupňovat své útoky proti protestantům. Ferdinand se sice zavázal k dodržování Rudolfova majestátu, záruka náboženské svobody pro šlechtu a jejich poddané na území Čech, ale jeho slib byl velice pokrytecký.³⁷ Během války proti Habsburkům spoléhali protestanté na finanční pomoc ze zahraničí, jediný, kdo se však s nimi byl ochoten spojit byl Fridrich V. Falcký, mladý kalvínský kurfiřt.³⁸ Když generální sněm v srpnu 1619 ustanovil novou ústavu českého království, korunní země se staly samostatnými federacemi s evangelickou převahou, sesadili krále Ferdinanda II. a zvolili králem právě Fridricha. Ferdinand měl však na své straně katolické a bohaté Španělsko, které do Čech vypravilo dobře vyzbrojenou armádu, německé katolické šlechtice a mnoho dalších. Nedostatky stavovské

³⁶ PÁNEK, Jaroslav a Oldřich TŮMA. *Dějiny českých zemí*. Vydání druhé, doplněné. Praha: Univerzita Karlova, nakladatelství Karolinum, 2018. ISBN 978-80-246-3994-9.

³⁷ RICHTER, Karel. *Češi a Němci v zrcadle dějin*. Třebíč: Akcent, 1999. Fakta (Akcent). ISBN 80-726-8054-4.

³⁸ PÁNEK, Jaroslav a Oldřich TŮMA. *Dějiny českých zemí*. Vydání druhé, doplněné. Praha: Univerzita Karlova, nakladatelství Karolinum, 2018. ISBN 978-80-246-3994-9.

armády byly obrovské, a nejen na tom ztroskotalo povstání. Válečné operace obou stran narušovaly hospodaření českých zemí a jejich obyvatelům způsobovaly neúnosné finanční zatížení, to zapříčinilo nezájem obyvatel podílet se na povstání. 8. listopadu 1620 se protestantská armáda střetla v boji s několika násobě větší katolickou armádou na bělohorské pláni nedaleko Prahy.³⁹ Následkem bitvy na Bílé hoře bylo vyrabování českých zemí vítěznými vojsky, velké ztráty na životech, majetku i kulturních hodnotách, mnoho představitelů protestantů bylo popraveno, uvězněno, nekatolíkům byl konfiskován majetek a někteří nekatolíci byli vyhnáni do exilu. Ferdinand II. byl znovu uznán králem a společnost byla donucena k násilné rekatolizaci, což mělo za následek zničení politické kultury, kterou zajišťovala náboženská pluralita a podíl stavů na řízení státu. Proměny uvnitř panského a rytířského stavu zapříčinili úpadek českého jazyka a celkově stagnující vývoj českých zemí.

V dalších staletích byla Bílá hora vnímána jako úpadek českého národa a češství, což je mylná představa, která vznikla až s rozvíjejícími se ideami o národu, národnosti. Jak jsem již předestřela výše v kapitolách, historii česko-německých vztahů nelze do 19. století posuzovat z nacionálního hlediska, neboť jediným faktorem určujícím příslušnost byl do této doby územní celek, odvozen od ideji zemského patriotismu, nikoli, jako je tomu od dob národního obrození, společný jazyk, kultura, území a historie. Bohužel v každém století byl tento konflikt nazírán jinak a výsledkem je bělohorský mýtus, válka Čechů proti Němců, který je do dnes součástí naší české historické paměti.

Bílá Hora nebyl jen konflikt protestantů a katolíků v rámci třicetileté války ale také střet dvou státních principů, absolutistického a stavovského. S usednutím prvního z Habsburků, Ferdinanda I., bylo jasné, že koruna v rukou tohoto rodu nebude tolerantní, ba naopak. Centralizace byla v 17. století přirozeným vývojem všech

³⁹ RICHTER, Karel. *Češi a Němci v zrcadle dějin*. Třebíč: Akcent, 1999. Fakta (Akcent). ISBN 80-726-8054-4.

států a monarchie nebyla výjimkou, neboť v roce 1627 bylo podepsáno Obnovené zřízení zemské, které stanovilo katolickou víru jako jediné povolené vyznání, čímž se zvedla obrovská vlna emigrace nekatolíků.⁴⁰

4.6 Jaro národů, revoluce a přelom 19. a 20. století

Porážka v bitvě Na Bílé Hoře je Čechy z nacionalistického hlediska 19. století vnímána jako konec české samostatnosti, po kterém následuje pro český národ čtyř set letá doba temna. Paradoxně tehdejší německý náhled na bitvu byl také negativní, neboť byl poražen německý protestantismus a země se tak nemohly připojit k severoněmeckému kulturně-náboženskému prostředí.⁴¹ Po roce 1740 dochází k odtržení většiny Slezska Pruským císařstvím, což mělo za následek nepoměr mezi dvěma hlavními zemskými jazyky. Zemští Němci se stávají menšinou a obávají se pohlcení Čechy. Pro to se také při každé příležitosti snaží o vytvoření umělé většiny.⁴² Marie Terezie vydává několik reforem, mezi které patří i správní reforma o tom, jak má být stát řízen, centralizovaně z Vídně. Po Marii Terezii přebírá vládu v habsburských zemích Josef II., který je proslulý svými reformami.⁴³

Období josefínských reforem je také obdobím vzniku zemského patriotismu, jako reakce na osvěcenský absolutismus. V českém kontextu to znamená povýšení jazyka českého, na jazyk vědecký, vlivem rozšíření české literatury.⁴⁴ Nově formulující se centralizovaný stát vyžadoval kromě státní byrokracie i jednotnou státní řeč, a tak se stalo, že doposud v mnohojazyčné Evropě Josef II. zavádí

⁴⁰ PÁNEK, Jaroslav a Oldřich TŮMA. *Dějiny českých zemí*. Vydání druhé, doplněné. Praha: Univerzita Karlova, nakladatelství Karolinum, 2018. ISBN 978-80-246-3994-9.

⁴¹ MUNZAR, Zdeněk. Od legendární bitvy na Bílé hoře uplynulo 395 let. In: *Vojenský historický ústav Praha* [online]. Praha, 2015 [cit. 2020-05-25]. Dostupné z: <http://www.vhu.cz/od-legendarni-bitvy-na-bile-hore-uplynulo-395-let/>

⁴² Historie česko-německých vztahů v českých zemích do roku 1918: Husitské války a protireformace. In: *Sudetoněmecké krajanské sdružení v Čechách, na Moravě a ve Slezsku* [online]. 2015-19 [cit. 2020-05-17]. Dostupné z: <https://www.sudetsti-nemci.cz/cs/hist0/hist1/>

⁴³ NĚMEC, Václav a Tomáš ČÍŽEK. Osvícenský absolutismus. In: *Dějepis.com* [online]. [cit. 2020-05-19]. Dostupné z: <https://www.dejepis.com/ucebnice/osvicensky-absolutismus/>

⁴⁴ PÁNEK, Jaroslav a Oldřich TŮMA. *Dějiny českých zemí*. Vydání druhé, doplněné. Praha: Univerzita Karlova, nakladatelství Karolinum, 2018. ISBN 978-80-246-3994-9.

v habsburských zemích úředním jazykem němčinu. Následně během 19. století se němčina stále více nacionalizuje a stává se argumentem i prostředkem národnostních střetů a národních hnutí.⁴⁵

Od druhé poloviny 18. století dochází v Evropě k emancipačnímu procesu etnických skupin. Odezvou na industrializaci a změnu socioekonomických podmínek je zrození myšlenky nacionalismu. Feudalismus a náboženství již nedokáží účinně zorganizovat velký počet lidí, a tak vzniká potřeba soudržné ideologie.⁴⁶ Vrcholem tohoto procesu je považováno století 19. ukončené až první světovou válkou a jejími výsledky. Právě toto období je označováno jako *národní obrození* nebo slovy publicistů *jaro národů*. Už se neklade důraz na zemský patriotismus nýbrž na etnickou příslušnost. Na základě několika srovnávacích analýz můžeme říci, že tento proces má tři fáze. I když české národní hnutí, na rozdíl od toho německého, vznikalo ve značně menším a skromnějším geografickém měřítku, jejich fáze byly téměř identické.

První fáze je ve znamení učeneckého zájmu.⁴⁷ Tento zájem se zaměřuje na minulost, jazyk, zvyky a sociální poměry etnické skupiny v duchu osvíceneckého patriotismu. Této fázi napomohly josefínské a tereziánské reformy, konkrétně školská reforma, která má za následek zvýšení gramotnosti a omezení cenzury. To vše vedlo k zvýšenému zájmu o tiskoviny. Přestože oficiálním jazykem byla němčina, čeština byla jako většinový zemský jazyk zachována. Vztah Čechů a Němců se ale postupem času měnil v sociální konflikt, přestože česká etnická identita nebyla do konce 18. století založena na vědomém rozdílu či odporu mezi Čechy a Němci. Vztah etnických Němců vůči etnickým Čechům však vždy nesl projev nadřazenosti vládnoucí elity vůči nevládnoucímu etniku. Vlivem

⁴⁵ BENEŠ, Zdeněk. *Rozumět dějinám: vývoj česko-německých vztahů na našem území v letech 1848-1948*. Praha: Gallery, 2002. ISBN 80-860-1055-4.

⁴⁶ ERIKSEN, Thomas Hylland. *Sociální a kulturní antropologie: příbuzenství, národnostní příslušnost, rituál*. 1. Praha: Portál, 2008. ISBN 978-80-7367-465-6.

⁴⁷ BENEŠ, Zdeněk. *Rozumět dějinám: vývoj česko-německých vztahů na našem území v letech 1848-1948*. Praha: Gallery, 2002. ISBN 80-860-1055-4.

byrokratizace začal rozdíl ztrácet povahu nahodilé zkušenosti, neboť rostla intenzita styku části českého etnika s německy úřadujícími institucemi. Situace nabyla vážnosti až při zřetelné diskriminaci etnických Čechů, kdy rovnocenně jazykově i vzděláním vybavený český jedinec neměl šanci na společenský nebo profesní růst.⁴⁸ Symbolem pro toto období na české straně je Josef Dobrovský, na německé pak historik August Schlözer.

Druhá fáze je fází národní agitace. Vzdělanci, kteří se považují za vlastence, přesvědčují zbytek svého etnika o tom, že toto etnikum je rovnocenné již existujícím národům.⁴⁹ V českém prostředí tato fáze započala Krameriovou vydavatelskou činností a vydáním Jungmannových učených polemik o jazyce českém. V souvislosti s těmito polemikami dochází k uvědomění si příslušnosti k jazykově odlišné etnické menšině, která je podřízena ve vztahu k jazykově odlišné byrokracii.

Třetí fáze je ztotožnění širokých vrstev obyvatelstva s myšlenkou příslušnosti k národu.⁵⁰ Součástí je i emancipace hospodářská. Na konci třetí fáze má národní hnutí jasné politické cíle, mezi něž patří dosažení co nejširší autonomie či úplného osamostatnění vznikem vlastního státu.

Národní emancipace Němců, oproti té české, byla ofenzivnější, rychlejší, ale především daleko komplikovanější. ⁵¹V 19. století byli Němci druhým nejpočetnějším národem v Evropě, přes to měli rysy nevládnoucího etnika. Vládnoucími skupinami byli spíše Bavoři, Prusové či Sasové ne Němci jako celek. Zejména na východě tvořili Němci početné etnické menšiny, které neměly vazby

⁴⁸ PÁNEK, Jaroslav a Oldřich TŮMA. Dějiny českých zemí. Vydání druhé, doplněné. Praha: Univerzita Karlova, nakladatelství Karolinum, 2018. ISBN 978-80-246-3994-9.

⁴⁹ BENEŠ, Zdeněk. Rozumět dějinám: vývoj česko-německých vztahů na našem území v letech 1848-1948. Praha: Gallery, 2002. ISBN 80-860-1055-4.

⁵⁰ PÁNEK, Jaroslav a Oldřich TŮMA. Dějiny českých zemí. Vydání druhé, doplněné. Praha: Univerzita Karlova, nakladatelství Karolinum, 2018. ISBN 978-80-246-3994-9.

⁵¹ BENEŠ, Zdeněk. Rozumět dějinám: vývoj česko-německých vztahů na našem území v letech 1848-1948. Praha: Gallery, 2002. ISBN 80-860-1055-4.

k vlastnímu jádru německé říše. Němčina však byla dominantním jazykem jak v říši, tak v habsburské monarchii, čímž Němci získali atributy vládnoucího národa. Německé národní hnutí mělo kořeny ve vlastních německých zemích a formulovalo se v kontrastu s regionálními zemskými identitami. Neméně důležitým faktorem jeho vzniku byla konfrontace s Francií. Nejprve se prostřednictvím literární klasiky, a na ní navazujícím směrem Sturm und Drang, vymezovali proti její kulturní hegemonii a později, za napoleonské éry, proti hegemonii mocensko-politické. V této době procházelo národní hnutí učenou a kulturní fází, která vykazovala znaky národní agitace. Na jedné straně se Němci nechali inspirovat francouzskými reformami (pruské a rýnské reformy), na straně druhé se proti Francouzům bouřili.⁵² Právě v reakci na expanzi napoleonské Francie, zániku Svaté říše římské (1806) a šíření myšlenek Velké francouzské revoluce vznikla idea jednotného Německa.⁵³ Řešením německé otázky se stal vídeňský kongres, na jehož základě byl zřízen Německý spolek v čele s Rakouskem (ke kterému patřily i české země)⁵⁴ čímž se změnil poměr mezi dvěma německými velmocemi i některými menšími německými státy.⁵⁵

Univerzitní studenti, kteří bojovali proti Napoleonovi v osvobozeneckých válkách (1813-15) byli nespokojeni s tím, že nedošlo ke sjednocení všech Němců. Založili jednotný spolek Burschenschaft, který sdružoval všechny studenty na jenské univerzitě. Právě z tohoto prostředí vzešel impulz k třetí fázi národního hnutí, když jenský buršenshaft vyzval k setkání studentů z 11 německých univerzit na Wartburgu. Později byl založen Všeobecný německý buršenshaft. Díky radikalizaci některých skupin však buršenshafty byly zakázány, a tak jejich činnost přešla do

⁵² KŘEN, Jan. *Dvě století střední Evropy: příbuzenství, národnostní příslušnost, rituál*. 1. Praha: Argo, 2005. Dějiny Evropy (Argo). ISBN 80-720-3612-2.

⁵³ BENEŠ, Zdeněk. *Rozumět dějinám: vývoj česko-německých vztahů na našem území v letech 1848-1948*. Praha: Gallery, 2002. ISBN 80-860-1055-4.

⁵⁴ KŘEN, Jan. *Dvě století střední Evropy: příbuzenství, národnostní příslušnost, rituál*. 1. Praha: Argo, 2005. Dějiny Evropy (Argo). ISBN 80-720-3612-2.

⁵⁵ BENEŠ, Zdeněk. *Rozumět dějinám: vývoj česko-německých vztahů na našem území v letech 1848-1948*. Praha: Gallery, 2002. ISBN 80-860-1055-4.

utajení. Karlovarským usnesením, kancléře Metternicha, byla kromě zákazu buršenshaftů zavedena i státní cenzura všech novin, časopisů a ostatních tiskovin, což uvrhlo monarchii do období absolutismu. Také začalo pronásledování vysokoškolských profesorů, studentů a spisovatelů, kteří šířili myšlenky podvracející stávající státní zřízení.⁵⁶ Stejně jako české tak i německé národní hnutí v době absolutismu bylo značně utlumeno, jen na mírné a nepolitické kulturní aktivity.⁵⁷ Česká kultura z počátku kopírovala a zároveň stála v protikladu k vyvinutější kultuře německé. Později se vydala cestou vlastní, kterou německá kultura akceptovala. Během 40. let však vznikl český politický program, a právě kolem něj se rozpoutal boj.

Rok 1848 byl klíčový pro budoucí vztahy Čechů a Němců. Složitý a občas rozporný průběh odhaluje neshody regionu a politických, národnostních i sociálních poměrů v něm. Po krátkém období, kdy čeští i němečtí politici našli společný konsenzus, však přišel rozchod a vzájemné nepochopení.⁵⁸ Revoluční nálada se šířila celou Evropou velice rychle. Začátkem března 1848 dorazily zprávy o převratech v Itálii a ve Francii i do Vídně, kde revolucionáři donutili císaře, aby propustil kancléře Metternicha, vytvořil nová ministerstva, přislíbil vypracování ústavy, svolal říšský sněm a vyřešil robotní otázky. Spolu s těmito sliby byla zrušena cenzura tisku, zavedeny občanské svobody a v Uhrách vytvořena uherská vláda, která znamenala částečnou samostatnost pro toto území. Ve všech národních společnostech říše se projevovali liberální a nacionální síly. Revoluce snadno a rychle vítězila, což mělo za následek státoprávní a mocenskou krizi monarchie, neboť její pospolitosť byla ze všech stran vážně narušena. Vídeňská vláda později dala souhlas k účasti

⁵⁶ MÜLLER, Helmut M., Hanna VOLLRATH a Karl-Friedrich KRIEGER. *Dějiny Německa*. 2. dopl. vyd. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2004. Dějiny států. ISBN 80-710-6188-3.

⁵⁷ KŘEN, Jan. *Dvě století střední Evropy: příbuzenství, národnostní příslušnost, rituál*. 1. Praha: Argo, 2005. Dějiny Evropy (Argo). ISBN 80-720-3612-2.

⁵⁸ BENEŠ, Zdeněk. *Rozumět dějinám: vývoj česko-německých vztahů na našem území v letech 1848-1948*. Praha: Gallery, 2002. ISBN 80-860-1055-4.

rakouských poslanců na frankfurtském sněmu, kde se diskutovala otázka sjednocení Německa a možné připojení západní části monarchie k Německu.

V Praze doposud probíhala revoluce ne tak bouřlivě. Na popud radikálních demokratů se 11. března konal schůze ve Svatováclavských lázních, kde byla sestavena petice liberálních, národních a státoprávních požadavků, podepsána Pražany a předána císaři. Nově vzniklý Svatováclavský výbor (později Národní výbor) požadoval federalizaci říše, s tím spojenou větší samostatnost českých zemí a zrovnoprávnění českého jazyka s německým. V ostatních požadavcích, jako například zrušení roboty a poddanství, se mluvčí české politiky shodovali s požadavky vídeňské revoluce. Císař na požadavky odpověděl tzv. Kabinetním listem, který na téměř vše přistoupil. Čeština s němčinou byla zrovnoprávněna a bylo přislíbeno zřízení zemské vlády v Čechách pomocí zemských voleb. Proti požadavku užšího propojení zemí Koruny české se vyslovili Čeští Němci a moravský zemský sněm, a právě pro to císařský kabinetní list toto odsouval na rozhodnutí budoucího říšského sněmu. Z toho vyplývá, že Němci byli ochotni akceptovat kulturní autonomii Čechů, ale česká politika a její program byla pro ně nepřijatelná. Klíčovým okamžikem bylo v květnu 1848 Psaní do Frankfurtu Františka Palackého, jehož prostřednictvím Češi odmítli účast na německém sjednocení a bojkotovali volby do frankfurtského parlamentu. Česká politická reprezentace v čele s Palackým nebo Riegrem nadále usilovala o vytvoření silného federalizovaného Rakouska a nepřipouštěla možnost sjednocení s Německem. Čeští, moravští a slezští Němci však rychlé politické sjednocení Německa uvítali a frankfurtského sněmu se zúčastnili, neboť se obávali české nadvlády, kdyby byly uznány české státoprávní nároky.

Česko-německé vztahy se na území Čech daleko více zhoršili svoláním červnového slovanského sjezdu v Praze. Sjezd byl demonstrací austroslavismu, tedy myšlenky, že Slované jsou nepočetnějším národem a hlavní oporou habsburské monarchie. V průběhu tohoto sjezdu došlo k bojům mezi vojskem a pražskými radikály, především studenty. Tzv. svatodušní bouře byly pod vedením generála

Windischgrätze vojensky tvrdě potlačeny a slovanský sjezd i národní výbor byly rozpuštěny. Porážkou radikálů zanikla možnost vzniku českého sněmu i české vlády. Jedinou legální politickou iniciativou tak zůstala účast českých poslanců v říšském sněmu. V německém tisku bylo toto vnímáno jako slovanské spiknutí. Od této doby představitelé Čechů nenáviděli Němce za účast na frankfurtském sněmu a představitelé Němců zase Čechy za svolání slovanského kongresu.

Právě v této době se vyostřila etnická nevraživost mezi Němci a Čechy – uznání českých nároků by zabránilo sjednocení Německa, prosazení německých snah vyvolávalo oprávněné obavy z germanizace. Revoluce byla vojensky pokořena a České země zůstaly součástí velké centralizované říše a jejich samostatnost byla více potlačena než v době metternichovského absolutismu. Přeci jen malý úspěch revoluce zaznamenala, a to v podobě zrušení poddanství a roboty. Vlivem dalších opatření pak feudální systém pozvolna přecházel ke kapitalistickému.⁵⁹ Zostřování nacionální konfrontace mezi Čechy a Němci je zřetelně spojeno i s rozšířením národního hnutí obou národů. Nešlo jen o politické programy ale i kulturu, vzdělání a hospodářskou emancipaci.

Právě hospodářská emancipace (snaha o rozdělení hospodářství), české společnosti měla za následek srovnání sociálních parametrů se společností německou. Dostává se jí tak velkého významu, až se stala prostředkem národního hnutí. V tehdejší době jí nejlépe vystihovalo heslo svůj k svému – v tomto smyslu měli Češi nakupovat u českých obchodníků a ukládat si peníze v českém peněžním ústavu, spolupracovat jen s českými podnikateli. Pro Němce platí to samé akorát v německé verzi. Nejcharakterističtějšími spolky, které tuto emancipaci podporovaly byly peněžní ústavy. Na české straně vznikla Živnostenská banka, jako protiváha k německým a rakouským peněžním ústavům, které v českých zemích působili. Hospodářský nacionalismus podporovaly i nově vzniklé národní obranné spolky zakládané

⁵⁹ PÁNEK, Jaroslav a Oldřich TŮMA. *Dějiny českých zemí*. Vydání druhé, doplněné. Praha: Univerzita Karlova, nakladatelství Karolinum, 2018. ISBN 978-80-246-3994-9.

koncem 19. století, jež ho chtěly prosadit v každodenním životě, ale spíše se stávaly útočnými formacemi nacionálního boje. Nejvýznamnějším německým spolkem na českém území byl Bund der Deutschen in Böhmen, který mimo jiné zřídil německý peněžní ústav v Čechách. Později jeho aktivita byla spojena s henleinovským hnutím. Obecně platí, že nacionalisté byli především ze středních vrstev, a tak například v podhorských a horských oblastech v každodennosti docházelo k prospěšné spolupráci.

Česká politika se zaměřovala na monarchii, respektive na znovunabytí státnosti v ní. Po roce 1866 a po prusko-rakouské válce se ji vyskytla šance v podobě reorganizace rakouského císařství. Toto však skončilo pouhým dualismem a vznikem Rakousko-Uherského císařství. Trialismus, který prosazovali Češi neuspěl. Museli se tedy spokojit s drobečkovou politikou. Vedení české politiky, až na pár radikálních skupin, se neobrátilo k monarchii zády a snažilo se pomocí pozitivní politiky infiltrovat na státní pozice v Praze i Vídni. V českých zemích se formovaly dvě do sebe se uzavírající národní společnosti, jejichž soužití bylo čím dál více konfliktnější. Vrcholem vzájemného konfliktu byly 90. léta. Začínala punktačním pokusem, který chtěl národnostní problémy vyřešit rozdělením českého území podle etnického principu.⁶⁰ Pokračovala a zároveň vrcholila Badeniho jazykovým nařízením, které na území Čech a Moravy zrovnoprávnilo němčinu s češtinou. Úřady tak měly povinnost užívat jazyk, ve kterém žadatel přednesl požadavek. To znamenalo, že úředníci museli dostatečně ovládat oba jazyky. Češi toto nařízení uvítali a dožadovali se jeho rozšíření i na Slezsko, Němci, kteří se nechtěli učit česky, považovali toto nařízení za nepřijatelné.⁶¹ Německý postoj k této otázce asi nejlépe vystihuje výrok českého Němce poslance Svobody, který zazněl už o několik let dříve, v roce 1885:

⁶⁰ BENEŠ, Zdeněk. Rozumět dějinám: vývoj česko-německých vztahů na našem území v letech 1848-1948. Praha: Gallery, 2002. ISBN 80-860-1055-4.

⁶¹ SLÁDEK, Milan. Němci v Čechách: německá menšina v českých zemích a Československu 1848-1946. Praha: Pragma, 2002. ISBN 80-720-5901-7.

„... Pokud by se Češi v Čechách změnili v Němce, nebyl by to v mých očích žádný smrtelný hřích, protože by vystoupili z nižšího stupně do slunných výšin vysoce civilizovaného národa. Ale snaha čechizovat Němce v Čechách je něco jiného. Bylo by to něco neslýchaného ve světových dějinách.“⁶² Císař nakonec podlehl vídeňskému tlaku, ministerského předsedu Badeniho odvolal a nařízení zrušil. Německou obstrukci však nahradila obstrukce česká. Rostoucí nepokoje českého obyvatelstva se projeví zejména v armádě a nepříznivě tak ovlivnily postoj císaře k Čechům.⁶³

Ne tak bouřlivým obdobím procházela v druhé polovině 19. století Morava, kde se podařilo v roce 1905 dojít k národnímu vyrovnání tzv. moravským paktem. Morava byla rozdělena podle poměrně národnostního složení obyvatelstva. O to se ostatně již pokoušeli v Čechách v roce 1888, kdy by po odstoupení pohraničí Čech došlo ke snížení počtu německých obyvatel a bylo by snazší prosadit české státní právo. Na německé straně se zase uvažovalo o vystěhování Čechů do Bosny. Šlo však o extrémní názory, které byly vyřčeny ale neměly reálný politický vliv.⁶⁴

4.7 Němci a vznik Československa

Válkou zdevastované česko-německé vztahy dostaly pod tlakem německo-rakouských radikálních sil zcela novou podobu, formu i obsah. Válka v jejich představách měla zaručit odstranění nedokonalých prvků rakouské demokracie mimo to i nepohodlné Čechy. V době války pro to byly pozastaveny činnosti českých parlamentních sborů i zaveden vojensko-policejní režim, který prováděl ostrou cenzuru a intenzivní protičeskou policejní činnost. Mimo jiné byly vyneseny rozsudky smrti nad předními českými politiky. To všechno mělo přispět

⁶² Tamtéž str. 15

⁶³ SLÁDEK, Milan. Němci v Čechách: německá menšina v českých zemích a Československu 1848-1946. Praha: Pragma, 2002. ISBN 80-720-5901-7.

⁶⁴ BENEŠ, Zdeněk. Rozumět dějinám: vývoj česko-německých vztahů na našem území v letech 1848-1948. Praha: Gallery, 2002. ISBN 80-860-1055-4.

k přetvoření Rakouska-Uherska na čistě německý stát, jenž neumožní plnohodnotné rozvinutí jiných národů, především toho českého. Restrikce Čechy ve službách rakousko-uherského vojska moc netěšily. Neviděli smysl v tom, proč by měli umírat pro císaře pána, když jim místo vděku přibývají jen problémy, přes to rukovali (i když se objevovaly vlastizrádné popěvky „červený šátečku kolem se toč, mám jít na Rusa a nevím proč“) a na bitevním poli obstáli. Několik statisíc vojáků zběhlo a zhruba třetina z nich vstoupila do československých legií jak v Rusku, tak i Itálii, Francii nebo Srbsku. S postupující válkou se ale odpor obyvatel zvyšoval. Společnost trápil hlad a politicko-policejní represe. V průběhu války se požadavky německo-rakouských radikálů stupňovaly a s vydáním Velikonočního programu roku 1916 dospěli k názoru, že německé národy v Rakousku by neměly ohrožovat vedoucí postavení Němců. Fridrich Naumann přišel s myšlenkou ovládnutí Mitteleurop Německem, která byla v té době významnější a působivější než extrémní názory o vystěhování obyvatelstva. I když na straně Čechů byli tací, kteří se chtěli monarchii zavděčit na straně druhé tu byla Maffie, ilegální politická organizace v čele s Přemyslem Šamalem, Karlem Kramářem a Edvardem Benešem, která úzce, ale tajně spolupracovala s Masarykem. Ideje o československé státnosti se vytvářely v emigraci, kam odešel především Tomáš G. Masaryk autor spisu *Independent Bohemia* z roku 1915, který je považován za jeho definitivní obrat od císařství. Masaryk nebyl zdaleka jediným tvůrcem, ale za to nejvýraznější osobností, která ideje Československa jasně formulovala. Všechna prohlášení, sestavena ať už v Rusku Francii nebo USA, měla jeden společný bod, a to že o budoucím státním uspořádání může rozhodovat pouze lid doma, tedy právoplatní představitelé Československa. To však nebylo možné v rámci Rakouska-Uherska. Zásadním dokumentem československého odboje se stala Washingtonská deklarace neboli Prohlášení nezávislosti československého národa prozatímní vládou československou z 18. října 1918. Prohlášení, jako koncepce ústavy nového státu, mimo jiné obsahovalo i formulaci, že práva menšin by měla být zajištěna

principem poměrného zastoupení.⁶⁵ Masaryk již dříve ve své práci *Nová Evropa: Stanovisko slovanské*, pospal vznik Československa jako součást reorganizace Střední Evropy. Mimo to Masaryk uváděl, že důsledkem světové války musí být dovršení snah o nezávislost těch národů, které jsou utiskovány ve stávajících státech, a dosáhly určitého stupně národního uvědomění. Za naprosto nezbytné považuje osamostatnění se těch národů, které jsou jako minorita utiskovány z církevního feudalismu vzešlých majorit.⁶⁶

4.8 1918

Rok 1918 byl pro Evropu hektický a zlomový. Když bylo téměř jasné, že Rakousko-Uhersko nemá šanci válku vyhrát a dalo se na ústup, nový císař Karel se pokusil zachránit rozpad monarchie nabídkou federalizace Předlitavska. To však odmítlo a následovaly ho i ostatní císařovi národy. T. G. Masaryk, Milan R. Štefánik a Edvard Beneš záhy jménem stínové exilové vlády vzniklé 29. září oznámili rozchod Čechů a Slováků s monarchií s odůvodněním, že nemůžou a nechtějí nadále setrvávat pod nadvládou dynastie, která působí jen zlo a je pro český národ zhoubou pod kterou doposud čtyři sta let trpěl. Americký prezident Wilson císaři později 18. října oznámil, že již nepožaduje pouhou autonomii pro Jihoslovany a Čechoslováky, jak uvedl ve svých čtrnácti bodech z 8. ledna, ale že nechá na národech samotných, jak rozhodnou o svém osudu. Definitivní tečku za habsburskou monarchií přinesla Andrásyho nóta ze dne 27. října, ve které Andrásy jako ministr zahraničí Rakouska-Uherska, souhlasil s Wilsonovými podmínkami a požadoval mír. 28. října 1918 se pražský Národní výbor prohlásil za vládu nového státu a převzal veškerou moc. Paralelně s tím jednala delegace Národního výboru ve Švýcarsku zastoupená Karlem Kramářem s delegací stínové exilové vlády vedené Benešem a

⁶⁵ BENEŠ, Zdeněk. *Rozumět dějinám: vývoj česko-německých vztahů na našem území v letech 1848-1948*. Praha: Gallery, 2002. ISBN 80-860-1055-4.

⁶⁶ MASARYK, Tomáš Garrigue. *Nová Evropa: stanovisko slovanské*. Praha: Gustav Dubský, 1920. Dostupné také z: <https://ndk.cz/uuid/uuid:bc6b5490-c089-11e3-b110-005056827e51>

došli ke konsenzu, že nově vznikne Československá republika v čele s prezidentem T. G. Masarykem.

Rakousko-Uhersko se rozpadlo na pět nově vzniklých států, mezi něž patřilo i Československo. V kontextu česko-německých vztahů to znamenalo zlom od roku 1526, kdy se země Koruny české spojili s habsburskou říší. V průběhu historie se vidění událostí kolem rozpadu monarchie a vzniku ČSR významně měnilo. Důkazem může být, že i v současnosti se můžeme setkat s návrhy na znovuoobnovení feudalismu. Hned po první světové válce byla ale monarchie označována jako žalář národů i přes to, že česká politika ji považovala zejména od roku 1848 až do první světové za schránku národů, tedy místo, kde se může i s obtížemi rozvíjet. V době před první válkou byla většina českých politiků, i Masaryk, pro zachování monarchie, podmiňovali to ale její reformací. Celou situaci však ovlivnily hegemonické ideje Němců a Austroněmců. Jedni chtěli středoevropskou hegemonii, myšlenka Velkoněmectví, a druzí národnostně jednotnou monarchii. Národními byly nově vzniklé státy spíše de iure než de facto. Státy Dohody podporovaly sebeurčení národů a vznik jejich národnostních států, k myšlence Velkoněmecka, státu všech Němců, se ale stavěly odmítavě. Proč? Idea sebeurčení není přeci nic špatného, ale začíná být problematická v momentě kdy začne zasahovat do sebeurčení národa jiného a ovlivní tím síly stran konfliktu. Dokud se říšští, českomoravští a rakouští Němci cítili být silným národem, myšlenka Velkoněmecka byla nemyslitelná. Po prohrané první světové válce ale právě tato myšlenka měla sloužit jako kompenzace prohrané bitvy. Narazila však na poměr sil vzniklých válkou. Co dokáže myšlenka Velkoněmecka však uvidíme o pár let později.⁶⁷

⁶⁷ BENEŠ, Zdeněk. Rozumět dějinám: vývoj česko-německých vztahů na našem území v letech 1848-1948. Praha: Gallery, 2002. ISBN 80-860-1055-4.

4.9 První republika

Národnostní struktura byla pro republiku téměř existenčním problémem už od prvopočátku. Z celkových dvaceti miliónů příslušníků národnostních menšin ve střední Evropě připadalo na nový stát asi čtyři a půl milionu těchto osob, tedy asi 34 % domácího obyvatelstva, což v evropském měřítku znamenalo největší národnostní diferenciaci. Toho si byli všichni moc dobře vědomi,⁶⁸ a proto Československo vzniklo jako národnostní stát, nikoliv národní, přičemž při sčítání v roce 1921 Češi tvořili v republice jen 50,71 % a nebyli tak schopni mít rozhodující většinu. Tomu se snažili pomoci konstrukcí národa československého, který v témže roce představoval něco kolem 65 %. Samotný koncept národnostního státu však způsoboval problémy jak ve vnitrostátní, tak i v mezinárodní politice. Vztah státu a menšin byl upraven mezinárodním právem ale i ústavní listinou. Z hlediska mezinárodně právního se republika podpisem versailleské mírové smlouvy v roce 1919 zavázala k naprosté a úplné ochraně života a svobody a rovněž k toleranci jakéhokoliv náboženství, rasy či jazyka, pokud ovšem není v rozporu s veřejným pořádkem a dobrými mravy. Tento závazek však byl dosti problematický, jelikož jako závazek mezinárodní znamenal automatickou nadřazenost nad ústavou a všemi zákony ČSR. Možná právě pro to nově vzniklá ústava deklarovala, že všichni bez ohledu na náboženství, rasu, jazyk jsou si před zákonem rovni a mají stejná občanská práva. Z hlediska těchto práv tak bylo trestné i popuzování k zášti nebo násilnostem vůči národnostem. Občané pak měli právo užívat svůj národní jazyk ve stycích jak soukromých, tak veřejných (tisk, obchod, náboženské styky). I díky této legislativě se podařilo, aby německá menšina měla později své zastoupení ve vládě (1926-1928) a samostatný úplný školský systém, což bylo v poválečné Evropě ojedinělé. Jednou z velkých slabin nově vzniklé československé ústavy však byla její nejasná definice pojmu národnosti, tu totiž

⁶⁸ KURAL, Václav. Konflikt místo společenství?. Praha: R, 1993. ISBN 80-901-4313-X.

odvozovala od mateřského jazyka.⁶⁹ Prezident Masaryk měl zcela jiné představy o postavení německé menšiny v československém státu než jeho političtí kolegové. On sám předpokládal, že státním jazykem bude jazyk československý a druhým jazykem se stane němčina. Dále předpokládal, že Němci budou mít ve vládě nejméně jednoho ministra nebo že správní řízení republiky bude župní z nichž dvě až tři župy budou s převahou německého obyvatelstva. Župní zákon byl sice přijat již v únoru 1920 ale k jeho realizaci nikdy nedošlo. Hned po vzniku republiky nabídl Masaryk Němcům dvě ministerská křesla, později ministerský předseda Tusar nabídl čtyři, avšak Německý parlamentní svaz, sdružení všech parlamentních německých stran, vstup do vlády odmítl i přes to, že mu byl ze strany říšských diplomatů doporučován. Říšští diplomaté v tom totiž viděli možnost zlepšit postavení německé menšiny ve vyjednávání o menšinové politice s Čechy a Slováky.

Podpisem versailských smluv po skončení války vznikla Společnost národů, která jako mezinárodní organizace mohla dohlížet na dodržování mezinárodních smluv a práv. Mimo jiné přijímala petice a stížnosti o porušování smluv. Předmětem petic byla různorodá témata od osobních sporů až po kritiku ústav a ve většině případů si pisatelé byli vědomi toho, že jejich požadavky jsou dosti nereálné, avšak chtěli působit potíže svým státům. Radě Společnosti národů byla známa situace menšin i jejich styky s nacisty. V jejím zájmu ale bylo nevystupovat příliš ostře proti politikám do té míry, do které neohrožovaly evropský mír, a právě pro to se stížnosti snažila vždy řešit kompromisem, protože jediné, co často na neústupné státy platilo, bylo přednesení stížnosti na mezinárodní půdě. V tomto čase ale hrála velkou roli propaganda. Ta negativní způsobovala ztrátu podpory spojenců, ale tu ČSR potřebovala. Mezinárodněprávní vliv na postavení československých menšin byl značný, neboť menšinový konflikt by mohl zpochybnit celou územně-politickou existenci republiky, jelikož území ČSR, i nově vzniklých států, zahrnovala území

⁶⁹ BENEŠ, Zdeněk. Rozumět dějinám: vývoj česko-německých vztahů na našem území v letech 1848-1948. Praha: Gallery, 2002. ISBN 80-860-1055-4.

s menšinami, a mezinárodní právo mělo pro tyto menšiny garantovat příznivé podmínky. Na oplátku menšiny nesměly požadovat změnu státních hranic, která by mohla vést k destabilizaci států.

Českoslovenští Němci, jako početně největší národnostní skupina ČSR, se ale jen tak nechtěli smířit s nově vzniklým státem. Není divu, neboť podle sčítání v roce 1921 mělo ČSR 13 374 000 obyvatel z toho 6,7 milionu bylo Čechů, 1,9 milionu Slováků a 3,1 Němců.⁷⁰ Právě tato menšina byla častým předkladatelem petic vůči svému státu i přes to, že jejich stížnosti často končily v zapomnění, i když některé způsobovaly ČSR nemalé obtíže. V roce 1927 Národní demokracie, mimo jiné největší odpůrce župní reformy, spoluprosadila zákon o organizaci státní správy čímž byly práva zejména německé menšiny výrazně omezena.⁷¹ Doposud většinový negativistický postoj českých Němců se vlivem okolností dvacátých let pozvolna změnil. Někteří političtí představitelé Němců se s realitou nově vzniklé republiky srovnali poměrně rychle a kladli určité podmínky. Německý aktivismus nebyl jen vyhraněním se vůči existujícímu negativismu, ale také přihlášením se k myšlenkám demokracie a vyjádření loajality k ČSR. Negativismus svou radikálností však později vedl k fašistickým tendencím.

Jasný posun v česko-německých vztazích nastal rokem 1926 a vstupem německých stran do československé vlády. V tomto zvratu hrála hlavně roli hospodářská situace, a především ekonomické zájmy, neboť ti němečtí průmyslníci, kteří sloučili svůj zájmový svaz s českým, zajímala celková ekonomická politika vlády, ale i státní dodávky a preference. Zemědělce naopak zajímal podíl na parcelaci půdy a celní politika, dělníky zase sociální a pracovní podmínky. Již od prvopočátku představitelé sudetoněmecké ekonomiky nesouhlasili s negativismem své politické reprezentace, navíc se později ukázalo, že odmítnutím účasti ve vládě poskytl

⁷⁰ KURAL, Václav. *Konflikt místo společenství?*. Praha: R, 1993. ISBN 80-901-4313-X

⁷¹ BENEŠ, Zdeněk. *Rozumět dějinám: vývoj česko-německých vztahů na našem území v letech 1848-1948*. Praha: Gallery, 2002. ISBN 80-860-1055-4.

sudetoněmecká politika neomezený prostor českému radikálnímu nacionalismu, který začal důrazně počesťovat jak zemědělství, tak průmysl. Německá účast v tehdejší Švehlově vládě se nedá chápat jako národní vyrovnání, ale spíše jako účelová manipulace, neboť jednání za zavřenými dveřmi se účastnili pouze politické špičky. Z dnešního pohledu toto jednání můžeme vnímat jako úspěch, neboť po několika staletích trvajících roztržkách našli Češi s Němci společnou řeč a usedli k jednomu stolu. I přes to ale byla česko-německá koalice paradoxem, neboť doposud vládní Republikánská strana zemědělského a malorolnického lidu se spojila s dvěma německo-aktivistickými stranami, proti kterým před tím brojila. Zde je na místě zmínit jedno z hesel Mladočechů, kteří tvořili s agrárníky předešlou ryze českou koalici a skvěle dokresluje nelogiku koalice, „Němci do vlády, my do revoluce“. Německé strany se ale podle vzoru Franze Spiny, tehdejšího nově zvoleného ministra veřejných prací, soustředili na vidinu výhod, které přinese jejich podílení se na fungování státu. Spina totiž po celou dobu zastával myšlenku symbiózy mezi Čechy a Němci. I přes to byla Spinova koncepce pro mnoho lidí i politiků nepřijatelná, neboť narážela na tendence sudetoněmecké politiky a antičešství, které bylo podporováno přímo z Říše zejména u sudetoněmeckých občanských zájmových spolků. Němečtí aktivisté si zřejmě právě díky Spinovi naivně mysleli, že ČSR přece jen začíná dosahovat svých demokratických zásad, tak jak se tomu zavázala v ústavě i mezinárodně, a vytvoří tím možnost pro ně, aby jednou mohli považovat stát i za „svůj“. Česko-německá politická realita po roce 1926 byla daleko od tehdejších aktivistických představ. Dá se říci, že tato vláda spíše přispěla ke zhoršení vztahů, a to hned ve dvou důležitých bodech. V roce 1927 byla zrušena župní reforma a zavedeny okresy, čímž byli Němci zbaveni naděje na samostatný správní celek, později to Beneš označil za cílený krok proti Němcům a v roce 1928 byli schváleny jazykové předpisy pro zastupitelské orgány.

To vše česko-německá vláda překonala snad možná pro vysoký německý ekonomický zájem. Hospodářství profitovalo, zvyšovala se životní úroveň širokých vrstev a nezaměstnanost se k roku 1928 téměř vytratila, bez práce bylo jen 38 600 lidí a rostly reálné mzdy. Zřejmě tohle všechno mělo za následek vznik

protinegativistického křídla přímo uvnitř negativistických stran. S příchodem hospodářské krize v roce 1930 přišla těsně za ní i krize státní.

4.10 Hospodářská krize – krize pohraničí

Po černém pátku, propadu akcií na americké burze, v roce 1929, krachu mnoha společností, prudkého nárustu nezaměstnanosti a v prvopočátku rozšíření se krize do zemí přímo závislých na USA se začali projevovat i krize státní. Německo bylo přímo závislé na amerických půjčkách, které však rokem 1928 skončili a pro to právě Německo zasáhla hospodářská krize jako první zemi v Evropě. Oproti tomu do Československa dorazila krize až v roce 1930 a probíhala podstatně pomaleji než v sousedním Německu, avšak v obou zemích se stejnou drastičností. Zasáhla kompletně celou sociální strukturu, a ne jednou se lidé mohli dočíst o vraždě početné rodiny, neboť se jejich otec nemohl koukat na tu bídu ve které žili. V ČSR navíc krize zasáhla různé národnosti jinak, jelikož byla podmíněna obnovou zaměstnanosti v Německu, oproti kterému byla v ČSR hospodářská krize opožděna. Vznik dodatečné krize však určovala nezaměstnanost českých Němců, neboť podle demografa Weiricha docházelo k tomu, že čím vyšší byl podíl německého obyvatelstva v jednotlivých okresech, tím vyšší v něm byla nezaměstnanost. Je tedy zcela zřejmé, že krize více dopadala na pohraničí osídlené převážně Němci. Podle sudetoněmeckého ekonoma Kisslingera příčina tkvěla ve zcela nevhodné struktuře sudetoněmeckého průmyslu, která zastarávala i v době před krizí. Československý kapitál nechtěl do tohoto převážně exportního lehkého průmyslu investovat, protože díky jeho nestabilitě si nemohl být jistý svým podílem. Ve výsledku krize nejvíce postihla nejošemetnější součást Československého státu, Němce. Víra v aktivismus byla ta tam a znovu se začaly objevovat negativistické tendence, neboť Němci vzhlíželi k hospodářskému zázraku v sousedním Německu, které, jak jsem již zmínila, bylo v krizi o něco málo napřed. Když u nás krize vrcholila, německá ekonomika rostla. Za nečekaný hospodářský růst však Německo vděčilo především zbrojení, a to jak přímému, tak i nepřímému (stavba infrastruktury apod.) to vše,

ale tak jako tak musel někdo zaplatit.⁷² Hospodářská krize znamenala konec Československé republiky podle Masarykových a Spinových představ. Během krize se zostřili nejen politické postoje, do nichž se promítly i dávné nacionální stereotypy a předsudky.

4.11 NSDAP, SdP a vliv na Československo

V sousedním Německu hledali cestu z krize v rámci již existujícího ekonomického systému a pro to přijímala německá vláda opatření na „přerozdělení“ bídy, aby došlo k jejímu zmírnění. V březnu roku 1930 tento princip ztroskotal kvůli pádu vládní koalice. Rozpad vlády znamenal ale i konec výmarské demokracie. Po demisi vlády byla menšinová politika uplatňována mimořádnou vyhláškou k zabezpečení státní moci. Nařízení podle této vyhlášky vydával prezident na podnět říšského kancléře a s jejich pravomocí menšinová vláda rozhodovala o všem podstatném. Parlament už více či méně neměl v této situaci žádnou váhu. Tento systém využíval pravomocí k uplatňování deflační politiky nikterak teoreticky podložené, která nepřispívala k cestě z krize ba naopak. Účelem této politiky byl ještě větší útlum ekonomiky a snižování mezd, což způsobovalo stagnaci výroby a růst nezaměstnanosti. Lid se přirozeně dožadoval změny. Podle Heinricha Brüninga, tehdejšího říšského kancléře, se hospodářská krize měla nechat vyhořet i přes to, že došlo na uzavírání bank a finanční krizi.

Díky traumatu, způsobeným první světovou válkou, zatížení repatriacemi, vnímání versailleského míru, jako nespravedlivého, prohlubování hospodářské krize a neschopností německých demokratických vlád napravit situaci, se zrodila myšlenka obnovy národní i mocenské velikosti, která měla Německo vyvést z těchto nesnází. To umožnilo vzestup pravicových, nacionálně radikálních odpůrců demokratického uspořádání, kteří se stali nezastavitelnými, neboť proti nim demokraté ani socialisté, v důsledku ostrého sporu mezi socialisty a komunisty, nedokázali

⁷² KURAL, Václav. *Konflikt místo společenství?*. Praha: R, 1993. ISBN 80-901-4313-X.

postavit proti nim dostatečně silný politický program. Z této situace profitovaly nepolitické nacionálně radikální spolky völkisch, které zastávaly myšlenku velké revoluce, která zavede říši práce a totální stát, kde bude překonáno třídní rozdělení. Po zpolitizování těchto myšlenek, a jejich přetvoření na nacionální socialismus, se podařilo nalézt východisko z německé krize.

Samotné nepřeložitelné völkisch znamená v němčině jak lidový, tak i národní. Německý romantismus vtisknul právě termínu völkisch absolutní, mýtickou hodnotu. Koncem 19. století radikální nacionalismus k tomuto termínu přidal nevídaně prudký, bojovný náboj namířený proti ostatním národům ve státě. Ve 20. letech však pojem völkisch je synonymem pro ideologii a pro kulturní, sociální a zejména politické hnutí národních Němců, Volksgruppen, kteří žili mimo území Německé říše. A právě pro tyto Němce byl také charakteristický tzv. frontový syndrom, který jim dodal tvrdou a útočnou bojovnost. Ze snahy rozvoje a osobitosti německých menšin se stal národnostní boj, z oblastí, kde se stýkali Němci se Slovany frontová linie, z obcí na hranicích tohoto území bitevní pole. Hnutí völkisch bylo nacionálně radikalistické a ideologicky zastávalo názor velkoněmectví, antidemokratismu, germánské rasové nadřazenosti i antisemitismu.

Během krize vznikla Nacionálně-socialistická německá dělnická strana (NSDAP), která nebyla nikterak zatížena politickou odpovědností za vzniklou situaci, a tudíž měla neomezený prostor pro kritiku. Za jejím strmým politickým vzestupem byla nacionální, antidemokratická a antisemitská propaganda, neobyčejná razance i demagogie. Právě tohle všechno vytvořilo NSDAP přijatelnou stranou pro občany ze všech sociálních vrstev a stala se tak středobodem völkisch hnutí. V roce 1932 získala ve volbách 37,4 % hlasů a stala se tak nejsilnější politickou stranou. Na tomto demokratickém základě později vybudovala totalitní diktaturu legální cestou. V lednu 1933 se předseda NSDAP Adolf Hitler stává říšským kancléřem. Jeho ideologie sice vycházela z völkische ale zahrnovala i nadřazenost rasy, která měla být důsledně realizována do praxe. K dosažení cíle ale byl zapotřebí způsob, kterým měla být právě politická strana NSDAP. Té se díky monolitní národní

pospolitosti založené na jednotném světonázoru a bojové povaze mělo podařit získat nejen říšské Němce, ale všechny lidi německé krve, žijící kdekoliv. Právě německá krev byla v ideologii velmi důležitá, neboť právě z ní vznikala rasově čistá germánsko-árijská rasa, povoláná řešit všechny problémy lidstva. To ovšem znamenalo rasovou selekci a důraznou výchovu.⁷³ S pojetím národní identity, jež spočívala v krvi a půdě, souviselo i nové uspořádání státu do nějž měly být zahrnuty všechny oblasti, kde žili Volksgruppen, tedy Rakousko, západní Polsko, území Čecha atd.⁷⁴ Tato území měla být především germanizována, i když získání negermánského obyvatelstva bylo vnímáno jako škodlivé, protože hrozilo nebezpečí míšení s méně cennými rasami, což bylo nemyslitelné. Přísná hierarchičnost nově vzniklého území měla vést k jednotnosti názorů a maximálnímu výkonu sociálního celku, německy Volksgemeinschaft.⁵⁷⁷⁵

Kromě hospodářské krize zapůsobil na dění v ČSR vzestup Hitlera a celkově Třetí říše i vytvoření ofenzivní politické strany Sudetendeutsche Partei, která vznikla přejmenováním v ČSR strany Sudetendeutsche Heimatfront (SHF), jenž byla de facto nástupkyní zakázaných stran DNSAP nebo DNP. Ve volbách do československého parlamentu v roce 1935 zvítězila právě SdP zahrnující velmi silné nacistické křídlo. Z prvopočátku část sudetských nacionalistů myšlenku nacismu nepodporovala, neboť jejich ideologickým východiskem byla teorie autoritativního opravdového státu Othmara Spanna, která byla sice blízká nacistickým doktrínám, avšak nebyla zcela totožná a pro to byla pro nacisty nepřijatelná čímž vyvolávala ostré spory. V ČSR se ke spannismu hlásila většina představitelů Kammeradschaftsbundu, nejvlivnější organizace mezi českými Němci, která získala většinu ve straně Sudetendeutsche Heimatfront. Spannisté se své principy snažili prosadit i v česko-německém vztahu, a to pomocí zákonné

⁷³ KURAL, Václav. *Konflikt místo společenství?*. Praha: R, 1993. ISBN 80-901-4313-X.

⁷⁴ BENEŠ, Zdeněk. *Rozumět dějinám: vývoj česko-německých vztahů na našem území v letech 1848-1948*. Praha: Gallery, 2002. ISBN 80-860-1055-4.

⁷⁵ KURAL, Václav. *Konflikt místo společenství?*. Praha: R, 1993. ISBN 80-901-4313-X.

předlohy *Na ochranu národa* z dubna roku 1936. Přijetí by znamenalo změnu ústavy ČSR, dementování demokracie v německých částech republiky a částečné zavedení totalitarismu i vůdcovského principu a rasové ideologie. To vše mělo vést k oddělení německých oblastí republiky a jejich připojení k Německé říši. Mezi propagátory a zastánci spannismu byl i Konrad Henlein, který se později přiklonil k nacismu a za své předešlé přesvědčení se Hitlerovi omluvil. Později v dopise z roku 1937 dále napsal, že sudetští Němci přijali nacionální socialismus za svůj a zahrává si s myšlenkou rozbití ČSR a jejím následným připojením k Říši. Nebudeme však předbíhat, neboť obdržení Henleinova dopisu předcházela spousta událostí.

Stanoviska československé vlády k sudetoněmecké otázce vycházela ze dvou zcela logických principů: akceptace hlavních zásad demokratického politického systému a nemožnosti porušení celistvosti republiky. ČSR však nebyla na takové vyjednávání připravena, neboť nenacházela politický konsenzus. Prezident Beneš však navrhoval přijatelná řešení a považoval správnou župní reformu z roku 1927 za chybnou. Místo ní navrhoval decentralizaci správy a její předání do rukou regionů. V jeho okolí dokonce vznikl návrh uznání Němců jako druhého státního národa. Pro Beneše byla autonomie německých území nepředstavitelná a měl k tomu hned dva důvody. Tyto teritoria se nedaly přesně geograficky vymezit a tím by nemohly být účinně spravovány. Z pohledu nacionálního svým jednáním tyto oblasti stále posilovaly nedůvěru Čechů a Slováků v ně.⁷⁶

4.12 Mnichov a cesta k němu

Pro lepší zorientování v dění před Mnichovskou dohodou je důležité opustit drobný pohled nad Československem a podívat se na mezinárodní pole. Jsme tedy ve třicátých letech, hospodářská krize rozdělila celý svět, způsobila devastaci jak

⁷⁶ BENEŠ, Zdeněk. Rozumět dějinám: vývoj česko-německých vztahů na našem území v letech 1848-1948. Praha: Gallery, 2002. ISBN 80-860-1055-4.

sociální, tak hospodářskou a idylický poválečný život změnila v předválečnou noční můru. Pro mezinárodní vztahy byla zásadní porážka německé demokracie nacismem a jeho politika. Z počátku Německo nechtělo vyostřovat diplomatické vztahy, neboť po opuštění Společnosti národů mu hrozila mezinárodní izolace, avšak stoupající napětí mezi Prahou a Berlínem bylo stále více patrné a bylo podmíněno několika faktory. ČSR mělo z hlediska geopolitického významné postavení ve středu Evropy a z pohledu nacistické ideologie byla ČSR pars Germaniae, tedy součást budoucí Velkoněmecké říše, nad jejímž připojením už Hitler přemýšlel před nástupem k moci. V říjnu 1933 ČSR zakázalo nacistickou Deutsche nationalsozialistische Arbeiterpartei (DNSAP), která byla vlastně zakladatelkou nacionálně socialistického hnutí. Československo se také aktivně snažilo o kolektivní bezpečnost a funkčnost Společnosti národů, což Německo iritovalo, a proto ČSR signovalo spojenecký pakt spolu s Francií a Sovětským svazem, který měl zajistit vzájemnou bezpečnost těchto zemí. Právě Francii považovalo Německo za velkého spojence ČSR a obávalo se československého útoku v případě útoku na Francii a pro to již v roce 1935 uvažovalo o preventivním útoku na ČSR. O dva roky později ji však přepracovalo v útočnou strategii Fall Grün k jehož realizaci nikdy nedošlo, neboť svých cílů dosáhlo politicky.

Z Československa se stal z hlediska západních mocností lehce manipulovatelný a v zahraniční politice téměř izolovaný stát. To ovlivnilo jednání Jugoslávie a Rumunska v rámci Malé dohody, podepsané v roce 1921. Ve třicátých letech totiž mělo na návrh ČSR dojít k sepsání jednotného paktu, který by mohl být použit proti kterémukoliv agresorovi a zároveň by se součástí dohody stala i Francie. Rumunsko a Jugoslávie však tento návrh nepodpořilo, neboť nechtěli být součástí potencionálního česko-německého konfliktu. Navíc oba malodohodoví partneři tíhli spíše k řešení vnitrostátních problémů fašistickou cestou.

V česko-německém kontextu byl 7. březen dalším zlomem. Začaly se objevovat spekulace o možném německém útoku na ČSR. Prezident Beneš pro to přistoupil na neveřejná jednání s tajnými německými vyslanci, v čele s Albrechtem

Haushoferem, členem Ribentropova ministerstva zahraničí, který připravil v polovině dubna 1936 memorandum, ve kterém došel k závěru, že jak Československo, tak i Rakousko se obává Německého útoku, kterému se neubrání, nezasáhne-li Francie. Z toho důvodu Haushofer navrhoval podepsání paktu o neútočení na deset let a zároveň nastínil česko-německé vyrovnání, které by spočívalo v zřeknutí se pohraničí ČSR za podmínky, že Němcům bude zajištěna hospodářská i kulturní rovnoprávnost. Haushofer chtěl všemi kroky popsány v memorandu hlavně zmírnit vliv spojeneckých smluv, které ČSR měla s Francií a SSSR. Výsledkem posledního jednání mezi Benešem a Haushoferem v prosinci 1936 bylo rozhodnutí připravit návrh smlouvy o neútočení, k jejichž podpisu však nikdy nedošlo, neboť Hitler jednání zastavil. Paralelně s jednáním Beneše a Haushofera Hitler jednal s Henleiem, představitelem SdP, kterého označil za svého místopředsedu v ČSR.⁷⁷

Mezitím nacisté úspěšně rozšiřovali propagandu vůči ČSR, ve které tvrdili, že v republice dochází k útlaku Němců a odírání jejich práv. Situace však byla zcela opačná. Německé firmy se sice nepodílely na zakázkách tajných nebo vojenských, jako například stavbě opevnění, která byla započata v roce 1935, ale kdyby nedocházelo k nacistické sabotáži a špionáži, žádné z těchto opatření by zřejmě nebylo nezavedeno. Zřejmě nejvýraznějším omezením bylo jazykové nařízení, které ukládalo povinnost státních zaměstnanců dorozumět se oběma jazyky, jak německy, tak česky. Není ale důkazů, že by na Němce byl vykonáván tlak ze strany státu, aby se učili česky a není ani doloženo, že by čeští zaměstnavatelé v pohraničních oblastech nechtěli zaměstnávat Němce jen kvůli tomu, že jsou Němci.⁷⁸ Krom toho, jak již bylo zmíněno v předchozích kapitolách, německá

⁷⁷ BENEŠ, Zdeněk. *Rozumět dějinám: vývoj česko-německých vztahů na našem území v letech 1848-1948*. Praha: Gallery, 2002. ISBN 80-860-1055-4.

⁷⁸ RICHTER, Karel. *Češi a Němci v zrcadle dějin*. Třebíč: Akcent, 1999. Fakta (Akcent). ISBN 80-726-8054-4.

menšina měla fungující úplný samostatný školský systém, což bylo v kontextu národních evropských států ojedinělé.

Československo bylo propagandou vyobrazováno jako budoucí základna bolševismu, což komplikovalo jeho mezinárodní vztahy především s Velkou Británií, protože Henlein měl právě v Londýně velký ohlas. Prvotní tlak Londýna a Paříže na vytvoření uzavřeného sudetského území ještě více znesnadňoval politické možnosti ČSR. Beneš více a více apeloval na Francii, že musí být součástí dění v zájmu svém i celé Evropy. Československo chtělo věřit, že předložením adekvátních důkazů o postavení sudetoněmecké menšiny ve státě, přiměje Západ konat. Snažilo se dokázat, že i přes své problematické národnostní složení je demokracií s rovnoprávnými podmínkami a sudetoněmecké téma je jen záminkou Třetí říše pro připravovanou vojenskou expanzi. Britská politika appeasementu nechtěla přijít do sporu s Německem, a proto se snažila ustát jakékoliv sebemenší rozepře, neboť možná válka by se království jisto jistě nevyhnula. I přes to, že britští příznivci Henleina neznali přesný stav národnostní politiky v Československu, svou podporou SdP její vývoj značně ovlivnili. Sám představitel mírové politiky Británie lord Halifax v listopadu 1937 Hitlerovi vyjádřil podporu, ale zároveň dodal, že je i v zájmu Třetí říše, aby se problémy ve střední Evropě vyřešili bez zbraně. Později na začátku roku 1938 ministerský předseda Chamberlain uvedl, že malé národy se nemohou ve střetu s mocnostmi spoléhat na Společnost národů, čímž definitivně zavrhl myšlenku kolektivní bezpečnosti. V únoru Hitler prohlásil, že převýchova německého obyvatelstva je ukončena a je třeba započít převzetí odpovědnosti za několik milion Němců žijících v Rakousku a Československu. 13. března 1938 došlo k anšlusu Rakouska, nedobrovolného připojení k Třetí říši.

Po anšlusu měla SdP podle Hitlerova nařízení klást československé vládě stále více nereálné nároky. V dubnu 1938 se v Karlových Varech konal sjezd Sudetoněmecké strany, ze kterého vzešlo osm požadavků chápaných jako základní politický program. Kromě požadavků rovnoprávnosti a svobody ve všech sférách života, i hlášení se k německému světonázoru bez jakýchkoliv možných následků,

zahrnovaly požadavky i odstranění křivd a náhradu škod jimi způsobenými od roku 1918. Československá vláda, pro kterou byly za současné situace takto vyřčené požadavky jen těžce splnitelné, reagovala návrhem na přebudování státu z národního na národnostní, čímž by vyřešili jak sudetoněmecké požadavky, tak i požadavky dalších národnostních menšin, včetně Slováků, a navíc si získala sympatie především Velké Británie.⁷⁹ Na přípravách tohoto návrhu se podílel prezident Beneš, neboť si uvědomoval nevyhnutelnost radikálních ústupků a chtěl tím obnovit zemskou samosprávu a navázat tak na německé požadavky z dob punktačí. Zároveň toto zřízení mělo navazovat na Masarykovu koncepci z roku 1918.⁸⁰ Vláda tento návrh přijala, ale Hitler a Henlein tyto kroky viděli neradi. Uvedli, že tato změna musí být sudetskými obyvateli odmítnuta, jelikož sudetoněmecká otázka nemůže mít mírovou odpověď. Československo reagovalo částečnou mobilizací 21. května 1938, povoláním posledního ročníku záloh. Na nepatrnou chvíli si ČSR získalo britskou podporu, kterou však mobilizací záhy ztratilo.⁸¹ Příchod československé armády do pohraničí v květnových dnech popisuje ve svých člancích Jesenská, která se dlouhodobě zabývala nejen sudetoněmeckou otázkou, ale také aktivně vystupovala proti nacismu. V článku z června 1938 popisuje následující, *V pátek večer mne zdravil číšník v restauraci vztyčenou pravicí a na moje „Guten Tag“ řekl „Siegheil“! V sobotu v poledne mi řekl: „Toprý ten“.* *V pátek večer viděla jsem v hostinci, v hotelu, na ulici, v trafice, v obchodě samé zdvižené pravice. V sobotu v poledne ani jedinou...* (Jesenská, 1997, str. 41) Obyvatelé oblékli místo vysokých podkolének a dirndlů civilní oblečení. Zmizely fotografie na podporu Říše. Jesenská dodává *„Zdá se, že tento*

⁷⁹ BENEŠ, Zdeněk. Rozumět dějinám: vývoj česko-německých vztahů na našem území v letech 1848-1948. Praha: Gallery, 2002. ISBN 80-860-1055-4.

⁸⁰ KURAL, Václav. *Konflikt místo společenství?*. Praha: R, 1993. ISBN 80-901-4313-X.

⁸¹ BENEŠ, Zdeněk. Rozumět dějinám: vývoj česko-německých vztahů na našem území v letech 1848-1948. Praha: Gallery, 2002. ISBN 80-860-1055-4.

typ lidí, k nimž patří henleinovští Němci, mají odvahu, jen když jsou v šiku a když křičí. Jakmile se rozpadnou v jednotlivce, odvaha mizí.“ (Jesenská, 1997, str. 41) ⁸²

SdP nadále stupňovala své nároky, které vycházely z 8 karlovarských požadavků, jejichž akceptováním by znamenaly de facto rozpad státní správy republiky, moc by byla decentralizována a rozdělena mezi několik správních celků. Britská vláda však do Prahy nechala vzkázat, že národnostní statut nemá být přijat, pokud nedojde k dohodě s Henleinem a pro to musela vláda alespoň jednat o požadavcích. ⁸³

Británie vyslala do ČSR lorda Runcimana, experta na národnostní problémy Indie, aby zprostředkoval situaci v republice a navrhl její řešení. Lord nebral v potaz Benešovo tvrzení, že Hitlerovi nejde ani tak o Československo a vnitropolitický konflikt, ale o Hitlerovu snahu ovládnout střední Evropu. V srpnu 1938 po několika jednání, přichází právě Beneš s dalším řešením, které vychází z přizpůsobení se britské i německé straně, neboť právě oni měli v tehdejší situaci rozhodující slovo. Československý návrh byl zcela taktický a splňoval očekávání Británie, ale zároveň se snažil o zachování ČSR. ⁸⁴ Šlo o zřízení třech německých žup. Britský vyjednávač tento požadavek podpořil v dokumentu přímo adresovanému Benešovi. Avšak britský ministerský předseda Chamberlain prosadil ve své vládě stanovisko nutnosti odstoupení sudetoněmeckého území, čímž podpořil Hitlera. Po ztroskotání třetího plánu SdP znovu zvýšila své nároky a prezident přišel se čtvrtým také taktickým návrhem v němž přijal většinu karlovarských požadavků až na ty, ve kterých se jednalo o ztrátu centrálních kompetencí, které by znamenaly konec státní správy. Hitler znovu odmítl, čímž Beneš odhalil jeho záměry demokratickým velmocem Evropy. V Berlíně mezitím rozhodli o dalším nepřímém útoku na ČSR prostřednictvím sudetských Němců, kteří vyvolávali nepokoje, demonstrace a

⁸² JESENSKÁ, Milena a Václav BURIAN. *Nad naše síly: Češi, Židé a Němci 1937-1939*. Olomouc: Votobia, 1997. ISBN 80-719-8233-4.

⁸³ BENEŠ, Zdeněk. *Rozumět dějinám: vývoj česko-německých vztahů na našem území v letech 1848-1948*. Praha: Gallery, 2002. ISBN 80-860-1055-4.

⁸⁴ KURAL, Václav. *Konflikt místo společenství?*. Praha: R, 1993. ISBN 80-901-4313-X.

pouliční bitky.⁸⁵ Mezi obyvateli pohraničí ale na krátkou dobu padly vystavěné opony, Češi i němečtí sociální demokraté se snažil dorozumět lámanou češtinou nebo němčinou. Ve vsích i městech se konaly společné česko-německé večery, zpívaly se písně obou národností. Přes hranice k nim totiž podle Jesenského doléhaly kulometry a všem bylo nad míru jasné, že „*stane-li se tu něco, povede se nám všem stejně.*“ (Jesenská, 1997, str. 89)⁸⁶ Po vůdcově projevu 12. září, ve kterém otevřeně mluvil o konci Československa v důsledku sebeurčení sudetoněmecké národní skupiny,⁸⁷ se příznivci SdP vydali do ulic, aby manifestovali připojení k říši. Došlo na několik desítek napadení Čechů, obsazení četnických stanic, pošt, nádraží a dalších veřejných budov.⁸⁸ Vláda ČSR reagovala vyhlášením stanného práva v severočeských regionech a sudetoněmecké vedení se zřeklo odpovědnosti za vývoj situace. Stále více se objevovaly hesla vyjadřující touhu připojení Sudet k Říši, „*Milý vůdče, osvobod' nás od Československa!*“ (Beneš 2002, s.107) V tento moment je však nutné zdůraznit, že ne všichni sudetští Němci Henleinův puč podporovali. Sudetoněmečtí antifašisté poskytli svoje polovojenské oddíly na potlačení puče vedeného SdP, neboť již od začátku varovali před válkou, které se chtěli vyhnout.⁸⁹ Zde je dobré zmínit, že i když šlo SdP i DSAP, sociálním demokratům, o stejný cíl, rovnoprávnost a samosprávu německých území v ČSR, rozdělovala je cesta k jeho dosažení, neboť jedna se ho snažila naplnit skrz národní stát a druhá požadovala připojení Sudet k říši.⁹⁰

⁸⁵ BENEŠ, Zdeněk. Rozumět dějinám: vývoj česko-německých vztahů na našem území v letech 1848-1948. Praha: Gallery, 2002. ISBN 80-860-1055-4.

⁸⁶ JESENSKÁ, Milena a Václav BURIAN. *Nad naše síly: Češi, Židé a Němci 1937-1939*. Olomouc: Votobia, 1997. ISBN 80-719-8233-4.

⁸⁷ BENEŠ, Zdeněk. Rozumět dějinám: vývoj česko-německých vztahů na našem území v letech 1848-1948. Praha: Gallery, 2002. ISBN 80-860-1055-4.

⁸⁸ KURAL, Václav. *Konflikt místo společenství?*. Praha: R, 1993. ISBN 80-901-4313-X.

⁸⁹ BENEŠ, Zdeněk. Rozumět dějinám: vývoj česko-německých vztahů na našem území v letech 1848-1948. Praha: Gallery, 2002. ISBN 80-860-1055-4.

⁹⁰ KURAL, Václav. *Konflikt místo společenství?*. Praha: R, 1993. ISBN 80-901-4313-X

Stanovisko Británie bylo prezentováno plánem Z, které mělo znamenat vyřešení česko-německé problematiky v duchu appeasementu.⁹¹ Na schůzce, dne 15. září, bylo Chamberlainovi oznámeno, že sudetoněmeckou otázku a její řešení přebírá do rukou Třetí říše, která nežádá nic jiného než připojení Sudet i s třemi miliony Němců k území říše i s rizikem války, třeba i světové. Chamberlain toto stanovisko přijal jen s jednou podmínkou, a to připojením souhlasu Francie. Hitlerovo taktizování mělo úspěch. Británie ztratila zájem. Churchill, představitel konzervativních labouristů, varoval, že Hitler nezůstane u Sudet a mír nebude, pokud Nacisté setrvají v Německu u moci. Chamberlain však v britském parlamentu nepřednesl žádný návrh, jak zastavit Hitlera, protože věřil, že by Československo nenapadl, kdyby nebyl přesvědčen o tom, že to půjde mírovou cestou.

Daladier, francouzský ministerský předseda, oponoval svému britskému protějšku argumenty, že pravou podstatou Hitlerova jednání je zničit Československo a naplnit tak myšlenku pangermanismu. Obsazením ČSR by se pak Německu otevřela cesta do Evropy, na východ, a tento princip založený na požadavku autonomie německé menšiny by mohl být použit v budoucnu. Čeho se také Daladier právem obával bylo naplnění politiky popsané v *Mein Kampf* a přerodu problému československého do problému celosvětového. Po této vydatné obraně ČSR, se kterou byla Francie svázána smlouvou přišel Daladierův obrat v podobě návrhu přátelského tlaku a zdůraznění všech následků, pokud ČSR nepřistoupí na odstoupení pohraničí.⁹²

Po vyhlášení stanného práva v pohraničních oblastech byla 16. září zakázána SdP, na K.H. Franka a K. Henleina vydán zatykač, reakcí SdP bylo zřízení Sudetoněmeckého freikorpsu, polovojenské organizace s cílem destabilizovat ČSR,

⁹¹ BENEŠ, Zdeněk. *Rozumět dějinám: vývoj česko-německých vztahů na našem území v letech 1848-1948*. Praha: Gallery, 2002. ISBN 80-860-1055-4.

⁹² KURAL, Václav. *Konflikt místo společenství?*. Praha: R, 1993. ISBN 80-901-4313-X.

ať už útoky na četnictvo nebo vyvolávání ozbrojených střetů. Beneš tehdy odmítl žádost armádního generála na mobilizaci posledních dvou ročníků záloh. 21. září obdržel britsko-francouzské ultimátum, kde bylo jasně psáno, že dojde-li k válce, Československo za ní ponese zodpovědnost, poněvadž se odmítlo vzdát pohraničních oblastí s většinovou německou populací. SSSR sice již dopředu deklarovala svou pomoc, ale za předpokladu, že se zapojí i Francie dle předem ujednaných smluv, ta však svou pomoc odmítla, a tak zůstalo Československo izolováno. Přistoupení na britsko-francouzské požadavky bylo veřejností vnímáno jako kapitulace a vedlo ke generální stávce, jejímž následkem padla vláda. O několik dní později pod vlivem neúprosné situace a na doporučení Francie i Spojeného království byla 23. září vyhlášena všeobecná mobilizace, která společnosti dodala odhodlání bránit republiku. Francie přislíbila svou pomoc a započalo vyjednávání s Hitlerem, neboť právě on hrozil válkou a anšlusem Československého pohraničí. Britský ministerský předseda nakonec navrhl, aby k vyjednávání byl přizván i Benito Mussolini, italský diktátor. 29. září se uskutečnila v Mnichově schůzka mezi představiteli Francie, Spojeného království, Německa a Itálie. Českoslovenští diplomaté sice byli přítomni, ale k samotnému jednání, jehož výsledkem byl podpis Mnichovské dohody, nebyli přizváni, pouze jim byl oznámen výsledek. Podpis této smlouvy byl a je jasným důkazem porušení všech principů suverénního a civilizovaného světa i mezinárodního práva. ČSR v té době měla vládu v demisi, a tak veškerá odpovědnost za rozhodnutí dopadala na prezidenta Beneše, který byl zahrán do patové situace. Z odhadu generálního štábu ČSR měla republika šanci odolávat útoku maximálně tři týdny. Pohraniční opevnění bylo nedodělané, výcvik vojáků dobrý, i když byly na místě obavy z jejich loajálnosti, neboť čtvrtina z nich byli Němci. Německá armáda ale čítala dvakrát tolik hlav a ve hře bylo i její spojení s Polskem a Maďarskem. Z politického hlediska zůstalo Československo osamoceno. Pomoc SSSR byla díky několika faktorům dosti nejistá. Nejdůležitější byl ale morální aspekt nastalé situace, kdy v případě vojenského konfliktu, by se jednalo o holou existenci republiky.

Naplněním mnichovské dohody byl versailský systém ustanovený po první světové válce zcela zničen, což znamenalo volnou ruku pro Německo. Navíc jeho dřívějším vystoupením ze Společnosti národů neexistovala možnost, jak bránit lidská práva, zejména neněmeckých obyvatel na území spravovaných říší. Po abdikaci prezidenta Beneše začal postupný proces zjednodušení státní správy a budování druhé republiky, která se snažila co možná nejvíce jít na ruku Německu, které připravovalo její úplnou likvidaci. Postoj republiky v této situaci lze nejlépe vyjádřit slovy z článku Jana Slánského Lidových noviny ze dne 4. října 1938 „... *nemůžeme-li zpívat s anděly, budeme vítit s vlky... Jestliže svět nemá být ovládnán právem, nýbrž silou, buď naše místo tam, kde je větší síla a odhodlanost.*“ (Beneš 2002, s.113)

Koncem listopadu byl Národním shromážděním zvolen prezidentem republiky Emil Hácha, dosavadní prezident Nejvyššího správního soudu, který se od června 1938 s pověřením ministerského předsedy Hodži účastnil jednání s Henleinem a SdP. Druhá republika měla jen několikaměsíční trvání, neboť 14. března 1939 došlo k definitivnímu osamostatnění Slovenska, které samo dopředu požádalo Říši o ochranu. Těsně po půlnoci 15. března dorazil Hácha s ministrem zahraničí na schůzku s Hitlerem, kde žádal o samostatnost svého lidu, i když už měl zprávy o jednotkách SS na území Čech a Moravy. Na této schůzce bylo české straně sděleno, že v šest hodin ráno započne obsazování jejího státu. Zároveň bylo Háchovi předloženo k podpisu prohlášení německé a česko-slovenské vlády, které vkládalo osud Československa plně do rukou říšského kancléře. Československá armáda byla nucena nečinně přihlížet vstupu německých vojsk a 16. března 1939 byl říšským výnosem prozatím zřízen protektorát Čechy a Morava. Svému lidu toto rozhodnutí Hitler zdůvodnil již 15. března slovy, že šlo o nesnesitelný teror, který provádělo Česko-Slovensko na území, které od dávných časů patřilo Velkoněmecké říši a také, že díky menšinové politice se ukázalo jako neživotaschopné, a proto Německu vznikla povinnost zakročit a nastolit pořádek. Podle jeho slov vojáci říše rozbili teroristické skupiny a tím zajistili prostor přetvoření státu od samého základu v souladu s myšlenkou Velkoněmectví.

Protektorát měl být samosprávným územním celkem avšak jeho hospodářské, politické i vojenské zájmy měly být v souladu se zájmy říšskými. Už v samotné (ne)definici protektorátu nacházíme několik problémů. Prvním je jeho nejasná územní definice. Ve výnosu se pouze uvádí, že existuje na území bývalé Československé republiky obsazené v březnu 1939 Německem. Ve výsledku hranice protektorátu závisela na Hitlerovi. Druhým problémem byla neexistující specifikace protektorátu. Podle výnosu byl autonomním útvarem. Realita však byla zcela jiná.

V protektorátu existoval dvojitý systém, říšský okupační a protektorátní český. Jeden pro říšské občany, obyvatele protektorátu německé národnosti, pro které platili pouze německé zákony. Druhý pro ostatní neněmecké obyvatele Čech a Moravy, protektorátní příslušníky, tedy občany druhé kategorie. Přičemž říšské a okupační úřady byly skutečnými nositeli moci. To jasně dokazovala tajná policie, gestapo, svými pravomocemi, které byly tak dalekosáhlé, že mohli i zasahovat do rozhodnutí protektorátních úřadů. Ve výsledku byla protektorátní jurisdikce zcela obehita, neboť té německé se zodpovídalo daleko více trestných činů.

Území ani nemělo právo na zahraniční zastoupení, samostatnou armádu. Parlament byl rozpuštěn a oficiálním představitelem se stal státní prezident Hácha s protektorátní vládou a předsedou. Oficiálně ale dění v protektorátu řídil říšský protektor, který dohlížel na zájmy Říše. Od roku 1943 pak protektor víceméně převzal výkonnou pravomoc. Iluze příslibu autonomní správy měla zajistit sympatie a hladký průběh v řízení celospolečenského života.⁹³⁹⁴ Ve skutečnosti mohla Říše jako ochránce protektorátu měnit opatření i právní předpisy, zřizovat

⁹³ BENEŠ, Zdeněk. *Rozumět dějinám: vývoj česko-německých vztahů na našem území v letech 1848-1948*. Praha: Gallery, 2002. ISBN 80-860-1055-4.

⁹⁴ PÁNEK, Jaroslav a Oldřich TŮMA. *Dějiny českých zemí*. Vydání druhé, doplněné. Praha: Univerzita Karlova, nakladatelství Karolinum, 2018. ISBN 978-80-246-3994-9.

úřady nebo přebírat kontrolu nad čímkoliv, co by vedlo k udržení bezpečnosti a pořádku.

Už od prvopočátku se Říše snažila dosáhnout konečného řešení české otázky. V rámci toho praktikovala omezování a zatlačování českých obyvatel prostřednictvím státní správy, ekonomiky, hospodářství, kultury apod. Na jednu stranu protektorát vnímala jako kořist, kterou je možno rabovat, na druhou stranu si uvědomovala jeho strategické umístění a ekonomický potenciál, neboť republika v době obsazení měla rozvinutý průmysl i hospodářství a pro to Říše chtěla její potenciál rozvíjet pro své válečné potřeby. Když toto dění stručně shrneme šlo především o konfiskaci státního měnového zlata, povinné začlenění firem do německých odvětvových svazů, nucený převod židovského majetku a centralizace bank. Došlo k zastavení nedokončené pozemkové reformy z roku 1919, která byla diskriminační vůči německé menšině, zestátněnou půdu však nechtěli přerozdělit, ale ponechat ji pro německou kolonizaci, která se ale uskutečňovala prozatím v malé míře, neboť Říše neměla dostatek populace pro nové osídlení. Tehdy ještě velitel říšské policie a sekretář protektorátu, Karl Herman Frank, později nejmocnější muž protektorátu, kladl důraz právě na změnu vlastnictví půdy, která reálně znamenala germanizaci obyvatelstva. Mimo jiných právě i Frank nechal vypracovat projekty na ujasnění konečného řešení české otázky. Součástí plánů bylo celkové oslabení českého národa prostřednictvím jeho izolace a rozmělnění.

Dalším prostředkem germanizace byla plošná cenzura a propaganda. Díky všeobecnému systematickému dozoru, gestapu a české kolaboraci byla kontrola obyvatel snadná. Podstatným krokem pro germanizaci bylo přenesení ideových základů nacistické politiky do školství. S odvoláním na Frankovo memorandu z roku 1940, měl být ze školních osnov vymazán český dějinný mýtus a nahrazen ideou dobrovolného připojení českých zemí k říši. Zároveň mělo dojít k redukci českého školství. Ta započala zavřením vysokých škol v listopadu 1939, dále měly být omezeny školy střední, a nakonec i základní, především druhý stupeň. K poslednímu však nedošlo, neboť si režim uvědomil, že přeci jen potřebuje

erudované dělníky. V červnu 1940, po porážce Francie, kdy Německo nabylo dojmu, že má válku vyhranou, přešlo ke konečnému řešení. Do té doby nemělo toto řešení žádné konkrétní rysy, pouze několik obecných informací naznačených v knize *Mein Kampf*, programu NSDAP nebo v návrzích šéfů žup. Svůj návrh připojili i Konstantin von Neurath, říšský protektor, a Frank, jejichž území mělo být rozděleno. Oba byli zásadně proti rozdělení protektorátu, jak navrhoval Hugo Jury, šéf župy Dolní Podunají, na Čechy a pět germanizačních pásů Moravy. Také se shodli na germanizaci jako řešení české otázky. Odsun Čechů sice připouštějí, ale vzápětí ho hned vyvrací, neboť dochází k závěru, že Německo nemá dostatek obyvatel, aby mohlo osídlit české země, a tak by nemohla být germanizace provedena rychle. V návaznosti na toto (ne)řešení české otázky společně dochází k umírněnějšímu návrhu. Eliminace českého národa by měla být naplněna prostřednictvím existenciálních zájmů, jako například práce. Na základě kritéria rasy, především krve, a kladnému vztahu k říši měly vzniknout tři kategorie Čechů. První kategorie byli ti, kteří by přímo spolupracovali s nacisty a za odměnu by došlo k jejich poněmčení. Na druhou kategorii by měl být vyvíjen tlak skrz nabídky dobré práce pro říši, její odmítnutí by znamenalo odsun a třetí kategorii by za nespolečnosti s režimem hrozila fyzická likvidace. Nedlouho poté přišlo velké překvapení. Z nacistických výzkumů vyplynulo, že rasový kvocient Čechů je srovnatelný možná i lepší než ten sudetských Němců. Neurath k tomuto poznamenal, že je udiven počty blondýnů s inteligentními rysy. Frank poté konstatoval, že k asimilaci je možno přimět velkou část českého národa. Závěrem této rasové studie byla teze, že k poněmčení je vhodných zhruba 40–60 % Čechů. Rozhodující byla ale Hitlerova teorie rasy. Germanizace obyvatel nebyla postavena na řeči, ale na krvi.⁹⁵ Čistota krve znamenala podle Hitlera nejvyšší právo, ale také závazek pro člověka, aby zachoval vznešenost Árijské rasy, nejlepšího lidství. Jakékoliv míšení bylo podle této teorie nepřijatelné, neboť míšením se znehodnocovala sama rasa, což

⁹⁵ KURAL, Václav. *Místo společenství - konflikt!: Češi a Němci ve Velkoněmecké říši a cesta k odsunu(1938-1945)*. Praha: Ústav mezinárodních vztahů, 1994. ISBN 80-858-6404-5.

vedlo k jejímu úpadku.⁹⁶ Hitler byl zásadně proti, aby Češi mluvili německy neboť i tímto způsobem by došlo k poklesu rasové úrovně Árijců. Neurathovi i Frankovi podněty byly Hitlerem v zásadě akceptovány, neboť v závěru souhlasil s asimilací té části národa, která bude splňovat rasová kritéria a bude mít kladný vztah k nacistické ideologii. Zbytek měl být podle něj vyhuben.

Stejně jako postupovala válka, postupovali i Němci s konečným řešením. Teoretický rámec otázky byl stanoven, avšak na praktických metodách se nadále pracovalo. Nejenom, že se formuloval německý postoj v česko-německé otázce ale formuloval se i protiněmecký program českého odboje.

4.13 Odboj

1. zářím 1939 vstoupila do života obyvatel českých zemí nejen válka ale i válečná omezení, která zasahovala do jejich osobních životů a zpřísnění protektorátního režimu. Od prvních dní bylo vyžadováno striktní dodržování nočního zatemnění bytů, domů i obcí. Počátkem října se staly komodity jako oblečení, obuv, mýdlo dostupné pouze na přiděl. Mimo to gestapo podniklo rozsáhlou zatýkací akci Albrecht I.⁹⁷ Zastrášovací akce provedena v režii gestapa proběhla na základě seznamu informací o lidech vyhodnocených nacisty jako potencionální nepřátelé Říše. Na seznamu byly jména především komunistů, sociálních demokratů nebo členů Sokola, Junáka.⁹⁸ Od března 1939 bylo zatčeno téměř 4 700 osob. Akcí Albrecht k nim přibyli další dva tisíce, kteří je následovali do koncentračních táborů. K realizování těchto akcí gestapa se využívalo spolupráce s tajnými agenty a kolaboranty. Podobných akcí se během druhé světové války uskutečnilo hned několik. Další změnou bylo dvojjazyčné označení veřejného prostoru (ulic,

⁹⁶ Mein Kampf: 11. Národ a rasa. *Mein Kampf* [online]. [cit. 2022-01-27]. Dostupné z: <https://mein-kampf.cz/mein-kampf-1-cast-uctovani/11-narod-a-rasa.html>

⁹⁷ RICHTER, Karel. *Češi a Němci v zrcadle dějin: Květen 1938 - do dnešní doby*. Třebíč: Akcent, 1999. Fakta (Akcent). ISBN 80-726-8055-2.

⁹⁸ KROUPA, Vlastislav. *Český antifašismus a odboj: slovníková příručka*. Praha: Naše vojsko, 1988. Dokumenty (Naše vojsko). ISBN 80-858-6404-5.

nádraží, veřejných budov apod.) na příkaz protektora, odůvodněno začleněním protektorátu do Velkoněmecké říše. Podle Háchova dopisu zasláného 11. října Hitlerovi, je zřejmé, že trval na dodržování smluvních podmínek ustanovených při vzniku protektorátu. V té době ministerstvo vnitra vydalo dokument popisující činnost nacistů, která přímo narušuje autonomii ve všech oblastech života. Mimo jiné spis dokazuje existenci dvojího metru ve vztahu ke společnosti v protektorátu. Již od 15. března 1939 platil zákaz shlukování, avšak pouze pro Čechy, neboť Německé obyvatelstvo se podle spisu Ministerstva vnitra mohlo pohybovat volně. Dvojí metr úřadů se údajně podepisoval na chování německých obyvatel vůči Čechům. Podle spisu docházelo k nenávistným výpadům a poškozování osobního majetku českých obyvatel. Říšské úřady v případech incidentů namířených proti německému obyvatelstvu postupovaly velmi přísně. V oblasti školství pak docházelo k zavírání českých škol a zabírání jejich budov pro potřeby Říše. Závěrem spisu je konstatování, že v očích říšských úřadů si Češi s Němci nejsou rovni a všechny vnější znaky protektorátu jako státní organizace českého národa mají být smazány.

Každá významnější událost spojená s československou historií, jako například den české státnosti nebo pohřeb ostatků Karla Hynka Máchy, se stávala možností manifestovat nenávistný postoj vůči Německu. Například 28. října se na mnoha místech uskutečnily shromáždění s protiněmeckými projevy. Po každém projevu nenávisti vůči okupantům přišla vlna represe⁹⁹ a to i po 28. říjnu, kdy na základě hlášení gestapa, byl Hitlerem vydán rozkaz neprodleně nepokoje potlačit jakýmkoliv způsobem, v případě nutnosti nasadit armádu a těžké zbraně. Během střelby na demonstranty byl zasažen i medik Jan Opletal, který následně na poranění zemřel. V den Opletalova pohřbu se lidé opět sešli k demonstracím. Hitler tyto události viděl jako možnost ve zpřísnění režimu a uzávěře vysokých škol. Frank dostal instrukce k odvetné policejní akci zaměřené na studenty. Na jednání

⁹⁹ PÁNEK, Jaroslav a Oldřich TŮMA. *Dějiny českých zemí*. Vydání druhé, doplněné. Praha: Univerzita Karlova, nakladatelství Karolinum, 2018. ISBN 978-80-246-3994-9.

německých bezpečnostních složek v protektorátu se shodli na zastrašovacím činu zastřelení devíti funkcionářů studentského hnutí a zásahu na studentských kolejích v Praze i Brně. 17. listopadu bylo odvezeno do věznic na patnáct set studentů a bez jakýchkoliv soudů byli přesunuti do koncentračních táborů. Téhož dne byla vyhlášena uzávěra všech vysokých škol, a to na tři roky.¹⁰⁰

Právě v demonstracích viděl odboj šanci na změnu a pro to paralelně s nimi vznikaly organizované odbojové skupiny v jednotlivých vrstvách společnosti. Příkladem může být skupina Politické ústředí, která zahrnovala politické zastoupení vládnoucí koalice před mnichovskou dohodou a blízké spolupracovníky prezidenta Beneše¹⁰¹, kterého mimo jiné Hácha stále pokládal za oficiální hlavu státu a byl ochoten mu po skončení války předat úřad.¹⁰² Neméně významným byl Petiční výbor-Věrní zůstaneme, ve kterém se sešli členové napříč politickým i sociálním spektrem. Právě tento výbor budoval ilegální síť po celém protektorátu a zároveň sestavoval svůj politický program pro obnovení republiky.

Významnou roli měl ve válečném dění zahraniční československý odboj. Hlavní centra odboje se vytvořila v Londýně, Paříži a USA. Po událostech 28. října a 17. listopadu uznala Francie i Velká Británie Československý národní výbor (ČSNV), vytvořený z širokého spektra exilových politiků, nikoliv jako exilovou vládu, ale výbor s omezenými pravomocemi, jehož úkolem je reprezentace českého a slovenského národa spolu s koordinací vojenských jednotek. Právě vojenské jednotky a jejich formování v zahraničí měly vliv na proces uznání práva na obnovu Československa. První jednotky se začaly tvořit již na počátku dubna 1939 v Polsku. Nejpočetnější se zformovala ve Francii, kde se Čechoslováci nemohli přihlásit do francouzské armády, a tak vstupovali do cizineckých legií. Po

¹⁰⁰ RICHTER, Karel. *Češi a Němci v zrcadle dějin: Květen 1938 - do dnešní doby*. Třebíč: Akcent, 1999. Fakta (Akcent). ISBN 80-726-8055-2.

¹⁰¹ PÁNEK, Jaroslav a Oldřich TŮMA. *Dějiny českých zemí*. Vydání druhé, doplněné. Praha: Univerzita Karlova, nakladatelství Karolinum, 2018. ISBN 978-80-246-3994-9.

¹⁰² RICHTER, Karel. *Češi a Němci v zrcadle dějin: Květen 1938 - do dnešní doby*. Třebíč: Akcent, 1999. Fakta (Akcent). ISBN 80-726-8055-2.

francouzské kapitulaci byli evakuováni do Británie, kde vznikly hned tři československé perutě. Po přesunu ČSNV do Londýna došlo k jeho transformaci v prozatímní státní zřízení vedené prezidentem Edvardem Benešem, exilovou vládou v čele s Janem Šrámkem a Státní radou, která byla zřízená jako poradní orgán prezidenta i vlády. Jelikož se ustanovila jen moc výkonná, moc zákonodárnou zastoupily právní normy formou dekretů vydávaných samotným prezidentem. Odtud označení Benešovi dekrety.

Neustávající český odpor v protektorátu nespĺňoval představy Německa o okupační správě a proto byl K.H. Frank nahrazen Reinhardem Heydrichem ve funkci generála SS a policie. Ten v den svého nástupu, 27. září 1941, s okamžitou platností vyhlásil stanné právo. Bez odkladně začalo zatýkání, stanné soudy, popravy a působivé rétorické výstupy plné lži, které vedly k získání vlivu na obyvatelstvo. Tisíce lidí, především z odbojových skupin, byly převezeny do koncentračních táborů nebo popraveni. Postupně se naplňoval plán likvidace českého školství prostřednictvím zrušení předmětu české literatury nebo dějepisu, v jehož osnovách nyní byly pouze dějiny říše. Téměř na celou zimu byly vyhlášeny uhelné prázdniny, což znamenalo, že děti chodily do školy jen jeden den v týdnu pro úkoly.¹⁰³ Exilová vláda viděla, že musí zasáhnout a navrhla ve spolupráci s britskými vojáky vysadit nad Československem vycvičené parašutisty. Hlavním úkolem parašutistů byla obnova odbojových sítí spolu se znovu navázáním rádiového spojení s Londýnem, rozvoj zpravodajství a sabotážní akce.¹⁰⁴ Koncem roku 1941 byly na území protektorátu vysazeny tři skupiny a to Antropoid, Silver A a B. Již začátkem února následujícího roku začali vysílat zprávy o společenském dění do Londýna. Podle jejich slov nelze najít Čecha, kromě členů fašistického hnutí Vlajka, který by necítil

¹⁰³ TOMEK, Miroslav. Stanné právo: nástroj nacistického teroru. *Český rozhlas* [online]. 2020, 6.5.2020 [cit. 2022-01-27]. Dostupné z: <https://temata.rozhlas.cz/cesi-v-ohrozeni-takhle-vysilal-rozhlas-v-dobach-krize-8176791/4>

¹⁰⁴ PÁNEK, Jaroslav a Oldřich TŮMA. *Dějiny českých zemí*. Vydání druhé, doplněné. Praha: Univerzita Karlova, nakladatelství Karolinum, 2018. ISBN 978-80-246-3994-9.

z hloubky duše nenávisť ke všemu a všem, jež je německé. Kolaborantů z českých řad bylo podle slov parašutistů jen velmi málo. Dále ve zprávě uváděli, že se Češi bojí riskovat a všichni čekají na bombardování nebo jakoukoli akci, která by zvrátila situaci k lepšímu. V pozdějších zprávách uvádějí, že obyvatelstvo ztratilo důvěru v Západ, a to i v exilovou vládu a přiklonilo se k Rusku, jako vojenské nikoliv politické síle a kde se také rozhodne válka.

4.14 Atentát na Heydricha – druhá polovina války

Právě parašutisté Gabčík a Kubiš dostali za úkol ve smyslu oko za oko, zub za zub, pomstít likvidaci českých obyvatel a to tak, aby se i tento budoucí čin zapsal do historie. O průběhu samotného atentátu i jeho okolnostech bylo napsáno i natočeno spousta a pro to jen ve zkratce shrnu pár důležitých bodů. Koncem prosince 1941 byla skupina Antropoid vysazena nedaleko Prahy. Zcela náhodně navázali spolupráci se sokolskou odbojovou skupinou Jindra, která jim pomohla s přípravou atentátu na Reinharda Heydricha. 27. květen se zapsal do historie, jako den, kdy Kubiš dobře hozenou bombou a souhrou náhod, zranil říšského protektora, který na následky poranění zemřel. Ještě ten den byl vyhlášen výjimečný stav a začalo období druhé heydrichiády. Na atentátníky byla vypsána odměna v hodnotě jednoho milionu říšských marek a za spolupráci s nimi trest smrti. Ještě tentýž den v noci byla popravena stovka přední české inteligence a odbojářů. Tím de facto skončila činnost ÚVODU a vůbec celé snahy na obnovení odboje. Zároveň mělo být popraveno 10 000 opozičních Čechů. Zradou parašutisty Čurdy ze skupiny Out Distance, zemřeli jak Kubiš s Gabčíkem, tak i parašutisté ze skupin Bioscop (Josef Bublík, Jan Hrubý) Silver A (Josef Valčík), Out Distance (Adolf Opálka) a Tin (Josef Švarc).

Česko-německé vztahy se dostaly na samotné dno. Lidé kolem prezidenta Háchy museli podpořit německé odvetné opatření. Prezident přesně podle německé propagandy v projevu označil Beneše za hlavního nepřítele zodpovědného za atentát. Tím si zajistili úplnou diskreditaci u protektorátní společnosti. Na německé

straně to vyvolalo otázky o revizi dosavadního přístupu k protektorátu a z Hitlerových nařízeních o desetitisících popravách, persekucích a domovních prohlídkách se zdálo, že realizace konečného řešení české otázky je neskutečně blízko. Frank, který před tím zastával zcela opačný názor, teď paradoxně Hitlerovi rozmlouval tak rozsáhlé popravky, neboť právě ony by mohly být záminkou nepřátel ke snahám o rozbití protektorátu. Hitler nakonec všechny Frankovi argumenty uznal a zrušil příkaz k popravám zároveň dal souhlas k zřízení politického uskupení pro řešení situace po atentátu. Následně byly zatýkáni ti, kteří měli jakékoliv povědomí o chystaném atentátu, byli podezřelí z účasti nebo jakkoli napomáhali při jeho realizaci, přičemž jejich příbuzné čekal podobný osud. Těch, kteří neměli s atentátem nic společného se represe dotknout vůbec neměli, avšak realita byla jiná. Nový říšský protektor Kurt Daluege společně s Frankem vyhlásili rozsáhlou policejní akci jejímž cílem bylo nalézt osoby, kterým byly známy jakékoliv informace o atentátu, které nenahlásili. V rámci akce prohledali přes tisíc obcí, zatkli kolem tisíce osob, které zastřelili i s jejich rodinami. Na stopu atentátníků nepřišli ani kriminalisté z Berlína a nepomohlo ani vypsání odměny. Obyvatelé protektorátu vnímali atentát jako začátek protinacistického boje, a proto škodolibě přihlíželi. Heydrichův pohřeb dal Hitlerovi záminku k vyostření česko-německých vztahů až na existenční hranici. Osobně Háchovi vyhrožoval, že pokud nedojde k projevu loajálnosti protektorátních obyvatel ve vztahu k Říši, dojde na konečné řešení, tedy vysídlení několika miliónů Čechů, neboť právě oni jsou nebezpečím pro mír a nepřáteli říše. Hácha místo jakéhokoliv odporu a s porušením slibu, že místo dalšího ustupování Říši raději spáchá sebevraždu, vyjádřil pochopení pro vůdcova slova a prosil ho, aby přeci jen naposledy byl k Čechům milostivý, ne spravedlivý, že dá vše do pořádku podle Hitlerových představ. Tím si stvrdil zavřené dveře do poválečné politiky. Policejní kontroly nabraly na intenzitě, procesy poprav byly uskutečňovány na základě rozsudku stanných soudů velmi rychle. Celkem bylo popraveno, ubito, utýráno kolem 5 000 osob ať už v koncentračních táborech nebo popravčím komandem Schutzpolizei. Pomyslnou tečkou za řáděním z pomsty bylo vyhlazení obcí Lidice a Ležáky. K nim došlo

v červnu 1942 bez jakýchkoliv explicitních podkladů, pouze na základě exemplární výchovné výstrahy, i když právě z Ležáků vysílala radiostanice Libuše. Říše tím chtěla prezentovat své právo a metodu jakou chtějí vůči Čechům uplatňovat, vládnout. Přes to všechno se ale s příchodem podzimu objevili nové projevy rezistence vůči Říši.¹⁰⁵

Během srpna a září byla jak Francií, tak Británií anulována mnichovská dohoda, což bylo spjato s otázkou osudu sudetských Němců po skončení druhé světové války. Velká Británie již od července nezastávala princip ochrany menšin a přijala návrh na odsun německých minorit ze střední a jihovýchodní Evropy. Po Benešově návštěvě USA na jaře 1943 s odsunem souhlasil i Roosevelt, k němuž se záhy přidal i Stalin.¹⁰⁶ O rozhovoru s Churchillem exilové vládě řekl, že Británie souhlasí se vším i s vysídlením, pokud možno všech „našich Němců“. V červenci 1944 zasílá Beneš do protektorátu skrz šifrovanou vysílačku důvěrný vzkaz, ve kterém stojí, že transferu se bude moci zúčastnit maximálně 2 milióny Němců, a proto bude zapotřebí co možná nejrychlejší odsun vinných nacistů a ti, co se budou vzpouzet, budou pobiti. Doposud antifašistický Beneš přišel s radikálním postavením vůči Němcům, které, jak se později ukáže, se projevilo i v protektorátní společnosti.¹⁰⁷

Po porážce u Stalingradu a s postupující frontovou linií se nacisté snažili udržet v protektorátu klid, aby mohla válka přímo probíhat na území Čech a Moravy. Po vzpomínání se z důsledků heydrichiády došlo na obnovu odbojových skupin, a to i díky parašutistům a jejich navázání kontaktu s Radou tří, která byla od roku 1944 považována za největší odbojovou organizaci.¹⁰⁸ Právě Rada tří vznikla z iniciativy dvou zbylých členů Petičního výboru Věrní zůstaneme a v jejím čele

¹⁰⁵ KURAL, Václav. *Místo společenství - konflikt!: Češi a Němci ve Velkoněmecké říši a cesta k odsunu(1938-1945)*. Praha: Ústav mezinárodních vztahů, 1994. ISBN 80-858-6404-5.

¹⁰⁶ PÁNEK, Jaroslav a Oldřich TŮMA. *Dějiny českých zemí*. Vydání druhé, doplněné. Praha: Univerzita Karlova, nakladatelství Karolinum, 2018. ISBN 978-80-246-3994-9.

¹⁰⁷ BENEŠ, Zdeněk. *Rozumět dějinám: vývoj česko-německých vztahů na našem území v letech 1848-1948*. Praha: Gallery, 2002. ISBN 80-860-1055-4.

¹⁰⁸ PÁNEK, Jaroslav a Oldřich TŮMA. *Dějiny českých zemí*. Vydání druhé, doplněné. Praha: Univerzita Karlova, nakladatelství Karolinum, 2018. ISBN 978-80-246-3994-9.

stáli prof. dr. J. Grňa a gen. V. Luža. Postupem času a vlivem zásahů gestapa se stala volnou organizací se samostatnými odbojovými nebo partyzánskými jednotkami po celém protektorátu. Pro Orlicko a Podorlicko, na které je zaměřena má bakalářská práce, je dobré v tomto bodě vypíchnout existenci těchto odbojových skupin právě navázaných na Radu tří a jejich spolupráci s výsadkem Barium, který se přímo pohyboval po východních Čechách.²⁰¹⁰⁹ Během konce roku 1944 a v následujících měsících ale přibýly i výsadky sovětských parašutistů, kteří měli mimo jiné za úkol připravit podmínky pro usnadnění nástupu povalečného režimu vedeného komunisty. Nutno podotknout, že sovětské výsadky byly daleko početnější než ty, co do protektorátu vysílala londýnská exilová vláda.¹¹⁰

4.15 Právní předpisy týkající se německé menšiny

S vidinou porážky Německa podnikala exilová vláda patřičné právní kroky v postupu proti německé menšině na území budoucího znovuobnoveného Československa. Na podněty Beneše a jeho okolí byly rozpracovány různé možnosti řešení sudetoněmecké otázky, přičemž všechny zohledňovaly radikální nacionalismus, který převládal ve společnosti.

Jak již bylo zmíněno v kapitole o vzniku exilové vlády, moc zákonodárná byla zastoupena právními normami ve formě prezidentských dekretů. Zásadní změnou pro tyto dekrety byl Košický vládní program ustanovený po Benešově návštěvě v Moskvě. V otázce německé menšiny se v VIII. kapitole o jejím řešení píše jen rámcově. Dílčí cíle a postupy byly vymezeny tak, že čs. občanství německých antifacistů, kteří byli jeho držitelem již před rokem 1938 jim mělo být ponecháno nebo jim měl být zajištěn návrat z ciziny. Antifacista a antinacista byl charakterizován jako ten, jež měl odpor k nacismu, vedl odboj proti Henleinovi již

¹⁰⁹ KROUPA, Vlastislav. *Český antifacišismus a odboj: slovníková příručka*. Praha: Naše vojsko, 1988. Dokumenty (Naše vojsko). ISBN 80-858-6404-5.

¹¹⁰ PÁNEK, Jaroslav a Oldřich TŮMA. *Dějiny českých zemí*. Vydání druhé, doplněné. Praha: Univerzita Karlova, nakladatelství Karolinum, 2018. ISBN 978-80-246-3994-9

od dob před Mnichovem a za svou věrnost ČSR byl perzekuován okupační správou nebo kvůli ní emigroval do zahraničí, kde se stal součástí bojů za obnovu republiky. Všem ostatním čs. občanům německé národnosti mělo být občanství odebráno. Mohli však o něj znovu požádat, přičemž žádosti se měly vyřizovat individuálně a žádosti manželek a nezletilých dětí čs. občanů měly být vyřizovány s určitou měrou shovívavosti, přičemž byly až do jejich vyřízení považovány za čs. občany. Dále měli občanství pozbyt a být vyhnáni ti Němci, u nichž se předpokládalo, že za své činy budou souzeni a odsouzeni. Přednostně měli být vyhnáni ti, kteří se přistěhovali po roce 1938 a byli tudíž považováni za okupanty, pokud neměli být trestně stíháni nebo nepracovali ve prospěch ČSR. Díky tomuto opatření se stávalo, že někteří vyvázli zcela bez trestu. Dále podle kapitol IX. a X. měl být zabaven majetek všem Němcům i čs. občanů německé národnosti, kteří pomáhali uskutečnit rozpad republiky. Výklad tohoto programu byl různý a přizpůsobený okolnostem, a právě pro to docházelo k jeho nedůslednému realizování. Právě čekání na uzavření postupimské dohody způsobilo to, že se čs. politická reprezentace snažila nastalou situaci řešit za pochodu¹¹¹ neboť nemohla jen nezáučeně přihlížet.

Majetkových poměrů německé menšiny se týkalo mnoho dekretů vydaných v prvních měsících po válce. Zkonfiskovaný zemědělský majetek byl dekretem urychleně přerozdělen mezi slovanské obyvatelstvo a v místech s početným zastoupením německé menšiny byl ponechán ve správě Národního pozemkového fondu. Později 25. října 1945 byla nařízena konfiskace movitého i nemovitého nepřátelského majetku bez nároku na náhradu, který patřil Říši, veřejnoprávním korporacím, NSDAP, německých právnických osob včetně majetkových fondů. Dále těch fyzických osob německé národnosti, které neprokázaly svou věrnost republice nebo vyvíjely proti ní nepřátelské aktivity. Nebyl konfiskován majetek, který byl nutný pro existenci a výkon povolání. Majetek připadl Fondu národní

¹¹¹ STANĚK, Tomáš. *Odsun Němců z Československa 1945-1947*. Praha: Academia, 1991. ISBN 80-200-0328-2.

obnovy odkud byl následně přerozdělen. Dále byly znárodnovány podniky, firmy, banky, akciové společnosti, patřící občanům německé národnosti.¹¹²

Nelze také opomenout retribuční dekry. *Retributio* latinsky vrácení, odplata, odměna. Z něj odvozené české slovo *retribuce* znamená nápravu, odčinění, odměnu. Právě tyto dekry nahradili londýnský retribuční dekret, který vznikl jako poučení se z událostí první světové války, neboť právě po ní mělo být potrestáno na 3000 německých válečných zločinců, z nichž souzeno před říšským soudem v Lipsku bylo jen 12, z toho polovina byla odsouzena k velice nízkým trestům a dvěma se povedlo utéct. Londýnský retribuční dekret z roku 1942 měl tomu předejít v případě stíhání a trestání nacistických zločinů.¹¹³ Podle tzv. Velkého retribučního dekretu z 19. června 1945, vydaného již na území ČSR, byla republika ve stavu zvýšeného ohrožení od 28 května 1938 do konce roku 1946, což znamenalo vyšší sazby pro výčet trestných činů uvedených v dekretu, i když některé bylo možné soudit i podle předmnichovského práva. Pokud byly činy obžalovaného na tolik závažné, surové nebo šlo o veřejného činitele, konala se do 24 hodin veřejná poprava. Trestní sazba pak byla různorodá od odnětí svobody, ztráty občanství, nucené práce až po propadnutí majetku státu. To vše posuzovaly zřízené mimořádné lidové soudy. Zásadní ale byly bezpečnostní orgány a vyšetřovací komise, které ovlivňovaly celé rozhodnutí lidových soudů, neboť jejich úkolem bylo vyšetření tisíce udání, shromažďování důkazů, zatýkání podezřelých a rozhodování, zda na základě důkazů budou obžalováni či ne. Proti rozsudku lidových soudů se nebylo možno odvolat ani požádat o milost. Činnost těchto soudů byla ukončena 4. května 1947. Od té doby měly být nedokončené případy posuzovány řádnými soudy. Podle statistik u Němců v tomto případě převažoval trestný čin členství v některých z nacistických organizací a u Čechů udavačství.

¹¹² BENEŠ, Zdeněk. *Rozumět dějinám: vývoj česko-německých vztahů na našem území v letech 1848-1948*. Praha: Gallery, 2002. ISBN 80-860-1055-4.

¹¹³ BORÁK, Mečislav. *Spravedlnost podle dekretu: retribuční soudnictví v ČSR a Mimořádný lidový soud v Ostravě (1945-1948)*. Šenov u Ostravy: Tilia, 1998. ISBN 80-861-0107-X.

Velký retribuční dekret ale zdaleka nepostihoval všechny viníky, neboť i malé provinění mělo být potrestáno na což tento dekret nepamatoval. Situaci vyřešil tzv. Malý retribuční dekret, který trestal provinění proti národní cti, což znamenalo, že trestán měl být každý, jenž se svým chováním provinil proti národnímu cítění českého nebo slovenského lidu a způsoboval veřejné pohoršení. Za takovéto jednání se považovalo dobrovolné přihlášení se k německé národnosti, politická spolupráce s Němci, vychvalování nebo podpora antisemitismu, nacismu nebo fašismu, zájem o povýšení, vyznamenání nebo odměny a služby u německých úřadů nebo funkcionářů. Dále také například uplácení okupantů, terorizování Čechů nebo Slováků apod. Trestní sazba byla mírnější oproti Velkému dekretu, a to maximálně do jednoho roku odnětí svobody, pokuty do výše jednoho milionu korun nebo veřejné pokárání, přičemž tresty mohly být jakkoliv kombinovány. Výši trestu pak určovaly komise okresních národních výborů nikoliv mimořádné lidové soudy. Oba retribuční dekrety byly později novelizovány.

Závěrečná zpráva o retribučních hovoří o více než 132 000 podaných trestních oznámeních v českých zemích, z toho přes 38 tisíc skončilo žalobou. Odsouzeno bylo 30 142 osob. Popraveno nebo odsouzeno k doživotí bylo přes 1 400 osob. Díky mimořádným lidovým soudům se do vězení dostalo přes 24 000 osob. Přičemž podle historických pramenů velká část viníků z řad Němců se trestům buď vyhnula útekem, nebo byl jejich trest zmírněn kvůli odsunu.¹¹⁴¹¹⁵

4.16 Závěr války a divoký odsun

Konec války a počáteční období míru nebylo nikterak klidné a přehledné. Pro to se v následujících řádcích pokusím uvést, jak vypadaly česko-německé vztahy na území Čecha a Moravy od konce dubna 1945 do roku 1948. Jsme v období, kdy se

¹¹⁴ BENEŠ, Zdeněk. *Rozumět dějinám: vývoj česko-německých vztahů na našem území v letech 1848-1948*. Praha: Gallery, 2002. ISBN 80-860-1055-4.

¹¹⁵ BORÁK, Mečislav. *Spravedlnost podle dekretu: retribuční soudnictví v ČSR a Mimořádný lidový soud v Ostravě (1945-1948)*. Šenov u Ostravy: Tilia, 1998. ISBN 80-861-0107-X.

zhroutila státní správa, životní jistoty a obyvatelé začali migrovat ať už z donucení nebo dobrovolně. Právě pro to neexistuje žádná zcela přesná evidence obyvatel, abychom se mohli bavit o konkrétním počtu Němců na území protektorátu, většinou jde o pouhé odhady.

K.H. Frank počítal s možností povstání protektorátního obyvatelstva vůči okupantům, čemuž chtěl přirozeně zabránit. Přípravy na povstání byly v plném proudu, avšak nedošlo k organizovanému postupu. Navíc napětí umocňovala Hitlerova sebevražda, postup spojeneckých vojsk i rozpad okupační správy. První pokusy o povstání byly ještě nacisty potlačeny,¹¹⁶ i díky ustupujícím jednotkám SS z východu. Tyto jednotky masakrovaly civilní obyvatelstvo, popravovaly, mučily a ještě 5. května vypálily jednu z mnoha dalších obcí, Javoříčko. Hlavní část povstání se ale odehrála přímo v ulicích Prahy. Události pražského povstání už byly několikrát opakovány a je možná dobré připomenout, že v těchto dnech obě strany páchaly zločiny na civilním obyvatelstvu, ženách, dětech, starcích. K tomu všemu začaly přijíždět první transporty vězňů z koncentračních táborů. Hřízy koncentračních táborů byly ale obyvatelům protektorátu již známy, neboť koncem války projížděly protektorátem vlaky smrti a procházely hladové pochody. Nacisti ve snaze zatajení reality Osvětimi a dalších táborů poblíž fronty se snažili přepravit schopné vězně na západ. Tím vznikla exhibice zřůdnosti nacistického režimu. Nemusím snad připomínat, že podmínky této evakuace byly horší než podmínky v samotných táborech smrti. Protektorátní obyvatelstvo se snažilo těmto lidem pomoci. Když krátce před květnovým povstáním přijel vlak smrti na pražské nádraží, podařilo se samotným Pražanům zachránit přes 700 vězňů. Bez ohledu na národnost byli odváženi do nemocnic nebo ukryti.

¹¹⁶ PÁNEK, Jaroslav a Oldřich TŮMA. *Dějiny českých zemí*. Vydání druhé, doplněné. Praha: Univerzita Karlova, nakladatelství Karolinum, 2018. ISBN 978-80-246-3994-9.

Právě tyto události formulovali postoj Čechů v následujících měsících. Obecně můžeme říct, že došlo k převaze antiněmeckého radikalismu, kterému předcházela antifašismus. Lidé už nebojovali proti nacistům, ale proti všem Němcům bez rozdílu. Beneš se ve své knize ptá, zda tento obrat v myšlení byl nutný, zda by nebylo lepší zůstat u antifašismu. Zároveň však jistým způsobem ospravedlňuje antiněmecký radikalismus, a to zejména tím, že samotní Němci, jak sudetští, tak na území protektorátu, neudělali nic proti tomu, aby nacisty odzbrojili a našli rozumné řešení okupační politiky.

Běsnění posledních dnů války způsobilo útoky Němců i jejich divoké odsuny doprovázené neomluvitelnými činy, v některých případech dosti brutálními spáchanými přímo na nich.¹¹⁷ Řád tomuto neřízenému chaosu dala až Postupimská konference v srpnu roku 1945, kde byla dojednána a signována smlouva o organizovaném odsunu polských, československých a maďarských Němců.¹¹⁸ Do té doby se mnohdy stávalo, že vyhnání Němci dorazili na hranice, kde je vrátili zpět a takto cestovali křížem krážem po protektorátu, pokud přežili, byli umístěni do jednoho ze sběrných středisek nebo ponecháni v místě původu, aby po Postupimi mohli být řádně odsunuti do Německa.¹¹⁹ O tom ale podrobněji v následujících kapitolách.

4.17 Transfer, vysídlení, vyhnání - odsun

Odsun se podle postupimské konference měl týkat jen těch Němců jejichž československé státní občanství bylo zrušeno a byla zamítnuta žádost o jeho obnovení. Z historického hlediska můžeme odsun jako jev dělit na transfer/vysídlení a vyhnání a z toho můžeme dále odvodit čtyři kategorie. První,

¹¹⁷ BENEŠ, Zdeněk. *Rozumět dějinám: vývoj česko-německých vztahů na našem území v letech 1848-1948*. Praha: Gallery, 2002. ISBN 80-860-1055-4.

¹¹⁸ PÁNEK, Jaroslav a Oldřich TŮMA. *Dějiny českých zemí*. Vydání druhé, doplněné. Praha: Univerzita Karlova, nakladatelství Karolinum, 2018. ISBN 978-80-246-3994-9.

¹¹⁹ BENEŠ, Zdeněk. *Rozumět dějinám: vývoj česko-německých vztahů na našem území v letech 1848-1948*. Praha: Gallery, 2002. ISBN 80-860-1055-4.

evakuace, se týkala lidí přímo ohrožených válkou například slovenských karpatských Němců, kteří byli organizovaně evakuováni do protektorátu v dubnu 1945. Později se vrátili zpět do svých domovů odkud následně byli transportováni dle nařízení. Druhou kategorií charakterizují uprchlíci odkudkoliv. Nejvíce však prchali před frontou, z bombardovaných oblastí nebo z obav z pronásledování. V této kategorii měli zastoupení jak nacističtí funkcionáři, tak lidé z bombardovaných říšských měst nebo Němci z východních území prchající před frontou. Třetí kategorií je divoký odsun, který způsobil český nacionální radikalismus, který vykrytalizoval z meritu posledních sedmi let. Projevoval se v každodenních interakcích mezi Čechy a Němci. Ať už symbolicky nebo velmi realisticky dávali Češi najevo nenávist vůči všem a všemu německému. Byla to tak bytostná nesnášenlivost, že vyústila v případy týrání, vraždění, vyhnání již před 8. květnem. Poslední kategorií je transfer, nucená migrace, odsun, jehož právní rámec byl odsouhlasen až v polovině prosince roku 1945. Přesná čísla německých obyvatel ať už vyhnaných, nevyhnaných, mrtvých, nejsou zcela jistá, pro to je nutné je brát s rezervou.

Realita odsunu se vyjímalá představám politických garnitur. Chování postupujících vojsk vůči Němcům byl zcela nelítostný. Jejich směrnice kladly důraz na připomínání chování nacistů v letech předešlých a zároveň generalizovali nepřítel jako Němce, včetně dětí a žen, vůči nimž se měl voják chovat jako neústupný vítěz. Podle rozkazu Hlavního štábu ministerstva národní obrany z konce června měl být odsun proveden rychle a v co možná největším měřítku. Spojenci však doufali v pomalý a organizovaný odsun, přesně podle podepsaných smluv. Jak jsem již zmínila Češi si vyložili odsun podle nacionálního radikalismu. Mnohdy byli obyvatelé obcí nuceni v co nejkratším čase opustit svoje domovy jen s omezeným počtem nejn nutnějších věcí. Poté byli shromážděni na určitém místě a odtud buď převezeni nebo pěšky převedeni na německé území. Tam však humanitární situace nebyla nikterak příznivá a okupační správa tyto nově příchozí viděla nerada. V prvopočátcích byli vysídlováni jak starousedlíci, tak i lidé ze smíšených manželství, i když přednostně měli být vysídleni přistěhovalci po roce 1938 a

uprchlíci z východu. Až na konci července byly jasně stanoveny kategorie německých obyvatel, které budou vysídleny. Tato směrnice měla dvě kritéria, a to míru kolaborace s nacismem a ekonomický význam jedince. Právě pro to mezi první odsunutí patřili okupanti, přistěhovalci po podpisu Mnichovské dohody. Dále za nimi následovali provinilci, bývalí státní zaměstnanci okupačního režimu, zemědělci, podnikatelé, svobodná povolání a poslední kategorií byli ostatní. Do této doby ale vládl v bývalém protektorátu chaos.

Dekrety ze dne 5. a 19. května ukládaly Němcům povinnost nosit zřetelné bílou pásku s písmenem N. Ti, kteří před válkou měli československé občanství byli zbaveni volebního práva, veřejní činitelé byli propuštěni, Němci nesměli sloužit v armádě a bylo omezeno uzavírání česko-německých manželství. Byl znovu zaváděn český jazyk a zakázán pojem Sudety, jež do dnešní doby vyvolává negativní konotace. Mnoho restriktivních opatření uvedených v dekretch se nechalo inspirovat říšskými nařízeními v protektorátu, a to například i v přidělu potravin, který byl pro Němce nyní tak velký jako před pár měsíci pro Židy. Pracovní povinnost Němců způsobovala často rozpad rodin, neboť pracovní nevyhranění odcházeli na práci mimo místo bydliště.¹²⁰ Pracovní povinnost se přitom týkala všech od 14 let do 50 let u žen a do 60 let u mužů.¹²¹

Rodiny se ale rozpadaly i kvůli odchodu do internačních, kárných (náhrada za přeplněné věznic) nebo pracovních táborů kam byli z prvopočátku posíláni Němci jen na základě udání. Často bylo jediným důvodem zatčení nezapojení se do boje proti nacismu. V táborech se ale ocitali i čeští obyvatelé jejichž manželský partner byl Němec nebo byl pouze okupanty považován z nějakého důvodu za Němce, i když se u něj neprokázalo nebo nebylo ani podezření spolupráce s okupanty.¹²²

¹²⁰ RICHTER, Karel. *Češi a Němci v zrcadle dějin: Květen 1938 - do dnešní doby*. Třebíč: Akcent, 1999. Fakta (Akcent). ISBN 80-726-8055-2.

¹²¹ STANĚK, Tomáš. *Odsun Němců z Československa 1945-1947*. Praha: Academia, 1991. ISBN 80-200-0328-2.

¹²² RICHTER, Karel. *Češi a Němci v zrcadle dějin: Květen 1938 - do dnešní doby*. Třebíč: Akcent, 1999. Fakta (Akcent). ISBN 80-726-8055-2.

Podmínky v takovýchto táborech byly nelidské s tvrdým režimem. Součástí pobytu byly fyzické tresty, týrání v některých případech zabití. Spolu s dospělými byly v prvních měsících internovány i děti. Později podle vyhlášky ministra vnitra a ministra ochrany práce a sociální péče byly propuštěny všechny děti do 14 let, pokud jejich rodiče nepožádali o setrvání v táboře, což se přirozeně dělo ve většině případů. Československá společnost se o hrůzách z těchto táborů dozvíдалa obtížně protože byly dokonale izolovány od okolního světa a tisk poměry v nich označoval za uspokojivé, neboť jakékoliv kontroly byly hlášeny s dostatečným předstihem na zamaskování nedostatků. V uspokojivých podmínkách ale lidé umírali na následky fyzických trestů, podvýživy, nemocí, vyčerpání a stáří. Podle odhadů zemřelo v těchto táborech mezi lety 1945–48 přibližně 10 000 osob.¹²³ Do zkonfiskovaných německých pohraničních obydlí se záhy stěhovali Češi z celého vnitrozemí. Velkou část tvořili lidé bez jakéhokoliv morálního citu nebo svědomí, neboť lačnili jenom po majetku.¹²⁴ V důsledku překotného osídlování pohraničí se tak stávalo, že Němci vrácení z hranic do svého bydliště se neměli kam vrátit, neboť jejich domov se už stal domovem nějakého Čecha.

Právě v těchto hektických dnech, ovlivněných českým honem na Němce se zvýšil počet sebevražd právě mezi Němci. Důvodem byl často strach z budoucnosti, například kvůli tomu, že dotyčný byl aktivní v německých organizacích nebo napomáhal okupantům, a právě pro to se bál odplaty nebo nesnesl pocit viny. Důležité je ale zmínit, že se jednalo o sebevraždy doprovázené několikanásobnými vraždami anebo hromadnými sebevraždami. Běžné bylo kdy rodiče nebo matka samoživitelka nejprve usmrtila své děti a pak spáchala sebevraždu. Často se v těchto případech jednalo o ženy, děti a starce, neboť muži byli neznámo kde.

¹²³ STANĚK, Tomáš. *Odsun Němců z Československa 1945-1947*. Praha: Academia, 1991. ISBN 80-200-0328-2.

¹²⁴ RICHTER, Karel. *Češi a Němci v zrcadle dějin: Květen 1938 - do dnešní doby*. Třebíč: Akcent, 1999. Fakta (Akcent). ISBN 80-726-8055-2.

Celé toto období před podepsáním postupimské smlouvy doprovázely násilnosti, lynče, ostrakizace, vraždy i masové a lidové soudy at' už ze strany Čechů, československé armády nebo Rudé armády (hlavně násilí páchané na ženách). Nejznámější a nejvíce komentovanou událostí v té době byl pochod Němců v Brně, ke kterému došlo v posledních dnech května roku 1945. Z rakouských hranic byl vrácen zpět a skupina byla umístěna do tábora nedaleko Pohořelic. V táboře však vypukla epidemie tyfu a na čtyři sta lidí zemřelo. Celkový počet obětí tohoto pochodu se odhaduje na 800 osob, přičemž novináři uvádí až 8 000 obětí, což však není doloženo. České zkušenosti s válkou vedli k jejich otrlosti a krutosti, která se projevovala zejména v lidových soudech a masových vraždách často páchaných ozbrojenými skupinami nebo jednotkami československé armády.¹²⁵

Tyto případy nelidských excesů pronikali do zpráv v zahraničí, kde vzbuzovali znepokojení a zásadní nesouhlas ve všech kruzích společností. V reakci na dění v Československu zaslal 12. června 1945 americký kabinet do Prahy nótu, ve které sdělil, že není proti transferu německých obyvatel, ale požaduje zajištění ochrany nevinných osob a klidného průběhu celé akce. Dále také vyžadovala, aby se vyčkalo na mezinárodním rozhodnutí a dohledu nad celou akcí a zastavení stávajících praktik.¹²⁶ Spravedlivé je ale zmínit, že zaznívaly i nesouhlasy, i když ojediněle, s tím, co se děje v pohraničí a jak se společnost chová k Němcům. V srpnu list Československá demokracie otiskl dopis čtenáře, který cítil jako lidskou povinnost vyjádřit nesouhlas svůj i mnoha jiných Čechů s tím, jak se zachází s Němci. V dopise došel k závěru, že v táborech se dějí věci, které sami Češi zavrhnou a pro to by je už z principu neměli dělat. Dále však čtenář pokračuje myšlenkou „*je-li soucit, lidský soucit, znakem národní nespolehlivosti, pak jsem národně nespolehlivý i já, moje rodina a všichni soucitní Češi.*“ (Staněk, 1991, s. 84)

¹²⁵ BENEŠ, Zdeněk. *Rozumět dějinám: vývoj česko-německých vztahů na našem území v letech 1848-1948*. Praha: Gallery, 2002. ISBN 80-860-1055-4.

¹²⁶ RICHTER, Karel. *Češi a Němci v zrcadle dějin: Květen 1938 - do dnešní doby*. Třebíč: Akcent, 1999. Fakta (Akcent). ISBN 80-726-8055-2.

Zároveň také pisatel vyzýval, aby se s Němci začalo zacházet jako s lidmi a aby nevládla ulice ale vláda. Na kritiku ohledně zacházení s Němci a situaci v pohraničí, která přicházela československým úřadům i anonymně, začal být brát zřetel až koncem roku 1945 a v následujících dvou letech¹²⁷ protože kritika byla překřičena hlasy omluvnými, které příčinu tohoto jednání sváděla na Němce a jejich provokace vůči Čechům. Násilnosti tyto hlasy obhajovali tím, že Češi si díky Němcům prošli utrpením v době okupace, tak teď budou trpět oni.¹²⁸ Je dobré připomenout, že na činy spáchané vůči Němcům po 4. květnu 1945 se nevztahoval amnestijní zákon z roku 1946, který ospravedlňoval pouze činy spáchané v rámci boje za svobodu od 30. září 1938 do 28. října 1945. Jinak podle výnosu ze září 1945 byly některé činy, ne zdaleka všechny, označeny za trestné a řádně souzeny. Především bylo za trestný čin považováno jednání z chamtivosti, zvrhlosti (sexuální) nebo pokus zakrýt trestným činem jiný trestní čin. Později bylo zahájeno několik trestních stíhání za brutality v internačních táborech a jiné trestné činy proti Němcům, a to díky zřízení zvláštní komise v červenci roku 1947 neboť československá vláda nechtěla krýt tzv. gestapismus.

Po podpisu postupimské smlouvy se organizace odsunu zlepšila. Vysídlování se týkalo celých rodin a ty rozdělené byly podle možností spojovány. Od srpna 1945 byly transfery zastaveny a během této doby byly napraveny nedostatky internačních táborů, které byly později zčásti zrušeny. Transfer ale začal znamenat komplikace v cílových oblastech. S postupující zimou se zhoršovaly podmínky pro nově příchozí. Druhá etapa odsunu započala v lednu 1946 pouze do amerického okupačního pásma. Pro tento transfer byly jasně stanoveny podmínky a vše bylo pečlivě evidováno. Noví příchozí obyvatelé ale po překročení hranic měli nemalé problémy, ať už s provizorním ubytováním nebo se začleněním do společnosti, ve

¹²⁷ STANĚK, Tomáš. *Odsun Němců z Československa 1945-1947*. Praha: Academia, 1991. ISBN 80-200-0328-2.

¹²⁸ RICHTER, Karel. *Češi a Němci v zrcadle dějin: Květen 1938 - do dnešní doby*. Třebíč: Akcent, 1999. Fakta (Akcent). ISBN 80-726-8055-2.

kteřé nebyli příliš vítáni. Vlivem zmíněných faktorů se Američané po dohodě s ČSR dohodli na zpomalení odsunu. Třetí fáze odsunu oficiálně probíhala od června, kdy v letních měsících byly obnoveny transporty do sovětské zóny, do října 1946, kdy odjel poslední vlak.¹²⁹ Další dodatečné vlaky byly vypraveny ještě v listopadu téhož roku a během roku následujícího byly odvezeni desetitisíce osob v rámci sjednocování rodin. V pozdějších letech ale odchod Němců z ČSR nadále pokračoval, zejména s emigrací v souvislosti s předáním moci komunistům. Po odsunu zůstalo v ČSR asi 239 tisíc občanů německé národnosti, přičemž do roku 1950 se tento počet snížil zřejmě na 165 tisíc osob.

Tím se uzavřela kapitola několika set letého soužití Čechů a Němců v jednom státě. Jeden z popravených nacistických předáků Hans Krebs toto období shrnul s určitým patosem ve své závěrečné řeči před lidovým soudem v roce 1947: *„Dnes stojíme před vámi jako obžalovaní a vy jste našimi soudci. V tomto okamžiku se uzavírá plných tisíc let společného, těžkého, ale i velikého historického období. Český národ nyní bude konečně žít sám ve svém národním státě, který se národním stává nejen podle jména, ale i fakticky. Tři miliony Němců byly odsunuty. Je to největší přesun od stěhování národů, možná největší v dějinách. Téměř jedna třetina obyvatelstva Čech, Moravy a Slezska opustila a opouští svůj starý domov. Nechávací za sebou své domy, to, co kdysi nazývali svým vlastnictvím, svou minulost, své mrtvé. Opouštějí práci milionů a práci mnoha staletí, aby se již nikdy nevrátili. Pro toho, kdo to neprožil, je těžké pochopit morální a duchovní břemeno, které nyní neseme. Věřím, že český národ to ocení, nyní nebo později, český národ, jehož kouzelná píseň často dojímala i naše srdce - váš 'Kde domov můj'. Víím, že budete s námi soucítit, vy, kteří s takovým citem zpíváte '... a to je ta krásná země, země česká, domov můj'.... Přeji si pouze, aby naše velké oběti nebyly zbytečné, aby z nich konečně vzešlo mírové soužití mezi námi - které jsme bohužel nedokázali vytvořit v jednom státě - soužití s německým státem, se kterým budeme opět*

¹²⁹ BENEŠ, Zdeněk. *Rozumět dějinám: vývoj česko-německých vztahů na našem území v letech 1848-1948*. Praha: Gallery, 2002. ISBN 80-860-1055-4.

sousedit.... Kéž by utrpení naší doby přineslo konec našemu utrpení navždy. Jen tehdy budou mít všechny ty nezměrné oběti, které musíme my, sudetští Němci přinést a které přinesli v tak velké míře i Češi, nějaký význam. Jen tehdy posloužili nejvyššímu ideálu lidstva - trvalému a čestnému míru.“ (Richter, 1999, s. 281) Celkem bylo vyhnáno přes 2,5 milionu Němců do předem určených okupačních zón, ve kterých je nečekalo vřelé přijetí, neměli vztah k místu a jeho historii, byli cizími lidmi v zemi, kam nepatřili. 23.6. 1950 byla uzavřena smlouva s Německou demokratickou republikou a ČSR, kde se shodli, že odsun byl oprávněný.¹³⁰

4.18 Rok 47-48

Přibližné údaje o počtu německých osob se dají určit například podle vydaných potravinových lístků, které uvádí 192 259 Němců registrovaných na konci března 1947. Početnou skupinou, které se odsun neměl týkat byla smíšená manželství a z nich vzešlé děti. Jednalo se asi o 33 tisíc německých mužů a 14-15 tisíc německých žen, z nichž asi 5 tisíc mělo na konci roku 1946 vrácené státní občanství. V roce 1945 se odhady pohybovaly kolem 90 tisíc smíšených manželství, přičemž po skončení hlavní etapy odsunu se uvádí asi jen 40 tisíc. Počet dětí z těchto manželství vzešlých se odhadoval na 64 tisíc, které měly být považovány za československé občany. Velká část německého obyvatelstva byla ale v roce 1947 považována za státně nespolehlivé a protiněmecké nálady byly ve společnosti stále zřetelné. Stále zůstávali někteří Němci v internačních a kárných táborech, protože transfer na západ stagnoval, a tak byli nasazováni na nucené práce. V platnost vzešlo nařízení, podle kterého byla strhávána, ve prospěch státu, dvacetiprocentní sazba z hrubé mzdy německým ženám od 16 do 49 let a mužům od 15 do 59 let. Srážky z mezd se nevztahovaly na ty, kteří získali osvědčení o zachování nebo vrácení československého občanství. V otázce jazyka vznikla nevole učit německé děti v jejich mateřštině a na školách se zaměřením na cestovní

¹³⁰ RICHTER, Karel. *Češi a Němci v zrcadle dějin: Květen 1938 - do dnešní doby*. Třebíč: Akcent, 1999. Fakta (Akcent). ISBN 80-726-8055-2.

ruh apod. byla němčina zavedena jako nepovinný jazyk. Ministerstva zahraničí i spravedlnosti například doporučovala neohlížet se na neslovanské obyvatelstvo podle meziválečných předpisů, kdy byly brány v potaz zejména jazyková práva. Podle některých hlasů patřily do Čech jen české školy a české modlitby. Což si můžeme vyložit i tak, že dle společenského konsenzu německá menšina neměla právo na vzdělání ve svém rodném jazyce a ani nebylo žádáno, aby německy mluvila na veřejnosti.¹³¹

4.19 Přesídlení

Když bylo jasné, že nedojde k znovuobnovení odsunu bylo rozhodnuto v rámci bezpečnosti státu, požadavků osídlenců pohraničí i hospodářských potřeb o přesídlení maximálního počtu Němců, kteří podléhali pracovní povinnosti, do vnitrozemí na zemědělské a lesnické práce. Přesídlování se týkalo celých rodin ale i Němců ze soustředovacích středisek. V odsunových táborech mohly zůstat jen osoby staré, neschopné práce a děti. V případě nevhodného jednání ze strany Čechů, kterým byli Němci přiděleni na práci, mohlo dojít k odebrání této pracovní síly. Z této povinnosti měli výjimku antifašisté, držitelé osvědčení o československém občanství, národnostně smíšené rodiny a specialisté, kteří měli ochranné legitimace. V některých případech ale zaměstnavatelé nedodrželi nasmlouvané podmínky, a tak se řada Němců stala po žních nezaměstnanými, bez domova a bez šance na návrat zpět domů. Právě pro ně vláda zřídila několik provizorních ubytoven.

Po vyhraných prvních demokratických volbách v roce 1946 se komunisté snažili, co nejvíce oslabit své demokratické oponenty vykonstruovanými obviněními, které demokraty označovaly jako stoupence odvěkých nepřátel, Němců. Především národní socialisté se snažili této propagandě bránit tvrdou kritikou. Tvrdili, že

¹³¹ RICHTER, Karel. *Češi a Němci v zrcadle dějin: Květen 1938 - do dnešní doby*. Třebíč: Akcent, 1999. Fakta (Akcent). ISBN 80-726-8055-2.

komunisté vystupují vůči Němcům a Německu, vždy tak jak se to hodí jim a jejich ideologii. Dokazovali to také tím, že Němci ve východním Německu jsou lepší, neboť jsou v sovětské okupační zóně, tudíž pod komunistickým vlivem. Komunistický tisk i sami komunisté ovšem dál hájili myšlenku neněmeckého pohraničí a byli toho názoru, že přesídlování a odsun musí nadále pokračovat, dokud nebude odsunut poslední Němec. Mezi novoosídlenci byla populární myšlenka, že řádní vlastenci požadují odsun z pohraničí všech Němců bez výjimky, aby nedošlo k destabilizaci státu. Tento tlak neustále narůstal, někde znamenal i obcházení nebo nedodržování platných předpisů, a tím se zvyšoval vliv komunistické strany, která ho uměla využít. Podle výnosu ministerstva vnitra z července 1947 mělo dojít k přeložení nespolehlivých osob a úředníků jež měli za manželky Němky. Dále měli být přeloženi i nespolehliví kněží a sestry, z důvodu rozvracení lidově demokratického řádu. To vše se mělo dít s přihlédnutím k oprávněné nevoli obyvatelstva. Právě princip kolektivní viny podle komunistů a velké části společnosti ospravedlňoval násilí páchané na osobách státně nespolehlivých po květnu 1945, o kterých se společnost dozvíдалa až o několik let později. Neboť za zrůdnosti nacismu a rozpoutání války byli podle tohoto přesvědčení odpovědni všichni Němci bez výjimky. Zároveň podle ministra spravedlnosti Drtiny poválečné jednání bylo plně v souladu s mravním přesvědčením. Tím byly tedy ospravedlněny jak excesy během divokého odsunu, tak zacházení s německým civilním obyvatelstvem i restrikce týkající se jeho životních podmínek.

Demokratické strany a demokratický tisk, avšak zastával zcela jiný názor. Ojedinelé demokratické hlasy kritizovaly samotné uznání kolektivní viny a označovaly ho za primitivní, charakteristický pro Hitlerovo barbarství. Podle nich byla pokračující diskriminace Němců zcela zbytečná, neboť ti, kteří zůstali, byli nesčetněkrát prověřeni, přičemž národní nepřátele už dávno vyhostili a rozumný člověk nebude z nepřátelství osočovat příslušníka dvouprocentní menšiny, která se rozpustí jako cukr v kávě. Demokraté nabádali k zastavení nepřátelského a nevhodného chování ze stran Čechů, kteří se z Němců snažili udělat nepřátele. Hlas

vládních komunistů byl však silnější. V pohraničí podle nich nemělo být místo ani pro Čechy, kteří Němcům vycházeli vstříc nebo s nimi udržovali přátelské styky. Za zmínku stojí rezoluce mosteckého Svazu národní revoluce z počátku července 1947, která žádala, aby tito čeští zrádci podléhali dvojnásobnému trestu, a to i za přechovávání majetku, přátelské styky s německými ženami nebo poskytování potravin. Ohlasy na touto rezoluci v nacionálním duchu uváděly, že pohraničí potřebuje silné Čechy, kteří nezaprodají své češství za úsměv Němky.

V pohraničí ale neustále docházelo k ilegálním přechodům hranic vysídlených. Často překračovali hranice za účelem opatření potravin, navštívení příbuzných, odstěhování majetku nebo příležitostné práce. Po vyšetření státní bezpečnostní složkou byli přiděleni na nucené práce a posléze vyhoštěni ze země. Trestná byla i pomoc těmto osobám nebo neohlášení jejich nelegálního přechodu. Tento čin byl v obou případech klasifikován jako přestupek se stejnou trestní sazbou. V případě opakovaných přestupků mohli být českoslovenští obyvatelé vyhoštěni z pohraničí.¹³²

9. května byl komunistickou ústavní listinou potvrzen odklon od garance kolektivních menšinových práv. Později byla zrušena platnost dekretu, která ukládala povinnost odvádět dvacet procent z hrubé mzdy německých obyvatel ve prospěch státu. Sběrná střediska byla postupně rušena, až na ty, jenž si komunistický režim vytypoval pro umístění pronásledovaných osob. Nové územní uspořádání státu z roku 1949, přihlíželo k procentuálnímu počtu německých obyvatel a snažilo se, aby tento podíl byl co nejmenší. Tlak na asimilaci Němců do

¹³² STANĚK, Tomáš. *Německá menšina v českých zemích (1948-1989)*. Praha: Institut pro středoevropskou kulturu a politiku, 1993. ISBN 80-852-4129-3.

společnosti a snaha stabilizovat jejich životní podmínky znamenala zrušení různých restriktivních opatření jak sociálních, tak občanských.¹³³¹³⁴

4.20 Závěr historické kapitoly

Česko-německé soužití není zrovna nejjednodušším tématem historie obecně. Svým sedmi set letým trváním je značně komplikované, plné přešlapů, nadějí i zklamání. Již od prvopočátku se na území budoucích českých zemí nacházely germánské i slovanské kmeny, které se navzájem sice vymezovaly ale spolupracovaly například v obdělávání půdy. Pozdější příchod Němců do českých zemí ve 13. století však byl zásadní pro vývoj české společnosti a jejich stopy v nás všech jsou nesmazatelné, protože měli vliv na všechny oblasti života společnosti. Díky dlouholetému soužití těchto dvou skupin obyvatel se propojily nejen jejich životy ale i kulturní vzorce. Nacionalismus devatenáctého století však mezi ně zasel bytostnou nenávisť, která pak kontinuálně trvala až do období normalizace, kdy ani jedna strana na té druhé často nenacházela žádná pozitiva. Z mého pohledu jsou česko-německé vztahy navždy nejvíce poznamenány běsněním druhé světové války a událostmi krátce po ní, ve kterých se morální hodnoty dostaly na samé dno. Domnívám se, že mýtus „každý Němec ve druhé světové válce byl nacist“ částečně přetrvává ve společnosti do dnes. Není také divu, pokud vezmeme v potaz komunistickou ideologii, která po druhé světové válce označila nacistické zločiny jako zločiny všech Němců bez výjimek, a ve které vyrůstalo hned několik generací. Po roce 89 ale vznikly možnosti konečně odkrýt pravdu těchto svízelných let a u mnohých se tento názor změnil. Tato část historie však navždy zůstane připomínkou jak zrádnou a zrůdnou myšlenkou je nacionalismu, pokud se ho ujme nesprávný člověk, který mu zcela propadne. Následky dramatického rozchodu těchto dvou národů můžeme dnes přímo pozorovat už jen v krajině a demografii.

¹³³ PÁNEK, Jaroslav a Oldřich TŮMA. *Dějiny českých zemí*. Vydání druhé, doplněné. Praha: Univerzita Karlova, nakladatelství Karolinum, 2018. ISBN 978-80-246-3994-9.

¹³⁴ STANĚK, Tomáš. *Německá menšina v českých zemích (1948-1989)*. Praha: Institut pro středoevropskou kulturu a politiku, 1993. ISBN 80-852-4129-3.

Stále platí, že pohraničí je řidčeji osídleno než vnitrozemí. Možná je to tím, že od odchodu českých Němců si jen málokdo vytvořil takový vztah k místu, aby na něm jeho potomci zůstali. Lidé stárnou a s nimi blednou i vzpomínky na toto nelehké období z jehož chyb bychom se měli již konečně poučit, abychom zamezili opakování historie.

5 Orlicko a Podorlicko

Následující kapitola se snaží stručně popsat česko-německou historii Orlických hor a Podorlicka období před druhou světovou válkou a krátce po ní. Obecné dějiny byly již zmíněny v předchozí kapitole, a proto se zaměřím jen na lokálně významné události vztahující se k soužití Čechů a Němců v tomto regionu.

Zeměpisně se jedná o kopcovité pohraniční území ve východních Čechách. Národnostně bylo toto území již od přelomu 15. a 16. století smíšené, přičemž většina převážně německých osad se nacházela nad nadmořskou výškou 500 metrů. V porovnání s jinými pohraničními územími se zde jednalo o velmi malý německojazyčný prostor ale i tak je dělen na tři jazykové ostrovy. Prvním je Rokytnický, který tvoří samotné Orlické hory, které začínají Olešnicí v Orlických horách a končí Zemskou bránou. Na tuto oblast navazuje Králicko, ohraničené Králickým Sněžníkem na severu a na východě historickou hranicí Moravy. Třetí, lanškrounský ostrov, Hřebečsko, na pomezí Moravy a Čech.¹³⁵ Později byl právě hřebečský jazykový ostrov největším v celém Československu.

Národnostní skladba obyvatel Orlických hor byla podle knihy Emila Trojana, který čerpal převážně z okresních archívů a místních kronik, z 76,2 % česká, avšak soudní okresy Lanškroun, Králíky a Rokytnice měly většinou německé zastoupení. V horských oblastech převládalo zemědělství a textilní průmysl, a právě díky chudobě velké hospodářské krize se zde našlo mnoho podporovatelů Henleina i Franka.¹³⁶¹³⁷ Jaksch ve svých článcích pro časopis *Sozialdemokrat* detailně popisuje chudobu let meziválečných. Neúnosnou sociální krizi připisuje neschopnosti bývalého císařství hospodářsky rozvinout českoněmecké pohraničí

¹³⁵ *Ottův slovník naučný: illustrovaná encyklopaedie obecných vědomostí*. V Praze: J. Otto. Dostupné také z: <https://ndk.cz/uuid/uuid:7e11fe20-043e-11e5-95ff-5ef3fc9bb22f>

¹³⁶ TROJAN, Emil. *Tak přísahali-*. Ústí nad Orlicí: Oftis, 2001. ISBN 80-860-4242-1.

¹³⁷ TROJAN, Emil a Martin VAŇOUREK. *Tak přísahali--: partyzánský odboj v českém pohraničí v letech 1939-1945*. Mohelnice: Martin Vaňourek, 2010. ISBN 978-80-902949-4-3.

jejímž důsledkem se lidé musili uchýlit k domácímu pracem jako bylo škatulkářství, domácí tkalcovství, které však bylo na ústupu díky industrializaci, sítářství, pěstování lnu a dalším zemědělským pracem lesnictví nevyjímaje. Na rodinných příjmech se podílely i děti již od útlého věku. Z pohledu sociálního demokrata si Jakch libuje, že „ *I v nejchudších boudách Orlických hor bydlí víra v socialismus!*“ (Jakch, 2017, str. 48)¹³⁸

Přední představitelé SdP pocházeli z Králík, Mladkova nebo Bartošovic v Orlických horách. I přes to, že do doby před Hitlerem žili všichni pospolu, pozdější nacistická propaganda se svým tvrzením o méněcennosti Židů a Slovanů i tlak předních místních funkcionářů udělal z většiny Čechů a Němců nepřátele. Po Mnichovu byly okresy Králíky, Rokytnice i Lanškroun s částí Žamberských lesů připojeny k Německu. V reakci na sílící agresi ze strany Německa po nástupu Hitlera, ČSR předpokládalo ozbrojený vojenský útok, kvůli kterému se rozhodlo pro stavbu betonového opevnění¹³⁹¹⁴⁰, které mělo nahradit finanční stráž a stráž obrany státu.

V Orlických horách se jednalo o přibližně 50 km pás¹⁴¹ lehkého i těžkého opevnění, přičemž prioritní bylo opevnění na Králícku kolem Kladského výběžku, kde se předpokládalo největší ohrožení, neboť útokem v tomto nejužším místě republiky by byla narušena celá její infrastruktura. Právě v těchto místech najdeme největší počet dokončených dělostřeleckých tvrzí, Hůrka, Bouda, Adam, Hanička.¹⁴² Na stavbě se podílel i velký počet Němců společně s Čechy. To v roce 1936 přispělo k relativnímu zklidnění situace, protože část nezaměstnaných pracovala právě na

¹³⁸ JAKSCH, Wenzel. *Ztracené vesnice, opuštění lidé...: reportáže z českého pohraničí 1924-1928*. Praha: Academia, 2017. Historie (Academia). ISBN 978-802-0026-927.

¹³⁹ TROJAN, Emil. *Tak přísahali-*. Ústí nad Orlicí: Oftis, 2001. ISBN 80-860-4242-1.

¹⁴⁰ TROJAN, Emil a Martin VAŇOUREK. *Tak přísahali--: partyzánský odboj v českém pohraničí v letech 1939-1945*. Mohelnice: Martin Vaňourek, 2010. ISBN 978-80-902949-4-3.

¹⁴¹ Od vrchu Maliník na Králícku až po Komáří vrch nedaleko Deštného v Orlických horách. Na něj navazovalo Náchodské pásmo kousek od Olešnice v Orlických horách.

¹⁴² STEHLÍK, Eduard a KUPKA, Vladimír. *Pamětní spis o česko-slovenském stálém opevnění*. Dvůr Králové nad Labem: Fortprint, 2000. ISBN 80-86011-10-0.

opevnění. Z části nedokončené opevnění bylo později atraktivním cílem pro německou armádu, která testovala jeho odolnost svými zbraněmi, a hlavně po skončení války bylo zejména pevnostní podzemí úkrytem pro německé vojáky a české kolaboranty.

K první ozbrojené akci ze strany Německa došlo 20. září 1938, kdy Freikorps ostřeloval nádražní budovu v Dolní Lipce a celní budovu v Bílé Vodě. Následujícího dne byla v noci podpálena celnice v Bartošovicích v Orlických horách a o pár dní později byl nedaleko zastřelen příslušník finanční stráže. K mnoha dalším útokům docházelo také na Rokytnicku, a 28. září henleinovci zaútočili na Masarykovu chatu na Šerlichu. Na Králicku, ještě před podepsáním mnichovské dohody, byla zničena část železniční tratě Lichkov-Mladkov, aby se zamezilo případnému přesunu německé vojenské techniky. Po Mnichovu ale byla na příkaz Němců opravena a v prvních pomnichovských dnech po ní putovali uprchlíci do vnitrozemí. Kapacita dopravy však byla příliš malá pro tak velký počet osob a pro to někteří putovali pěšky do Jabloného nad Orlicí, Kyšperku (dnešní Letohrad) nebo Žamberka. Taková masa lidí však vyvolala zmatek nejen v dopravě. V následujících týdnech docházelo k nacionálně podmíněným útokům a teroru ze strany Němců vůči českému obyvatelstvu.

Za demarkační linií se v Podorlicku ocitly i některé převážně české obce, jako například Jamné nad Orlicí. Některé se na žádost povedlo z Velkoněmecké říše odebrat. Kuriozní situace údajně nastala v Sobkovicích, kde obec před německou armádou ochránily ženy s vidlemi a motykami. Tato obec měla být zabrána i když v ní žil jen jeden Němec. I po 10. říjnu 1938, kdy mělo být obsazení pohraničí ukončeno, byly hranice mezi ČSR a Sudety několikrát změněny, a to v některých hraničních obcích působilo zmatek, zejména v případě rozdělení obcí na část německou a českou.

Po okupaci 1939, ve všech českých městech tohoto regionu, vznikly občanské odboje organizací ÚVOD a PVVZ. Významným pro odboj se stal Žamberk, kde

působily organizace PVVZ a ON, se kterými úzce spolupracovala sokolská skupina Jindra. Rokem 1943 vzniklo přímo v Žamberku Politické ústředí odboje a později vlivem rychnovské skupiny CH i prapor ZE s vojenským velením. Tyto skupiny postupovali organizovaně a dokázali vytvořit síť důvěníků ve všech společenských vrstvách po celém žambereckém okresu i s informátory ze Sudet. V odbojové činnosti všem zúčastněným pomohla zejména branná výchova, která probíhala v letech 1936-38. Z hlášení škpt Markalouse (Markrabí), velitele praporu ZE skupiny CH, se dozvídáme, že nacisté udržovali v Rychnově nad Kněžnou, Žamberku, Rokytnici a Klášterci nad Orlicí. Silné vojenské posádky, zřejmě kvůli rozsáhlé činnosti ilegálního odboje. Po celém regionu docházelo k sabotážním akcím ať už ve vlakové dopravě (zejména úsek Kyšperk-Ústí nad Orlicí), ničení telefonního spojení nebo výrobě nelegálních vysílaček, tvorbě protitankových zátaras apod. Později právě odbojové skupiny na žamberecku ukrývaly Velkého a Malého Josefa z paravýsadku Barium, jimž se také stal pobyt v místní části Polsko osudný, neboť díky konfidentovi byli gestapem dopadeni. I přes několikanásobné zásahy gestapa po celém regionu, zůstala odbojová síť funkční téměř po celou okupaci.

Na Králicku, kde hned po záboru Sudet přivítali Hitlera tisíce Sudetských Němců, byl mimo jiné i od roku 1942 zajatecký tábor přímo v Poutním domě kláštera. Před koncem války byly odtud propuštěni angličtí zajatci a zbytek byl přesunut do nedaleké Králické pobočky tábora Gross Rossen u Vratislavi.¹⁴³ Ženy šily vojenské doplňky a muži v sousední továrně vyráběli vojenské vrtule. Později byli muži určeni k vystavění koncentračního tábora nad Dělostřeleckou tvrzí Hůrka (Berghöhe).¹⁴⁴ Nedostavěný tábor měl pojmut 800 vězňů, kteří měli pracovat na

¹⁴³ TROJAN, Emil a Martin VAŇOUREK. *Tak přísahali--: partyzánský odboj v českém pohraničí v letech 1939-1945*. Mohelnice: Martin Vaňourek, 2010. ISBN 978-80-902949-4-3.

¹⁴⁴ STRAKA, Pavel. Králicky. *Za pomníčky: projekt Památníku Terežín* [online]. 2001 [cit. 2022-02-02]. Dostupné z: <https://zapomnicky.pamatnik-terezin.cz/index.php/tabory/tabory/177-kraliky>

leteckých zakázkách právě v podzemí pevnosti Hůrka. 4. května 1945 byl tábor evakuován, transport byl osvobozen na území Polska.

V prvních květnových dnech roku 1945 začaly partyzánské jednotky postupně přebírat moc nad územím. Snad jediné klidné předání moci proběhlo mezi partyzány a nacisty v Žamberku. Kde se velitel praporu ZE sešel v místních kasárnách s německým velitelem a po jednání došlo k předání moci Čechům, kteří měli v obci převahu. V druhé polovině května téměř v každé „německé“ obci došlo na lidové soudy. Ve východní části Orlických hor se jich převážně účastnila skupina Hýbl-Brodecký, partyzánská skupina z Jablonného nad Orlicí, později sídlící v Těchoníně. Právě oni se podepsali pod zřejmě nejkrutější soud v Lanškrouně. Německé obyvatelstvo bylo vyhnáno bitím na náměstí, kde museli několik hodin stát s rukama nad hlavou. Byl uspořádán průvod, kde museli nad hlavami nosit podobizny Hitlera, partyzáni na tyto obrazy plivali a Němci museli každý plivanec slíznout. Ještě před tím, než se ustanovil tribunál, procházeli mezi Němci Češi, kopali je, plivali na ně a vybírali, kdo bude odsouzen. Někteří byli naházeni do protipožární nádrže a bylo po nich stříleno. Odsouzení se museli po kolenou plazit k soudcovskému stolu. Tresty byly od několika desítek ran až po zastřelení, kdo nemohl, byl polit vodou a znovu mlácen. Počty popravených se v různých zdrojích liší. Jasně je, že tento „pořádek“ sjednaný Hýblem trval dva dny. Druhý den běsnění pokračovalo na novo. 18. května kolem 17 hodiny vypukl v blízkosti lidového soudu požár. Vdova po kupci, která vše pozorovala ze své půdy, chtěla tenhle masakr nějak ukončit, a tak svůj dům podpálila a oběsila se. Vzniklou panikou bylo předčasně ukončeno řádění Čechů. Spousta Němců z okolí raději spáchalo sebevraždu i se svými rodinami. Doložených je 24 jmen obětí lidového soudu, nespočet dalších si vzalo život samo.

Tyto akty spravedlnosti probíhaly ve všech „německých“ obcích obdobně přičemž tresty byly různorodé, od topení, věšení, uřezávání částí těl, mučení, bití apod. Osud všech, kteří jakkoliv působili za války proti Čechoslovákům, byl v rukou lidu. To právě dávalo možnost obvinít kohokoliv z čehokoliv, byť to nemusela být pravda.

V rámci těchto soudů se tak řešili majetkové, rodinné, sousedské nebo osobní spory, které nikterak nesouviseli s protičeským jednáním. Často se oběťmi stávali zcela nevinní lidé. Většinu těchto excesů kryl zákon č.115/1946 sb., který v praxi zaručoval beztrestnost činů směřujících ke spravedlivé odplatě za činy okupantů a jejich pomahačů v období od 30. září 1938 do 28. října 1945. Po dvaceti letech ale byly vraždy promlčeny.

Divoký odsun probíhal ihned po ukončení války v režii partyzánů nebo místních obyvatel. V Mladkově si například mohl Čech ukázat na kterýkoliv dům a záviselo jen na něm, co všechno si s sebou může německá rodina vzít. V Neratově, obec na samé hranici, byli Němci vyhnáni do sousedního Slezska. Často se usadili v opuštěných domech a z protějších kopců sledovali, zda jejich domy nehoří, v noci chodili domů dojit krávy. V druhé fázi odsunu, teď již organizovaného, byl zřízen internační tábor v Králíkách. Kapacita transportu čítala 500 osob a většina Němců z Orlických hor byla odvezena k Baltskému moři na ostrov Usedom nebo na pobřeží Zadních Pomořan.¹⁴⁵¹⁴⁶

Memento událostí druhé světové války je v krajině patrné do dnes. Pomníkem událostí před Mnichovem je téměř neporušená linie opevnění, která je dnes nadšenci opravována a turisty navštěvována. Za mě nejsilnější připomínkou, co dokáže nenávidět, je torzo Vrchní Orlice, nedaleko Bartošovic v Orlických horách. Veškeré německé obyvatelstvo této obce bylo odsunuto, část zastřelena na místě. Po řádění partyzánů a rabování z obce zbyl jen chátrající kostel sv. Jana Nepomuckého s německými náhrobky kolem a dvě čísla popisné. V okolí jsou patrné zbytky obvodových zdí a sklepy, které naznačují o jak velkou obec šlo. Nikdo zde na stálo nebydlí. Mnoho turistů, kteří jezdí obdivovat neratovský kostel

¹⁴⁵ TROJAN, Emil a Martin VAŇOUREK. *Tak přísahali--: partyzánský odboj v českém pohraničí v letech 1939-1945*. Mohelnice: Martin Vaňourek, 2010. ISBN 978-80-902949-4-3.

¹⁴⁶ TROJAN, Emil. *Tak přísahali-*. Ústí nad Orlicí: Oftis, 2001. ISBN 80-860-4242-1.

se zde zastavují a fotí opuštěný kostel na polských hranicích, aniž by věděli, jaké dějiny za tímto místem stojí.

Dodnes žijí v pohraničí lidé, kteří měli alespoň jednoho předka Němce. S odchodem generace, která měla bezprostřední zkušenost s válečnými událostmi, se pomalu ale jistě vytrácí i tehdejší rozdělení společnosti „s námi a proti nám“. Záměrně se vyhýbám národnostnímu rozdělení, neboť není Čech jako Čech, to samé platí u Němců. Potomci česko-německých svazků, které jsem oslovila však povětšinou nechtěli vzpomínat na tyto léta a když tak jejich vyprávění bylo ovlivněno selektivní pamětí. Ze střípků vyprávění o dětství mého dědečka mi utkvělo několik příhod narážejících přímo na soužití Čechů a Němců. Dědeček se narodil v malé vsi nedaleko Žamberku osm let před válkou. Když mu bylo devět, zemřel mu otec, Čech. Maminka, Němka, se o tři syny starala sama s pomocí svého bratra. Na obživu měli krávy a menší pole i si přivydělávali sousedních statcích. Poslední dva roky školní docházky musel chodit do německé jednotřídni školy, kvůli matčinému sudetskému původu a zřejmě také vlivem svého dědy Sudeťáka, jak říkal. S koncem války existence této školy samozřejmě skončila ze dne na den. Výuku zahrnovala jak povinná němčina, tak výchova německého občana se všemi náležitostmi. Důsledkem však je, že dodnes si není zcela jistý ani v psané češtině ani v němčině. Jakékoliv rozepře ale mezi ním a českými dětmi připisoval dětskosti ne národnostnímu rozdílu. I když po letech se najde pár dobrých duší, které se rády pochlubí, jak hnaly děti z německé školy klacky a kameny po silnici.

Naopak dění v obci za války popisoval jako napjaté, kdy spolu lidé vycházeli. Po válce se ale vše změnilo. Pětačtyřicátý rok byl podle jeho slov bouřlivý, s tím že těsně po skončení války vesničani drželi u jejich chalupy hlídky. Ti, co za ní za války s pětikorunou chodili ať jim napíše rekomando, nyní stáli každý den před jejich chalupou. Ve zkonfiskovaném majetku mohli z milosti bydlet až do té doby, než obec v šedesátých letech chalupu prodala. I když existuje spousta nevyřčeného a možná za ta léta všelijak pozměněného, je to jeden z mála příběhů těch obyvatel tehdejšího Československa, které leckdo přehlížel, protože byli mezi. Mezi

národnostmi, dobrem a zlem, Čechy a Němci. Toto prizma ale postupem času upadá, jen generace, která by zasloužila pozornost již téměř vymřela.

Jak uvádí jedna pamětnice z Trojanovi knihy „ Ve starých pramenech je psáno: území Orlických hor dobyli naši předkové před staletími nikoli mečem, ale pluhem a sekerou. Měli tak právem pocit, že je to jejich půda, jejich domov. Těžce opouštěli po druhé světové válce tento kraj.“ (Trojan, 2010, s.18) Přesný počet odsunutých není znám. Jedno ale jisté je. Počet obyvatel sudetských obcí se drasticky snížil a nepomohlo tomu ani částečné dosídlení Čechy z nedalekých obcí. Pro to je v současnosti spousta chalup využívána k rekreaci nebo zcela opuštěna.

6 Transkulturní perspektiva práce

Cross-culturality, česky transkulturalita, latinská předpona *trans* ve smyslu navzdory, nikoli napříč, kultuře. První zmínku o transkulturalitě datujeme do roku 1940, kdy kubánský antropolog a etnomuzikolog Fernand Ortiz ji užil jako neologismus ve své knize *Cuban counterpoint, Tobacco and Sugar*. Podle něj v průběhu historie Kuby byli utlačovatelé i ti, jenž byli utlačováni uvězněni v namáhavém/bolestném procesu transkulturacy („*painful process of transculturation*“). Později ji definoval jako syntézu dvou současně probíhajících tendencí, jejíž výsledkem je métissage, vznik nových forem, které jsou základem pro novou společnou kulturu. To vše je podmíněno setkáváním, prolínáním a interagováním s odlišnými kulturami, náboženstvími apod. To má za následek, že identita jedince je mnohočetná, neboť je vnímána několika druhými.

Transkulturalita nám však dává příležitost překonat hranice, na rozdíl od multikulturality nebo interkulturality. V transkulturalitě se totiž nesnažíme ostatní podrobit naší kultuře, ale o prolínání všech kulturních identit ve společnosti. Zároveň skrz ostatní poznáváme sebe, neboť abychom mohli určit kdo jsou oni, musím vědět, kdo jsme my, já.¹⁴⁷ Transkulturality však můžeme dosáhnout pouze tehdy, pokud vyjdeme z naší vlastní kultury a jejích norem do meziprostoru, kde můžeme bez kulturního zatížení pochopit druhé. S poznáním podstaty kultury je to jako s poznáním člověka. Jedinec sám nikdy nezjistí, jak doopravdy vypadá, to může jen jeho okolí. Stejně tak se snáze hledá podstata cizí kultury než naší vlastní.¹⁴⁸

¹⁴⁷ GROU, Lucia-Mihaela. Multiculturalism or transculturalism? Views on cultural divers. *SYNERGY* [online]. 2012, 8(2), 102-111 [cit. 2022-02-13]. ISSN 1841-7191. Dostupné z: <http://www.synergy.ase.ro/issues/2012-vol8-no2/06-lucia-mihaela-grosu-multiculturalism-or-transculturalism-views-on-cultural-diversity.pdf>

¹⁴⁸ EPSTEIN, Mikhail. 12. Transculture: A Broad Way Between Globalism and Multiculturalism. *American Journal of Economics and Sociology* [online]. 2009, 68(1), 327-351 [cit. 2022-02-13]. ISSN 00029246. Dostupné z: doi:10.1111/j.1536-7150.2008.00626.x

Ontologicko-metafyzicky na transkulturalitu nahlíží Burda, který vnímá předponu *trans* jako odkaz na transcendentální rozměr všech kultur a považuje pojetí interkulturní nebo crosskulturní za chybné. Právě transcendenci je podle něj v kontextu transkulturality nutno nahlížet v základní rovině, kdy odkazuje k něčemu, co je všepřesahující, jak vnější rozumový i smyslový svět tak svět jevů a věcí, něco, co odkazuje k nekonečnému, absolutnímu bytí. Opakem transcendence je imanence, tedy něco, co nepřesahuje ale zůstává uvnitř. Aby byl člověk schopen dosáhnout transkulturního dialogu musí nejprve dosáhnout transcendence. Každý člověk má jakousi transcendentní duchovní vlastnost, někdy označovanou jako duši, a záleží na tom, jestli ji hledá, tuší nebo zná. Když se u něj tento potenciál rozvine, probudí u něj touhu po smysluplnosti, tvořivost, radosti a spojení s okolním světem. K dosažení transcendence vedou podle Polákové čtyři cesty. První vychází z učení Platóna a označuje transcendenci jako pravé bytí a cesta k ní vede skrz duchovní praxi, která nám dává možnost překročit kulturní definici. Tím nacházíme společný prostor navzdory kulturám. Druhá cesta k transcendenci podle Immanuela Kanta vede skrz praktický rozum, neboť právě transcendence je předpokladem pro existenci praktického rozumu. Transcendence je uvnitř každého člověka, je specifická pro lidství, garantem svobody a volby. Z toho Kant vyvozuje, že kategorický imperativ zde byl ještě před kulturní diferenciací a je tedy prazákladem lidského myšlení. Třetí způsob je ovlivněn událostmi minulého století, kdy se zhroutilo pojmové myšlení dosavadního světa a odhalila se touha člověka po naplnění jeho existence, která má původ v transcendenci, bytí z původu sebe sama. Karl Jaspers říká, že vše se může stát takzvanou šifrou transcendence neboli stopou, řečí transcendence v imanenci. Nehovoříme ale o transcendenci zachycené v pojmu, obrazu, neboť právě touto imanencí by transcendence ztratila význam, stala by se konkrétní. Šifry transcendence jsou právě prostředek, jak transcendenci vyjádřit, aby neztratila svůj význam, neboť takovouto šifru nelze nijak znázornit. Ve světě šifer se nám vyjevuje neúplná skutečnost, ale neznamená to, že transcendence je jediný skutečný svět. Reálný svět je jen jeden a realita je jako jev nesena skutečností. Z takto definované filozofické víry vychází nekonečná ochota

člověka komunikovat, neboť je založena na samotné jeho existenci. Poslední ze způsobů, jak docílit transcendence je skryto v Lévinasově pojetí Druhého. Lévinas tuto cestu vidí v takové náboženské víře, která nahradí dosavadní lidské (ne)jistoty jedinou, a to absolutní závazností vůči Druhému, který přesahuje absolutno. Druhý, Bůh nebo bližní, se stává středobodem jednání jedince, tím přesahuje jeho kognitivní schopnosti a zavazuje ho k odpovědnosti ještě dříve, než začne myslet. Navázáním vztahu člověk může dosáhnout vztahové transcendence, nadsituačního ale i nadkulturního spolubytí, aniž by přišel o svou svébytnost.

Pouhé lidské transcendentování, překročení sebe sama, ale není účinné, pokud se zároveň neuskutečňuje ve vertikálním rozměru směrem nahoru k absolutní budoucnosti a vyššímu naplňování lidství. To ale vyžaduje autentickou transcendenci. V rovině horizontální podle Girarda, se kterou může počítat interkulturní, crosskulturní nebo multikulturní směr, se jedná o transcendenci uzavřenou v imanenci, která vede k přesahování tužeb s druhými a tím vede k eskalaci napětí a identifikování a následnému pronásledování obětního beránka. Výsledkem je jen další falešná transcendence.

Transkulturní komunikace je pak prostředek k hledání řešení současných kulturních výzev. Pokud totiž nezohledníme transcendenci můžeme se uchýlit k dezinterpretacím pojetí interkulturality, crosskulturality, multikulturality i trasnkulturality přičemž právě tyto první tři směry jsou závislé na transkulturalitě. Právě transkulturní komunikace nám umožňuje vystoupit za hranice našich identit (etnické, kulturní, náboženské etc.) bez toho, aniž bychom od nich upustili. Zároveň takový dialog v duchu transkulturality může být setkáním se sebou samým, což může vést k hlubšímu poznání sebe sama, rozvinutí lidské identity nebo k překonání jejího negativního pojetí na základě protikladů jež by mělo vést k hledání odpovědi po tom co je člověk. Transkulturní komunikace by podle Burdy měla mít usmiřující

povahu bez potřeby obětího beránka ve kterém by společnost promítala své strachy z jinakosti přičemž.¹⁴⁹

Podle Sokolíčkové je transkulturní komunikace je prostředkem k dosažení transkulturality. Je založená na dialogu navzdory kulturám, neboť díky překročení naší hranice jsme nakloněni k porozumění a přijetí druhého v jeho podstatě. K porozumění však nemůže dojít bez znalostí,¹⁵⁰ které nám můžou pomoci v celkovém pochopení druhých. Transkulturní dialog je pak založen podle Pohla na čtyřech aspektech. Základem je reflexe historie a hodnot kultury vlastní i odlišné. Na tomto základě by mělo dojít k nalezení podobností i jinakostí. Posledním je pak otevřenost a ochota informovat a být informován.¹⁵¹

Podle Sokolíčkové, inspirované C. Zenem, jsou zásadní tři body při analýze transkulturních selháních historie, kterým jsou i česko-německé vztahy, respektive jejich „řešení“. Jak jsem již zmínila dříve, je i zde důležité vést dialog otevřeně a usilovat o pravdu. Jelikož je transkulturní dialog i etickým dialogem, je nutné pohlížet na dějiny transkulturních selhání i očima obětí. Poslední rozměr je poněkud multidisciplinární, protože analýza není proveditelná bez přihlédnutí k událostem předcházejícím, etice i politice.

Má bakalářská práce je právě zaměřena na vnímání jednoho z transkulturních selhání v době, kdy transkulturní ideje nebyly známy. I přesto, že existovaly v průběhu dějin snahy o dialog, definitivní tečkou za soužitím Čechů a Němců bylo jejich selhání. Právě odsun je jedním z mnoha transkulturních selhání ve světových, ale i našich dějinách. Nám nezbývá nic jiného než se z těchto selhání poučit, a právě

¹⁴⁹ BURDA, František. *Za hranice kultur: transkulturní perspektiva*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2016. ISBN 978-80-7325-402-5.

¹⁵⁰ SOKOLÍČKOVÁ, Zdenka. *Výzvy pro transkulturní komunikaci*. Ostrava: Moravapress, 2014. ISBN 978-80-87853-22-1.

¹⁵¹ POHL, Karl-Heinz. *Chinese and Western Values: Reflections on a Cross-Cultural Dialogue on a Universal Ethic*. *Universität Trier* [online]. Trier University, Germany [cit. 2022-02-13]. Dostupné z: https://www.uni-trier.de/fileadmin/fb2/SIN/Pohl_Publikation/Chinese_and_Western_values.pdf

pro to Sokolíčková uvádí několik podmínek, za kterých je možno uskutečnit transkulturní dialog jako možný prostředek k dosažení řešení. Podmínkami jsou: „*povinnost nemlčet, pozdržení soudu o pravdě, zdrženlivost při porovnávání kvantity a kvality utrpení, četba dějin z perspektivy oběti, nepřijatelnost volby mezi dvěma (či více) formami násilí, nepřijatelnost principu kolektivní viny, politická relevance dialogu.*“ (Sokolíčková, 2014, s. 59)

Selháním jsou pak události odsunu hned z několika příčin. Došlo totiž k přistoupení na princip kolektivní viny a k anonymizování obětí, bylo jim zabráněno dále žít v jejich rodné zemi a byly upírány jejich lidská práva i svobody. Z hlediska transkulturní komunikace je pro nás důležité o událostech nemlčet a vyvracet mýty o anonymních davech.¹⁵²

V česko-německých vztazích za druhé světové války došlo k odosobnění člověka jako takového i přes to že vedle sebe žili Češi i Němci jak v úzkém vztahu Já-Ty ale i v obecném My-Oni. Když přihlídneme k mimetické teorii Girarda, která je založena na napodobování touhy člověka, kterého obdivujeme, můžeme najít určité analogie právě v česko-německých vztazích. Nejenomže se v rámci této teorie stáváme nesvobodnými, ale v jednom ze svých modů vede mimeze ke konstrukci sociální reality, která v sobě nese předpoklad násilí, přičemž jedinec si ani není vědom své účasti. Právě když v tomto modu dojde ke krizi násilí se soustředí na konkrétní objekt, obětního beránka. Ten jako symbol veškerých strachů, nezdarů, počínajících nebo probíhajících konfliktů je společností obětován. Obětní beránek je odosobněn, ztrácí své bytí člověkem a často bývá démonizován. Dav v této situaci skutečně věří, že jeho obětováním dojde k vyřešení nastalé situace. Z nenávisti proti jednomu se ale může stát nenávist proti skupině nebo všem, kteří mají nelidské znaky jako identifikovaný obětní beránek, nepřítel.¹⁵³ A právě o tom

¹⁵² SOKOLÍČKOVÁ, Zdenka. *Výzvy pro transkulturní komunikaci*. Ostrava: Moravapress, 2014. ISBN 978-80-87853-22-1.

¹⁵³ BURDA, František. *O násilí v kultuře: girardovské reflexe*. Ostrava: Moravapress, 2013. ISBN 978-80-87853-01-6

byl vztah Čechů a Němců. Nacistická ideologie odosobnila nepřátele, v podstatě všechny krom jich samotných, a tím s nimi zacházela s libovůlí. V tom samém duchu se ale později projeví i Češi. Je důležité ale poznamenat, že to, že se někdo dopustil násilného jednání na druhém, neznamená, že ztrácí své bytí člověkem, a tak by s ním i mělo být zacházeno. Na tomto základě bychom měli opustit od principu kolektivní viny, protože nesmíme definovat jednání menšiny jako jednání většiny. Právě tento princip zobecňování vede ke zbytečné nenávisti, které je už tak ve světě plno. Česko-německá historie je jednou z mnoha možností, jak uplatnit transkulturní komunikaci, a to zejména ve snaze zpětně zosobnit osudy lidí, kteří v průběhu dějin ztratili možnost být člověkem. Uvědomit si, že to jsou, byli, stejně tak lidé jako my dnes. Měli své touhy, strasti i radosti. Možná si představit, jak bychom se cítili, kdybychom stáli na jejich místě my. V rámci toho stojí za úvahu, jestli už přeci jen po více než 75 letech není na čase detabuizovat hlavně události odsunu a nevytvořit memento této jedné lidské tragédie, kde bychom zohlednili objektivně úlohy obou stran. Bez soudů, ukvapených závěrů a s přiznáním chyb.

7 Závěr

I když se má práce bohužel stala čistě teoretickou, myslím, že alespoň částečně naplnila cíl podat humanistický pohled na etnické napětí během druhé světové války a těsně po ní. Oblast zájmu jsem musela zúžit na oblast Orlicka a Podorlicka, neboť by nebylo v mých silách obsáhnout tak velké území jako jsou východní Čechy do jedné bakalářské práce. Mé obavy zmíněné v úvodu se staly skutečnými, neboť nalézt korespondenty k těmto rozhovorům bych přirovnala k hledání jehly v kupkách sena. Svůj podíl na tom má bezesporu i pandemická situace posledních dvou let a lidská paměť, která ráda vytlačuje nehezké vzpomínky. Při zpracování tohoto tématu, zejména v případě kapitoly o lokální historii, jsem narážela na nedostatek ucelených informací a možná to by mohl být podnět ke vzniku zajímavé publikace, zaměřené na osudy lidí a míst našich hor, protože stále žijí mezi námi ti, kterých se to více či méně osobně dotýká. Stopy těchto událostí jsou v naší krajině a každodenních životech patrné do dnes a z úcty k předkům a místu by bylo dobré si tuto část historie připomínat, nehledě na to, že se může v menší či větší míře opakovat.

8 Seznam použité literatury

BENEŠ, Zdeněk. *Rozumět dějinám: vývoj česko-německých vztahů na našem území v letech 1848-1948*. Praha: Gallery, 2002. ISBN 80-860-1055-4.

BOOZER, Anna Lucille. Memory, collective. BAGNAL, Roger S., Kai BRODERSEN, Craig B. CHAMPION, Andrew ERSKINE a Sabine R. HUEBNER, ed. *The Encyclopedia of Ancient History* [online]. Oxford: Blackwell Publishing, 2012 [cit. 2021-03-10]. ISBN 978-14-4433-838-6. Dostupné z: https://www.academia.edu/431744/Memory_collective_

BORÁK, Mečislav. *Spravedlnost podle dekretu: retribuční soudnictví v ČSR a Mimořádný lidový soud v Ostravě (1945-1948)*. Šenov u Ostravy: Tilia, 1998. ISBN 80-861-0107-X.

BREDNICH, Rolf Wilhelm: *Oral History*. In: *Enzyklopädie des Märchens*. Bd. 10. Berlin: de Gruyter, 2002, s. 313 v NOSKOVÁ, Jana. *Biografická metoda a metoda orální historie: na příkladu výzkumu každodenního života v socialismu*. Brno: Etnologický ústav AV ČR Praha - pracoviště Brno, 2014. ISBN 978-80-87112-84-7.

BURDA, František. *O násilí v kultuře: girardovské reflexe*. Ostrava: Moravapress, 2013. ISBN 978-80-87853-01-6

BURDA, František. *Za hranice kultur: transkulturní perspektiva*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2016. ISBN 978-80-7325-402-5.

DÜLMEN, Richard van. *Historická antropologie: vývoj, problémy, úkoly*. Praha: Dokořán, 2002. Bod (Dokořán). ISBN 80-865-6915-2.

EPSTEIN, Mikhail. 12. Transculture: A Broad Way Between Globalism and Multiculturalism. *American Journal of Economics and Sociology* [online]. 2009, **68**(1), 327-351 [cit. 2022-02-13]. ISSN 00029246. Dostupné z: doi:10.1111/j.1536-7150.2008.00626.x

ERIKSEN, Thomas Hylland. *Sociální a kulturní antropologie: příbuzenství, národnostní příslušnost, rituál*. 1. Praha: Portál, 2008. ISBN 978-80-7367-465-6.

GROSU, Lucia-Mihaela. Multiculturalism or transculturalism? Views on cultural divers. *SYNERGY* [online]. 2012, **8**(2), 102-111 [cit. 2022-02-13]. ISSN 1841-7191. Dostupné z: <http://www.synergy.ase.ro/issues/2012-vol8-no2/06-lucia-mihaela-grosu-multiculturalism-or-transculturalism-views-on-cultural-diversity.pdf>

Historie česko-německých vztahů v českých zemích do roku 1918: Husitské války a protireformace. In: *Sudetoněmecké krajanské sdružení v Čechách, na Moravě a ve Slezsku* [online]. 2015-19 [cit. 2020-05-17]. Dostupné z: <https://www.sudetstiniemci.cz/cs/hist0/hist1/>

JAKSCH, Wenzel. Ztracené vesnice, opuštění lidé...: reportáže z českého pohraničí 1924-1928. Praha: Academia, 2017. Historie (Academia). ISBN 978-802-0026-927.

JESENSKÁ, Milena a Václav BURIAN. Nad naše síly: Češi, Židé a Němci 1937-1939. Olomouc: Votobia, 1997. ISBN 80-719-8233-4.

KOHOUTOVÁ, Klara. Klady a zápory orální historie aneb s čím se badatel ve svém výzkumu může setkat. In: DENKOVÁ, Zuzana, ed. *Etnológ v teréne: Zborník z XX. konferencie cyklu Etnológ a múzeum, ktorá sa konala 21. -23. júna 2016 na Starom zámku v Banskej Štiavnici*. Banská Štiavnica: Slovenské banské múzeum Banská Štiavnica Zväz múzeí Slovenska, 2016, s. 54-61. ISBN 978-80-85579-53-6.

KROUPA, Vlastislav. *Český antifašismus a odboj: slovníková příručka*. Praha: Naše vojsko, 1988. Dokumenty (Naše vojsko). ISBN 80-858-6404-5.

KŘEN, Jan. *Dvě století střední Evropy: příbuzenství, národnostní příslušnost, rituál*. 1. Praha: Argo, 2005. Dějiny Evropy (Argo). ISBN 80-720-3612-2.

KURAL, Václav. *Místo společenství - konflikt!: Češi a Němci ve Velkoněmecké říši a cesta k odsunu (1938-1945)*. Praha: Ústav mezinárodních vztahů, 1994. ISBN 80-858-6404-5.

LE GOFF, Jacques. *Paměť a dějiny*. Praha: Argo, 2007. Historické myšlení. ISBN 978-80-7203-862-6.

MARKOVÁ, Lucie. Přítel, nebo nepřítel? Vztah historické antropologie a orální historie ve výzkumu dějin 20. století. AntropoWebzin [online]. 2018, (1-2), 31-35 [cit. 2021-03-04]. ISSN 1801-8807. Dostupné z: <https://dspace5.zcu.cz/bitstream/11025/30988/1/Markova.pdf>

MASARYK, Tomáš Garrigue. *Nová Evropa: stanovisko slovanské*. Praha: Gustav Dubský, 1920. Dostupné také z: <https://ndk.cz/uuid/uuid:bc6b5490-c089-11e3-b110-005056827e51>

MAYEROVÁ, Françoise a Zdeněk VAŠÍČEK. *Minulost a současnost, paměť a dějiny*. Soudobé dějiny: Historie pod skalpelem teorie. Ústav pro soudobé dějiny Akademie věd ČR, 2004, **11**(4), 9-32. ISSN 1210-7050.

Mein Kampf: 11. Národ a rasa. *Mein Kampf* [online]. [cit. 2022-01-27]. Dostupné z: <https://mein-kampf.cz/mein-kampf-1-cast-uctovani/11-narod-a-rasa.html>

MICHAELIAN, Kourken a John SUTTON. Collective memory. In: JANKOVIC, Maria a Kirk LUDWIG, ed. *The Routledge Handbook of Collective Intentionality* [online]. 2017, 2017, s. 140-151 [cit. 2021-03-11]. ISBN 9781315768571. Dostupné z: https://www.academia.edu/32181491/Collective_memory

MLYNÁŘ, Jakub. (Tí)živá minulost: Dějiny, fakta a orální historie. *Maskil*. 2013, (10-11), 8-9.

MÜLLER, Helmut M., Hanna VOLLRATH a Karl-Friedrich KRIEGER. Dějiny Německa. 2. dopl. vyd. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2004. Dějiny států. ISBN 80-710-6188-3.

MUNZAR, Zdeněk. Od legendární bitvy na Bílé hoře uplynulo 395 let. In: *Vojenský historický ústav Praha* [online]. Praha, 2015 [cit. 2020-05-25]. Dostupné z: <http://www.vhu.cz/od-legendarni-bitvy-na-bile-hore-uplynulo-395-let/>

NĚMEC, Václav a Tomáš ČÍŽEK. Osvícenecký absolutismus. In: *Dějepis.com* [online]. [cit. 2020-05-19]. Dostupné z: <https://www.dejepis.com/ucebnice/osvicensky-absolutismus/>

Ottův slovník naučný: illustrovaná encyklopaedie obecných vědomostí. V Praze: J. Otto. Dostupné také z: <https://ndk.cz/uuid/uuid:7e11fe20-043e-11e5-95ff-5ef3fc9bb22f>

PACNER, Karel. Osudové okamžiky Československa. 2., dopl. vyd., V Albatrosu 1. vyd. Praha: Albatros, 2001. Klub mladých čtenářů (Albatros). ISBN 80-00-00987-0.

PÁNEK, Jaroslav a Oldřich TŮMA. *Dějiny českých zemí*. Vydání druhé, doplněné. Praha: Univerzita Karlova, nakladatelství Karolinum, 2018. ISBN 978-80-246-3994-9.

PLHÁKOVÁ, Alena. Učebnice obecné psychologie. Praha: Academia, 2004. ISBN 978-80-200-1499-3.

POHL, Karl-Heinz. Chinese and Western Values: Reflections on a Cross-Cultural Dialogue on a Universal Ethic. *Universität Trier* [online]. Trier University,

Germany [cit. 2022-02-13]. Dostupné z: https://www.uni-trier.de/fileadmin/fb2/SIN/Pohl_Publikation/Chinese_and_Western_values.pdf

RÁDL, Emanuel. *Válka Čechů s Němci*. 2. vyd., (V Melantrichu 1.). Praha: Melantrich, 1993. České myšlení. ISBN 80-702-3147-5.

RICHTER, Karel. *Češi a Němci v zrcadle dějin*. Třebíč: Akcent, 1999. Fakta (Akcent). ISBN 80-726-8054-4.

RICHTER, Karel. *Češi a Němci v zrcadle dějin: Květen 1938 - do dnešní doby*. Třebíč: Akcent, 1999. Fakta (Akcent). ISBN 80-726-8055-2.

SLÁDEK, Milan. *Němci v Čechách: německá menšina v českých zemích a Československu 1848-1946*. Praha: Pragma, 2002. ISBN 80-720-5901-7.

SOKOLÍČKOVÁ, Zdenka. *Výzvy pro transkulturní komunikaci*. Ostrava: Moravapress, 2014. ISBN 978-80-87853-22-1.

STANĚK, Tomáš. *Německá menšina v českých zemích (1948-1989)*. Praha: Institut pro středoevropskou kulturu a politiku, 1993. ISBN 80-852-4129-3.

STANĚK, Tomáš. *Odsun Němců z Československa 1945-1947*. Praha: Academia, 1991. ISBN 80-200-0328-2.

STEHLÍK, Eduard a KUPKA, Vladimír. *Pamětní spis o česko-slovenském stálém opevnění*. Dvůr Králové nad Labem: Fortprint, 2000. ISBN 80-86011-10-0.

STRAKA, Pavel. *Králíky. Za pomníčky: projekt Památníku Terezín* [online]. 2001 [cit. 2022-02-02]. Dostupné z: <https://zapomnicky.pamatnik-terezin.cz/index.php/tabory/tabory/177-kraliky>

Tamtéž str. 15

TOMEK, Miroslav. Stanné právo: nástroj nacistického teroru. *Český rozhlas* [online]. 2020, 6.5.2020 [cit. 2022-01-27]. Dostupné z: <https://temata.rozhlas.cz/cesi-v-ohrozeni-takhle-vysilal-rozhlas-v-dobach-krize-8176791/4>

TROJAN, Emil a Martin VAŇOUREK. *Tak přísahali--: partyzánský odboj v českém pohraničí v letech 1939-1945*. Mohelnice: Martin Vaňourek, 2010. ISBN 978-80-902949-4-3.

TROJAN, Emil. *Tak přísahali-*. Ústí nad Orlicí: Oftis, 2001. ISBN 80-860-4242-1.

VANĚK, Miroslav a Pavel MŮCKE. *Třetí strana trojúhelníku: teorie a praxe orální historie*. Praha: Fakulta humanitních studií UK v Praze, 2011. ISBN 978-80-7285-145-4.